

**FILOZOFICKÁ FAKULTA UNIVERZITY PALACKÉHO
V OLOMOUCI**

Katedra mediálních a kulturních studií a žurnalistiky

**Reprezentace zvířat z hlediska kritické
analýzy diskurzu**

Magisterská diplomová práce

Bc. Petr Beneš

Vedoucí práce: Mgr. Petra Chvojková, Ph.D.

Olomouc 2018

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci o rozsahu 169 321 znaků vypracoval samostatně a za řádného uvedení citované literatury. Práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Nepolisech dne 14. 5. 2018

Podpis.....

Petr Beneš

Na tomto místě bych chtěl poděkovat Mgr. Petře Chvojkové, Ph.D. za vstřícné a trpělivé vedení mé diplomové práce. Dále děkuji své rodině za projevenou podporu.

Abstrakt

Tato přehledová stať se zabývá reprezentací zvířat z hlediska kritické analýzy diskurzu. Zvířata jsou součástí našeho jazyka a způsoby kterými o zvířatech mluvíme se odrážejí v tom, jak se zvířaty zacházíme. Práce pomocí kritické perspektivy problematizuje dominantní postavení člověka vůči ostatním živočišným druhům. Přehledová stať se zaměřuje na empirické studie týkající se reprezentace zvířat, které byly provedeny formou kritické analýzy diskurzu.

Klíčová slova: Critical Animal Studies, Kritická analýza diskurzu, Zvířata, Diskurz, Reprezentace, Reprezentace zvířat, Práva zvířat

Abstract

This overview study deals with the representation of animals in terms of Critical Discourse Analysis. Animals are part of our language and the ways we talk about them are reflected in how we treat them. Thesis with a critical perspective questions the dominant position of human over non-human animals. The overview study focuses on empirical analysis of animal representation that have been conducted in the method of Critical Discourse Analysis.

Key words: Critical Animal Studies, Critical Discourse Analysis, Animals, Discourse, Representation, Animal representation, Animal rights

Obsah

1	Úvod.....	6
2	Proměna vztahu člověk – zvíře	9
2.1	Zvíře ve společenských vědách	9
2.2	Odmítnutí antropocentrismu	11
2.3	Zvíře jako sociální konstrukce	12
3	Kritická perspektiva	15
3.1	Kritický výzkum a vědecká angažovanost.....	15
3.2	Marxismus a kritická teorie	16
3.3	Ideologie a hegemonie	18
3.4	Critical Animal Studies.....	22
3.4.1	Animal Studies.....	22
3.4.2	Critical Animal Studies.....	24
3.4.3	Critical Animal Media Studies	25
4	Teoretická východiska.....	28
4.1	Sociálně-konstruktivistické paradigma	28
4.2	Filozofická východiska P. Singera, druhová nadřazenost.....	30
4.3	Psychologická východiska dle M. Joy a koncept karnismu.....	32
5	Kritická analýza diskurzu jako výzkumná perspektiva.....	34
5.1	Vymezení pojmu diskurz	34
5.2	Kritická analýza diskurzu	35
5.3	Zvířata, reprezentace a diskurz	36
5.4	Současné zkoumání zvířat v různých typech diskurzů	38
5.4.1	Diskurz živočišného průmyslu	39
5.4.2	Zpravodajský diskurz – analýza konstruování zvířat ve zpravodajských médiích	43
5.4.3	Biomedicínský diskurz – zvířata jako laboratorní objekty.....	49
5.4.4	Etický diskurz – případová studie o morálním vyvázání v kontextu býčích zápasů .	57
5.4.5	Opačný diskurz – analýza diskurzu aktivistů za práva zvířat	60
5.5	Shrnutí.....	65
5.6	Ostatní postřehy a výzvy	67
6	Závěr.....	71
	Použitá literatura.....	75

1 Úvod

Zvíře hraje od nepaměti významnou úlohu v lidských společnostech, ať už jako součást starodávných kmenových rituálů, společník při lovu nebo jako domácí mazlíček. Zvířata jsou součástí našeho jazyka a kultury v širokém slova smyslu. Domácím zvířatům dáváme jména, slavíme jejich narozeniny a truchlíme při jejich úmrtí. Ke zvířatům mluvíme, bereme je s sebou na dovolenou a často se stávají plnohodnotnými členy rodin. Zvířata však také konzumujeme, vyrábíme z nich produkty, oblékáme se do jejich kůže a testujeme na nich léčiva nebo kosmetické přípravky. Proč se zpravidla nepozastavujeme nad samozřejmostí, se kterou lidstvo v dnešní době využívá zvířata ke svým potřebám? Pohledem mnoha autorů a autorek, které budu v této práci dále citovat, se jedná o ryzí případ vykořisťování. Tradiční způsob hospodaření se vytratil a zvířata se dnes rodí v průmyslových halách velkochovů s předem stanoveným termínem jejich smrti. Zvířata, která využíváme pro potraviny nebo jiné produkty, se stala komoditou, jejíž jedinou hodnotou je hodnota finanční. Na základě moderních etologických poznatků však již víme, že kognitivní a emoční schopnosti např. praseta jsou velmi podobné schopnostem psa nebo šimpanze (Marino & Colvin, 2015). Přesto nadále dokážeme nekriticky přihlížet nekončícímu utrpení určitých zvířecích druhů, jejichž potřebu vykořisťovat je jsme si sociálně vykonstruovali. V současném historickém kontextu má euroatlantická civilizace v oblibě krávy, prasata, kuřata, v některých oblastech Asie se nepozastavují nad konzumací psů. Oproti tomu pro velkou část obyvatel Indie je nepředstavitelné pozřít krávu. Těmito příklady jsem chtěl uvést jedno ze základních východisek této práce, tedy že to, které druhy zvířat využíváme, je historicky a kulturně podmíněné.

Tato práce je přehledovou statí, jejímž hlavním cílem je poukázat na skryté praktiky přirozeného jazyka, kterými je udržován a reprodukován útlak a nadvláda člověka vůči ostatním živočišným druhům. Na základě dostupné literatury se pokusím sumarizovat poznatky a vytvořit ucelený přehled toho, jakými konkrétními způsoby je o zvířatech referováno v různých typech diskurzů a zdali tyto způsoby mohou přispívat k zachování současného stavu. Dále poukázat na sociální konstruovanost a kulturní podmíněnost vztahu člověk – zvíře, kde důležitou roli hraje právě jazyk. Posledním z cílů je nastínit možnosti jazykového vyjádření, které může mít potenciál implikovat změnu diskurzivní (a v důsledku i sociální) praxe. Zaměřovat se budu na reprezentaci zvířat, která jsou ze strany člověka

jakýmkoliv způsobem znevýhodňována, utlačována, vykořisťována nebo je na nich explicitně páháno násilí. Jde především o tzv. hospodářská a laboratorní zvířata, ale například také o zvířata využívaná v zábavním průmyslu.

Diskurzivní analýzy se zpravidla zaměřují na odhalování mocenských sil především mezi různými sociálními skupinami. Zahrnutí zvířat je proto určitým specifíkem, jelikož zvířata se na konstruování diskurzu přímo nepodílí, jsou však jeho součástí v pozici subjektu. Nerovnost, jak je chápána ze strany kritické analýzy diskurzu, ve společnosti vzniká spíše formou dobrovolného souhlasu nežli nuceným nátlakem. Tento souhlas dávají lidé implicitně nebo explicitně najevo svým každodenním jednáním, např. když nakupují živočišné produkty. Kořeny tohoto jednání jsou obsaženy v diskurzu, potažmo v kultuře, a díky skrytým diskurzivním praktikám je nerovnost mezi člověkem a zvířaty, resp. ostatními živočišnými druhy, ze strany lidské společnosti legitimizována a dále reprodukována. O tomto druhu nerovnosti pojednává tato práce.

Metodologicky je tato práce přehledovou statí, kterou popisuje Šanderová (2005, s. 76) jako žánr na pomezí kompilace a komparace, který by měl být „*co možná vyčerpávajícím přehledem o dosavadním bádání v určitém směru s úplným seznamem stěžejní relevantní literatury*“. Předmětem práce tedy není empirický výzkum, přesto se však bez určité analytické činnosti neobejde. Při tvorbě přehledové statí tvoří výzkumná data soubor textů, s nimiž je pracováno a které jsou v souladu se stanovenými cíli práce systematicky a strukturovaně analyzovány (ibidem, s. 68). Ve své práci se snažím poskytnout ucelený přehled o možnostech, jak nahlížet na reprezentace hospodářských zvířat optikou kritické analýzy diskurzu. Výběr zkoumaných zdrojů je v souladu s cíli práce omezen na empirické analýzy, které se zabývají otázkou konstrukce či reprezentace zvířat metodou kritické analýzy diskurzu. To se nemůže obejít bez počátečního historického přehledu o zkoumání zvířat ve společenských vědách a následného uvedení do problematiky vztahu člověka a mimolidských zvířat (kapitola 2). Následuje zasazení tématu práce do kritické perspektivy, ze které nahlížím na zvířata coby utlačovanou skupinu (kapitola 3). Ve čtvrté kapitole představuji teoretická východiska, ze kterých tato práce čerpá a které se rovněž odráží v celém přístupu oboru Critical Animal Studies. Pátá kapitola je pak stěžejní částí této práce a představuje přehled dosud publikovaných empirických studií, zabývajících se zvířaty z pohledu kritické analýzy diskurzu.

Realizací této diplomové práce bych chtěl přispět k rozvoji oboru Critical Animal Studies, který je v České republice velmi mladým oborem. Je to zároveň pokus o přiblížení této problematiky k oboru Mediální studia, jehož jsem studentem. Chtěl bych upozornit na

to, že problematika vztahu mezi člověkem a zvířetem je velmi obsáhlá a lze za ni pohlížet z mnoha různých úhlů. V případě mediálních studií je to právě způsob reprezentace zvířat v mediálních obsazích. Kritický postoj vůči dominantnímu postavení člověka k ostatním živočišným druhům považuji za zanedbanou oblast v rámci společenských věd. Z toho důvodu považuji za potřebné se touto problematikou zabývat.

Úvodem bych chtěl ještě upřesnit, že má pozice ve vztahu k tématu práce není hodnotově neutrální. Jako praktikující aktivista za práva zvířat považuji současné způsoby, jakými lidstvo zneužívá zvířata pro svou potřebu, za normativně špatné. Z toho důvodu nahlížím na problematiku optikou kritického výzkumu, který mi dovoluje tuto hodnotovou orientaci nejen zohlednit, ale v řadě situací také využít k prospěchu věci. O kritické perspektivě uvádím více v kapitole 3.1.

2 Proměna vztahu člověk – zvíře

Přes veškerou všudypřítomnost zvířat v lidském počínání byla zvířata v oborech společenských věd donedávna poněkud opomíjena. Cílem této kapitoly je proto ukázat, že předmětem zkoumání společenských věd nemusí být pouze interakce mezi členy druhu *Homo sapiens sapiens*. Na stejném vědním poli se můžeme zajímat také o tzv. *mezidruhové interakce*. Pokusím se předložit základní argumenty, proč se zabývat zvířaty ve společenských vědách a objasním vztah zdánlivě dichotomických kategorií člověk – zvíře. Následující kapitola je stručným přehledem vývoje postavení zvířat ve společenských vědách. Nejedná se o přehled historicky vyčerpávající, jelikož má sloužit pouze jako úvod do problematiky.

2.1 Zvíře ve společenských vědách

Společenské vědy jsou již ze své podstaty zaměřeny primárně na člověka. To je patrně dáno historickým kontextem jejich ustavení a obecně uznávanou deklarací společenských věd jakožto opozita k vědám přírodním. Vzniklá dichotomie společnost vs. příroda, nebo chceme-li, kultura vs. příroda, po dlouhou dobu určovala směr formování společenských věd, potažmo sociologie. Klasická sociologie byla implicitně antropocentrická a zvířata ze záběru společenských věd vylučovala pro jejich neschopnost mluvit, uvědomovat si sebe sama, nebo chybějící představivost.

Zvířata ale figurovala v myšlení mnoha učenců ještě před samotnou institucionalizací sociologie. Racionální tradice, která říká *myslím, proto jsem*, začala už u Aristotela, a dále ji rozvinul R. Descartes svou mechanistickou filozofií, když o zvířatech mluvil jako o strojích zcela postrádajících rozum a schopnost dorozumívat se: „[zvířata] *vůbec nemají rozum (...) je v nich činná příroda podle rozdělení jejich orgánů – stejně tak jako hodiny složené z koleček a per...*“ (Descartes, 1954, s. 58). V Descartově dualismu těla a duše bylo jak lidské, tak i zvířecí tělo chápáno jako soustava orgánů, která tvoří funkční stroj. Zvířata a lidé se podle Descarta liší kvalitativním uspořádáním jednotlivých orgánů a v případě člověka hlavně přítomností duše a rozumu. Descartes chápal odlišnost mezi zvířaty a lidmi především na základě schopnosti mluvit, resp. uvědomovat si svoje myšlenky a komunikovat je. (ibidem, s. 51-51, 58) Na tuto racionální tradici navázal později G. H. Mead když uvedl: „...zvíře nemá žádnou mysl, žádné myšlenky, a tudíž zde není žádný význam

v *sebe-uvědomujícím smyslu*¹ (1972, s. 81). Přestože Mead připustil, že zvířata mají své vlastní sociální uspořádání, tvrdil, že jejich vzájemné působení má povahu pouze primitivních instinktivních úkonů (Irvine, 2004, s. 120). To bylo v rozporu s meadovským pojetím konstrukce *self* a zvířata podle této definice nebyla schopna smysluplného sociálního jednání čili nemohla ani vstupovat do *smysluplných interakcí*, což bylo pro Meada podmiňujícím faktorem pro sociologický zájem.

S odlišným přístupem přišel zakladatel utilitarismu Jeremy Bentham (1780, s. 308-309), který mluví o zvířatech jako o cítících bytostech. Bentham říká, že není důležité, jestli zvířata dokáží myslet nebo mluvit, ale jestli dokáží trpět. Toto kritérium by mělo být rozhodujícím faktorem pro rozšíření lidských morálních zásad i na mimolidská zvířata. Přestože se zmínka o zvířatech objevila pouze v poznámce pod čarou, sehrála společně s celou Benthamovou etickou teorií důležitou roli při vzniku hnutí za práva zvířat (především Peter Singer z ní z velké části vycházel). Také Max Weber v jisté úvaze chápe zvířata jako smyslově a emocionálně kompetentní bytosti a připouští možnost zahrnut zvířata do sociologického zkoumání: „*Ale pokud takové porozumění [chování zvířat] existuje, bylo by teoreticky možné formulovat sociologii vztahů mezi lidmi a zvířaty, jak domestikovanými, tak divokými. Mnoho zvířat ‚rozumí‘ příkazům, hněvu, lásce, nepřátelství a reaguje na ně způsoby, které často evidentně nejsou pouze instinktivní a mechanické a v jistém smyslu jsou jak vědomě smysluplné, tak ovlivněné zkušeností. Není žádný a priori důvod předpokládat, že by naše schopnost sdílet pocity s primitivními lidmi byla o mnoho větší*“ (Weber 1947, s. 104, cit. z Vandrovcová, 2017, s. 37). Avšak prvním učencem, který explicitně hovoří o konceptu zvířecích práv byl Henry Stephens Salt v roce 1894. Salt už tehdy zpochybňoval nerovné postavení zvířat a mluvil o potřebě odstranit „*velkou propast*“, která je mezi zvířaty a člověkem: „*...představa, že zvíře nemá žádný morální účel, patří do třídy myšlenek, které nemohou být přijaty moderním humanistickým myšlením dneška – je to čistě arbitrární předpoklad, který je v rozporu s našimi nejlepšími instinkty a absolutně fatální pro jakoukoliv plnou realizaci práv zvířat*“ (Salt, 1893, s. 10). Saltovy myšlenky však byly na více jak 70 let zapomenuty, znovu je oživil až filozof Peter Singer v roce 1975, když přišel s konceptem druhové nadřazenosti (více v kapitole 4.3).

V sociologii i přes tyto dílčí úvahy dominovala až do konce 70. let. 20. stol. meadovská antropocentrická perspektiva, která postrádala zájem o interakce mezi člověkem a mimolidskými zvířaty (Vandrovcová, 2017, s. 37). Zhruba od této chvíle dochází

---

¹ Překlad z anglického jazyka je můj vlastní, stejně jako všechny následující překlady přímých citací i parafrází, není-li uvedeno jinak.

k formování nového společenskovedního oboru Human-Animal Studies, který se zaměřuje na lidské chování ke zvířatům. Podle Cliftona D. Bryanta, který vyzval ostatní sociology k většímu zájmu o tuto problematiku, by se výzkum mohl zaměřovat na tyto oblasti: zvířata jako sociální problém, ideologické konflikty zahrnující zvířata, zvířata zastupující člověka nebo trestné činy páchané na zvířatech (Bryant, 1979 In Vandrovcová, 2017, s. 37).

2.2 Odmítnutí antropocentrismu

Spojujícím tématem této práce je kritika antropocentrismu. Přesněji řečeno, obor Critical Animal Studies je s tímto na člověka zaměřeným způsobem chápání světa v přímém rozporu. Pohledem antropocentrismu jde o skutečnost, že jakékoliv poznatky, které máme o světě, jsou zprostředkovány z lidské perspektivy – z hlediska toho, jakou důležitost či užitek mají pro člověka. Tento přístup má však esenciálně mnoho nevýhod pro zvířata, a proto není vhodné objektivně nahlížet antropocentrickou optikou na vztah člověka a mimolidských zvířat. (srov.: Taylor, 2013, kap. Anthropocentrism; Taylor & Twine, 2014, s. 2) Odmítnutí antropocentrismu však neznamená, že by měl být upozadován člověk, jde spíše o přijetí skutečnosti, že lidstvo tvoří pouze dílčí část celku, který můžeme nazývat planetou, ekosystémem nebo životem na Zemi (Almiron, 2016, s. 55). Chceme-li zkoumat člověka v jeho komplexnosti, musíme zvolit více holistický přístup, který bude zahrnovat i prostředí, ve kterém se člověk nachází, včetně přírody a ostatních živých bytostí. Mezi takto definované přístupy můžeme zařadit *zoocentrismus*, *biocentrismus*, *environmentalismus* nebo *ekocentrismus*. Touto optikou má příroda vlastní vnitřní hodnotu a je vnímána nad rámec toho, co nabízí lidem. Ekocentrický přístup je na vzestupu od konce 70. let 20. stol. např. na poli ekofeminismu. Carolyn Merchant (1980, s. 1-3) popisuje, že během 16. a 17. stol. došlo ke „ztrátě přírodního světa“, jelikož se západní světové názory přeorientovaly z přírodních na mechanistické. S touto změnou přesvědčení se změnilo i chování, které v sobě do té doby mělo zabudováno určité překážky, zabraňující využívat přírodu jako pouhý zdroj či prostředek. Vlivem toho „došlo k odklonu od přírodního pohledu na svět, který předpokládal vzájemný vztah lidí, zvířat a přírody, k mechanistickému pohledu, který je založen na jejich oddělení a umožňuje jejich manipulaci a kontrolu“ (Taylor, 2013, kap. Ecocentrism).

2.3 Zvíře jako sociální konstrukce

Jádrem oboru Critical Animal Studies (a potažmo i této práce) je předpoklad, že zvířata jsou sociálně konstruovaná² a jsou nositeli kulturně zprostředkovaných významů. Tento přístup umožňuje zkoumat způsoby, jakými jsou zvířata vnímána. V obecném chápání rozlišujeme mezi *lidmi* a *zvířaty*, toto pojetí však homogenizuje všechny ostatní živočišné druhy a člověka vyčleňuje zcela mimo živočišnou říši. (Taylor, 2013, kap. Animals – A Natural Category?) V anglické literatuře (nejen) oboru Animal Studies je v souvislosti s označením zvířat běžně používán pojem *non-human animals*³. Toto označení má za cíl zdůraznit předpoklad, že neexistuje přesně definovaná dělící čára, na základě které by se člověk vyčleňoval ze skupiny ostatních živočišných druhů. Distinkce mezi člověkem a zvířetem není biologicky daná – z čistě biologického pohledu je člověk živočišným druhem zařaditelným mezi obratlovce a savce stejně jako pes nebo kočka. Většina moderních lidských společností však v tradičním chápání staví člověka zcela mimo zvířecí svět (Demello, 2012, s. 32). Člověk svými charakteristickými schopnostmi (používat nástroje, schopnost řeči, vytvářet kultury, rozumovou inteligencí atd.) zcela nepochybně je unikátním vývojovým stupněm, nicméně výše uvedené naznačuje, že klasifikace člověk – zvíře je pouze sociálně konstruovanou dichotomií.⁴

Kategorie *zvíře* se v tomto případě stává zastřešujícím pojmem pro vše, co není lidské. Lidstvo je tak používáno jako měřítko, proti kterému jsou stavěna všechna ostatní zvířata, a na základě podobnosti nebo rozdílnosti je konstruován jejich význam pro člověka. Podle takového klíče pak můžeme vytvářet hierarchie: Na první místo bychom dali psy nebo kočky jako domácí mazlíčky, zvířata využívaná pro maso budou někde uprostřed, hmyz nebo plazy zařadíme někam dolů jako nepotřebné živočichy (Taylor, 2013, kap. Animals – A Natural Category?). Tyto sociální konstrukce následně mohou ospravedlňovat způsoby, jakými se zvířaty zacházíme, např. průmyslové využívání zvířat jakožto hospodářských pro jejich nedostatečné uvědomování si sebe sama, nebo neschopnost mít city. Moderní etologické poznatky přitom neprokazují výrazné rozdíly mezi kognitivními a emočními schopnostmi např. mezi psem, šimpanzem a prasetem (Marino & Colvin, 2015).

---

² Sociálně-konstruktivistické paradigma blíže popisují v kapitole 4.1

³ V české literatuře je tento termín předkládán jako *mimolidská zvířata* (např. Erazim Kohák v předmluvě k českému vydání knihy *Osvobození zvířat* Petera Singera, nebo Vandrovcová, 2011, 2017). Stejně tak budu tento pojem používat i v této práci, ze stylistických důvodů však pouze na místech, kde budu chtít zdůraznit jeho význam.

⁴ Dichotomie člověk – zvíře je silně zakořeněná v naší kultuře i v našem jazyce, proto ani v rámci této práce se v zájmu zachování stylistické a jazykové úrovně není možné od této konstrukce zcela osvobodit.

Odlišný přístup k mimolidským zvířatům na základě druhu pojmenoval v roce 1970 Richard Ryder (Ryder, 2010) pojmem *speciesismus*, který je odvozen z latinského slova *species* (druh). V češtině se jako ekvivalent používá *druhovú nadřazenost* nebo také *druhismus*. Pojem v roce 1975 zpoučarizoval filozof Peter Singer v knize *Osvobození zvířat* (podrobněji v kapitole 4.2).

Ukázkou sociální konstrukce zvířat je např. králík, jeden a ten samý živočišný druh, který nabývá různých významů. Králík může být domácí mazlíček, volně žijící zvíře, chovné zvíře na maso, nebo pokusný laboratorní objekt. Králík nemá poddruhy a biologicky se jedná o stále stejný druh králíka, jehož jednotlivá plemena⁵ se od sebe geneticky liší jen minimálně. Přesto ke každému přistupujeme zcela odlišným způsobem. Těžko si představit, že králíka – domácího mazlíčka vystavíme laboratorním pokusům nebo ho zabijeme pro maso. V mnoha zemích (ČR nevyjímaje) by takové počínání bylo dokonce protizákonné.⁶ Jak klasifikujeme králíky souvisí s místem, kde žijí a k čemu je používáme. Nebo jinak řečeno – jak používáme zvířata ve společnosti je definováno alespoň částečně tím, jak je klasifikujeme (Demello, 2012, s. 45-46). Zacházení se zvířaty je znatelně ovlivněno významy, které jim přisuzuje společnost, stejný druh zvířete (např. pes) „...je vnímán zcela odlišně a je s ním také odlišně zacházeno, má-li status domácího mazlíčka, nebo je-li laboratorním zvířetem, jehož život je plně determinován předem stanoveným účelem“ (Vandrovcová, 2017, s. 43).

Dalším ilustrativním příkladem je klasifikace hospodářské vs. domácí zvíře. V současném západním světě pojem hospodářské zvíře znamená primárně zdroj potravy (maso, mléko, vejce) nebo dalších produktů vyráběných ze zvířat (oblečení, boty, doplňky, drogistické zboží). Zcela jinak chápeme pojem domácí zvíře. Domácí zvíře je mazlíček, kamarád, často i plnohodnotný člen rodiny či domácnosti. Ve většině případů má jméno a chápeme ho jako individuální bytost s vlastními potřebami. Tím, že zvíře dostane jméno, získává emocionální vazbu s člověkem a také to usnadňuje interakci s ním. O zvířatech pak mluvíme s přáteli, dáváme jejich fotky na Facebook nebo nahráváme jejich videa na Youtube. Domácí mazlíčci tak získávají historii, která je pro nás smysluplná a z emocionálního hlediska významná. Na rozdíl od domácích zvířat, hospodářská zvířata nežijí ve společné domácnosti s člověkem a nedostávají jména. Žijí v prostoru, který je zcela

---

⁵ Plemeno je označení pro skupinu zvířat stejného druhu, je uměle vytvořenou taxonomickou jednotkou pro potřeby zoologie. Plemena vznikají na základě cíleného výběru člověkem při reprodukci (Wikipedia, dostupné z <https://cs.wikipedia.org/wiki/Plemeno>, 18.2.2018).

⁶ Dle současného znění zákona č. 246/1992 Sb o ochraně zvířat proti týrání by nejprve muselo dojít ke změně klasifikace zvířete podle účelu (zvíře zájmově chované, pokusné, hospodářské, volně žijící).

oddělen od lidského světa a často se o nich mluví jako o kusech, číslech nebo produktech. Tím vším je potlačována jejich individualita a emocionální spojení s člověkem. Deindividualizovaná zvířata postrádají historii i jakoukoliv schopnost řídit svůj vlastní život, tím pro nás nemají ani žádnou důležitost z hlediska citových nebo emocionálních vazeb. (Demello, 2012, s. 50) Na základě těchto diskurzivních procesů pak může být pro člověka snadno ospravedlnitelné přihlížet nerovnému zacházení se zvířaty. O jednotlivých diskurzivních praktikách bude více pojednááno v páté kapitole.

3 Kritická perspektiva

Tuto diplomovou práci zasazují do oboru Critical Animal Studies (CAS), pro který je charakteristická kritická perspektiva, skrze níž se výzkumníci snaží problematizovat vztahy mezi lidmi a mimolidskými zvířaty. Kritický přístup v rámci CAS vychází z teorie Frankfurtské školy a spojuje ho hodnotová orientace a normativní a politické zaměření.

3.1 Kritický výzkum a vědecká angažovanost

Jedním z cílů této práce je přispět k sociální změně. Odvolávám se proto k principům tzv. *kritického výzkumu* (Hendl, 2016, s. 143-146), který není hodnotově neutrální a prostřednictvím akce má vést ke změně. V kritickém výzkumu jde o to „*dostat se pod povrch odcizujícím poměrům, vysvětlit jejich fungování, osvětlit mýty a iluze, ukázat lidem, jaké existují možnosti k dosažení oprávněných sociálních cílů*“ (ibidem, s. 143). Kritický výzkum odmítá klasický pozitivisticko-empirický přístup v sociálních vědách. Angažovanost výzkumníka zde není chápána jako problém, naopak umožňuje výzkumníkovi zaujmout výhodnější výzkumnou perspektivu. Jak uvádí např. Merton (In Petrušek, 1996), neangažovaný přístup nedovede některé sociální fenomény nejen popsat, vysvětlit a předvídat, ale nedokáže je ani formulovat (s. 1032). Vzhledem k charakteru tématu práce považuji kritickou perspektivu jako vhodný způsob k popisu vztahů mezi člověkem a mimolidskými zvířaty. Téma práce se může jevit jako mírně kontroverzní, avšak jedním z mých cílů je právě tento temný závoj odstranit a představit problém vykořisťování mimolidských zvířat jako regulérní téma na poli společenských věd.

Má osobní angažovanost spočívá v přesvědčení, že současné způsoby, jakými lidstvo využívá mimolidská zvířata ke svému užitku, jsou normativně špatné, eticky neobhajitelné a ekologicky neudržitelné. Tyto mé postoje se mohou v práci promítat v podobě hodnotících soudů, avšak bylo by velkou chybou, kdyby narušily vědeckou objektivitu při jejím vypracování. Vědeckou objektivitou rozumím především rozvážné použití zdrojů včetně jejich reflexe a zdůvodnění výběru.

3.2 Marxismus a kritická teorie

Proces přechodu k industriálnímu způsobu zemědělství a následná komodifikace zvířat hraje klíčovou úlohu v současné dominanci člověka nad mimolidským světem. Kritická teorie je výchozím metodologickým přístupem této diplomové práce, a proto v této podkapitole přiblížím teze, které jsou základem kritického přístupu v rámci Animal Studies.

Karl Marx je známý především svou kritikou kapitalistického způsobu výroby a přeměny lidské práce ve směnnou hodnotu. Marxovu kritiku kapitalismu lze velmi snadno použít i ve vztahu ke zvířatům. Tak jako směnnou hodnotu získala lidská práce a ve výsledku i člověk samotný, zvířata se rovněž stala pouhým majetkem, prostředkem, či zdrojem, generujícím přidanou hodnotu. S příchodem průmyslového zemědělství se zvířata stala výrobními jednotkami a v rámci zefektivňování výrobních procesů jsou na ně aplikovány vědecké a technické poznatky. Ekonomický trh tak definuje, kolik metrů čtverečních zvíře potřebuje k přežití, jaká bude skladba jeho stravy, kdy se bude pářit, i jak dlouhý bude jeho život. Zakladatelé Frankfurtské školy Adorno a Horkheimer (2009, s. 234-243) se v díle *Dialektika osvícenství* kromě samotné kritiky osvícenské racionality dostávají také k problematice vztahu člověka a zvířete. Počátek nadvlády lidského druhu nad zvířaty podle nich tkví v období osvícenství, kdy se tradiční společnost transformovala v účelově a racionálně smýšlející. Došlo k manifestaci racionálního myšlení a vědy nad přírodu jako takovou, lidstvo tak dospělo k přesvědčení, že může přírodu plně ovládat. V důsledku racionalizace vidění světa společnost začala aplikovat a stále zefektivňovat systematické ekonomické procesy a zvířata se stala předmětem ekonomického trhu.

Protiklad lidské racionality a zvířecí iracionality je dle Adorna a Horkheimera (2009) od počátku evropských dějin základním stavebním kamenem současného antropocentrismu. „*Idea člověka se v evropských dějinách vyjadřuje skrze odlišení od zvířete. Zvířata svou nerozumností dokazují důstojnost člověka*“ (s. 234). Manifestace instrumentálního a racionálního myšlení vedla lidstvo ke snaze ovládnout přírodu, to je však v pojetí Frankfurtské školy spojeno také s nadvládou racionálního myšlení nad sebou samým i nad jinými lidmi. Jinak řečeno, nejenže je člověk nucen podmanit si vnější přírodu, musí potlačit i přírodu v sobě samém. (Gunderson, 2014, s. 288) Výsledek lidského vědeckého pokroku byl nejlépe vidět v experimentech behaviorismu, který byl v psychologii dominantní v první polovině 20. století. Behavioristé se snažili pochopit chování zvířat na základě laboratorních pokusů, což Adorno a Horkheimer kritizují: „*Závěr, který vyvozují ze zmrzačených zvířecích těl, se nehodí na zvířata žijící na svobodě, nýbrž na dnešního člověka.*“

Tím, čeho se dopouští na zvířeti, člověk ukazuje, že ze všech živých bytostí je to pouze on, kdo dobrovolně funguje tak mechanicky, slepě a automaticky jako škrubání spoutané zvířecí oběti, kterou odborník používá ke svým pokusům. (...) Rozum, který patří člověku, postupuje nemilosrdně, zvíře, z něhož vyvozuje zakrvavený závěr, má jen nerozumnou hrůzu, puzení k útěku, který je mu znemožněn. (...) Vládu rozumu na sobě nerozumná zvířata zakoušela po celou dobu lidských dějin: ve válce i v míru, v aréně i na jatkách, od pomalé smrti mamuta, kterého pomocí plánování přemohly primitivní lidské tlupy, až po dnešní neustávající vykořisťování zvířecího světa“ (Adorno a Horkheimer, 2009, s. 235). Autoři se tak snaží poukázat na to, že experimenty neobjasňují přirozené chování zvířat, ale poukazují spíše na neodůvodněné a kruté činy některých behaviorálních vědců a odcizení člověka od přírody.

Kritika Frankfurtské školy směrem k vykořisťování zvířat je spojena s kritikou rasismu a antisemitismu, společným prvkem je nadvláda lidí nad přírodou. Typickým rysem autoritářských režimů je označování utlačované skupiny za zvířata: „*Setkáváme se s tvrzením, že divoši, černoši, Japonci, jsou jako zvířata, například opice, a to je klíč k pogromu. Možnost pogromů se rozhodne tehdy, když pohled smrtelně zraněného zvířete padne na člověka. Způsob, jakým je tento pohled odmítnut – ‚konec konců, je to jen zvíře‘ – se odráží v krutostech vůči lidským bytostem, pachatelé se znovu a znovu ujišťují, že je to ‚jen zvíře‘ ...“ (Adorno, 1974, s. 105, cit. z Gunderson, 2014, s. 289). Označení určité skupiny lidí za zvířata tedy slouží k jejich marginalizaci a k ospravedlnění jakéhokoliv násilí. Toho jsme schopni díky racionálnímu přesvědčení, že příroda je nám plně podrobena.*

Přesvědčení o lidském podrobení přírody je v dnešní (především západní) společnosti všudypřítomné. Pochopili jsme přírodní zákony, ve zlomku času dokážeme překonávat dlouhé vzdálenosti, naučili jsme se létat do vesmíru, díky biomedicíně jsme ovládli lidskou reprodukci a zřejmě už umíme lidi také klonovat. Všechny tyto nepochybně významné vědecké pokroky nás utvrzují v přesvědčení, že člověk se stal pánem přírody. Stejně tak je pro nás naprosto samozřejmé, že krávy jsou na světě k tomu, abychom mohli pít jejich mateřské mléko, účelem slepic je dávat nám vejce a smyslem života prasete je dostat se na náš talíř v podobě kotlety.

3.3 Ideologie a hegemonie

Pojmy *ideologie* a *hegemonie* patří mezi klíčové koncepty pro vysvětlení vztahů mezi věděním a mocenskými vztahy ve společnosti. Jedná se o pojmy ve vědě velmi používané, avšak často je jejich užití značně nevyjasněné, nebo jsou dokonce chápány synonymně. Abych předešel nejasnostem, pokusím se oba pojmy definovat a také zdůvodnit, kdy považuji za vhodné pracovat s pojmem hegemonie a kdy s pojmem ideologie.

Samotný pojem ideologie nabýval v průběhu času různých významů, do jejich historie ale nebudu zabíhat a začnu tím z historického pohledu nejvýznamnějším, a to pojetí K. Marxe. Marxistické pojetí ideologie popisuje, jak se zájmy vládnoucí ekonomické třídy odrážejí v dominantním společenském myšlení. Marxův model ideologie spočívá v historicko-materialistickém pohledu, který tvrdí, že hmotná realita (základna) je základem společenského vědomí (nadstavba). Nejdůležitějším aspektem hmotné reality podle Marxe je lidská práce a vztahy mezi dělnickou a kapitalistickou třídou. V kapitalistickém systému vlastní kapitalistická třída výrobní prostředky. Díky tomu získává moc ovládat pracovní sílu dělnické třídy, která jinak nemá možnost zabezpečit své základní potřeby k přežití. Tímto způsobem je nad dělnickou třídou vykonávána moc, kterou ale díky dominantní kapitalistické ideologii dělnická třída pokládá za samozřejmou a danou. Hmotná realita, v tomto případě tedy konkrétní podmínky uplatňování moci, nastavuje hranice společenského vědomí, které pak v daném společenském uspořádání může být akceptováno a pokládáno za přirozené. Ideologie je tedy pro Marxe formou *falešného vědomí* a mocenským nástrojem. (Stoddart, 2007, 195-197)

Určitou proměnu konceptu ideologie přinesla Frankfurtská škola, která stále chápe ideologii jako nadvládu kapitalistické třídy nad dělnickou, ale klade větší důraz na roli kultury a v té době se rozvíjejících médií (Stoddart, 2007, s. 198). Díky *mechanické reprodukci* byla pro dělnické třídy stále více dostupná kultura v podobě filmů, rozhlasového vysílání nebo knih (Benjamin, 1979). Kultura tak masově proniká do každodenního života velké části populace, což však z pohledu Frankfurtské školy přináší pouze zdánlivý demokratizační efekt. Tuto difuzi kultury popisují Adorno a Horkheimer (2009) pojmy *masová kultura* a *kulturní průmysl*. Lidé například mohou pociťovat větší individualitu a svobodu díky svým odlišným kulturním vkusům, avšak mnohem důležitější je ideologický obsah kulturního průmyslu, ve kterém je každý chápán jako konzument. S odkazem na Marxe kulturní průmysl vykonává ideologickou moc tím, že reprezentuje kapitalistický systém jako jediný možný. Na rozdíl od Marxova ekonomicky determinovaného pojetí

konceptu ideologie teoretici Frankfurtské školy zdůrazňují kulturní sféru jako místo, kde je uplatňována ideologická moc. (Stoddart, 2007, s. 198-200)

Další posun provedl Antonio Gramsci, jeho koncept hegemonie představuje významnou reinterpretaci pojmu ideologie. Hlavní rozdíl je zakořeněn v Gramsciho rozlišení mezi donuceným a dobrovolným souhlasem. Dobrovolný souhlas představuje alternativní způsob sociální síly. Zatímco donucovací moc je doménou státu nebo vládnoucích tříd, za šíření hegemonické moci jsou z velké části odpovědné společenské instituce jako rodina, škola, církev nebo média. Donucený souhlas je např. schopnost státu použít nátlak nebo jiný násilný způsob proti těm, kteří se odmítají podílet na kapitalistických výrobních vztazích. Oproti tomu hegemonická moc nevyužívá hrozbu trestu, ale pracuje s budováním dobrovolného souhlasu, který vzniká na základě přirozené shody uvnitř společnosti. (ibidem, s. 200-201) Hegemonie se projevuje jako nekritický pohled na svět, který je zděděn z minulosti a který má tendenci se reprodukovat. Hegemonie je často dostatečně silná k tomu, aby ve společnosti vytvořila podmínky pro morální a politickou pasivitu, kde neexistuje možnost jakékoliv volby či protiakce (Gramsci, 1971, s. 333).

Pojem hegemonie ještě více odráží roli sociokulturních procesů a připisuje jim určitou autonomii, jelikož hegemonická moc vzniká spíše zevnitř masové společnosti, nežli ze strany vládnoucích tříd. Hegemonie není direktivně řízeným způsobem uplatňování moci, odehrává se na každodenní bázi sociálního života např. ve formě tzv. zdravého rozumu. Není ani koherentním souborem myšlenek, jak bychom řekli v případě ideologie, „...není to ani systém nebo struktura (...) jedná se o realizovaný komplex zkušeností, vztahů a činností, se specifickými a měnícími se tlaky a omezeními“ (Williams, 1977, s. 112). V Gramsciho pojetí je kulturní sféra hlavním místem, kde dochází k vykonávání společenské moci. V porovnání s ideologií Marxe nebo Frankfurtské školy je hegemonická moc něco, co je vždy neurčité, historicky podmíněné a nedokončené. (Stoddart, 2007, s. 202) Kritické porozumění sebe sama podle Gramsciho probíhá prostřednictvím souboje protichůdných hegemonií a uvědomění si, že jsme sami součástí konkrétní hegemonie (Gramsci, 1971, s. 333).

Na Gramsciho rozlišení mezi donuceným a dobrovolným souhlasem navázal Louis Althusser (1971, s. 142-145), který ideologickou moc rozděluje mezi *represivní státní aparáty* a *ideologické státní aparáty*. Represivní státní aparáty jsou takové nástroje, které státu umožňují vykonávat přímý fyzický nátlak na občany (např. vláda, úřady, policie, armáda, soudy, věznice). Ideologické státní aparáty jsou instituce, které vykonávají moc nepřímou, jde např. o náboženství, školství, rodinu, právní systém, politický systém, odborové organizace, média (rozhlas, tisk, televize atd.), kultura (literatura, umění, sport atd.). Funkce

ideologických státních aparátů se blíží tomu, co Gramsci nazýval hegemonií. Althusser však zdůrazňuje, že obojí moc (jak represivní, tak ideologická) pracuje vždy současně, i když někdy velmi skrytě nebo pouze symbolicky, například: *„Školy a církve používají vhodné metody trestu, vyloučení, výběru atd., aby ‚ukáznyly‘ nejen své pastýře, ale i jejich stáda. Totéž platí pro rodinu. Totéž platí pro kulturní ideologické státní aparáty (cenzura, mimo jiné) atd.“* (Althusser, 1971, s. 145). Althusser obecně definuje ideologii jako reprezentaci imaginárního vztahu jedinců k reálným podmínkám jejich existence (ibidem, s. 162). Jinými slovy, ideologie zakrývá skutečné vztahy mezi jedinci a společnostmi tím, že vytváří falešné reprezentace těchto vztahů.

Další přehodnocení konceptu ideologie přinesl poststrukturalismus, který se odklání od marxistického pojetí a jako alternativu klade koncept diskurzu. Ideologie je v klasickém marxistickém pojetí popisována jako jakýsi negativní prvek, který říká, že lidské vědění je zkreslené podmínkami existence, společenskými vztahy nebo politickým systémem, jež působí na lidi zvenčí. Podle Foucaulta naopak lidské poznání nevzniká jako produkt ekonomických nebo vládnoucích struktur, ale je přímo výsledkem sociálních vztahů (Foucault, 2001, s. 15). Podobně je ve společnosti produkována i moc, která tak ve Foucaultově pojetí není pouze jednosměrná (od vládnoucích ekonomických tříd k masám), ale je to otázka relačních vztahů ve společnosti. Moc také nemusí být pouze represivní, jelikož vzniká na základě vztahu mezi různými sociálními skupinami. Místem, kde dochází k produkci i cirkulaci vědění, je diskurz, to znamená, že kdo chce využívat sociální moc, musí k tomu diskurz využít. (Stoddart, 2007, s. 205)

Obdobným způsobem k marxistickému pojetí ideologie přistupuje i Fairclough (1992), který rovněž odmítá jednostranný tok ideologické moci (s. 87) a zdůrazňuje dialektický vztah mezi ideologií a věděním. Lidé jakožto subjekty ideologické moci nejsou pouze pasivní, ale jsou schopni produktivně reagovat a měnit tak svou pozici v rámci ideologie: *„...subjekty jsou ideologicky umístěné, ale jsou také schopné působit tvořivě, aby vytvořily vlastní propojení mezi různými praktikami a ideologiemi, jimž jsou vystaveni (...) Rovnováha mezi subjektem jako ideologickým ‚účinkem‘ a subjektem jako aktivním činitelem je proměnnou, která závisí na společenských podmínkách, jako je relativní stabilita vztahů dominance“* (Fairclough, 1992, s. 91). Fairclough tak artikuluje Gramsciho koncept hegemonie, který zahrnuje interpretační a performativní roli sociálních aktérů, projevující se jako neustálý proces soubojů mezi různými hegemoniemi.

Z výše uvedeného je patrné, že koncepty ideologie a hegemonie se částečně překrývají, částečně však každý popisuje něco trochu jiného a z odlišné perspektivy. Zároveň

se liší přístupy jednotlivých škol, vědních specializací, i samotných autorů. Domnívám se, že pojmy nelze chápat jako opozitní dvojice, namísto toho je potřeba dbát na vhodné použití vzhledem k tomu, jaký fenomén jimi chceme popsat. Pro potřeby této práce budu rozlišovat mezi ideologií a hegemonií na základě těchto shrnujících charakteristik:

- ideologie je dodaná shora a její charakter je jednosměrný (směrem od vládnoucí třídy), hegemonie je spíše produktem sociokulturních vztahů
- ideologie je více či méně uceleným souborem způsobů myšlení a praxe, hegemonie je spíše nedokončený a stále probíhající proces vyjednávání, jehož hlavním polem působnosti je kultura
- ideologie je více chápána jako forma manipulace a falešného vědomí, hegemonie je něco přirozeného a samozřejmého, forma zdravého rozumu (ale může mít i podobu falešného vědomí či manipulace)
- ideologie má více nátlakový charakter, hegemonie vzniká dobrovolným souhlasem z vnitřku společnosti
- prostředky k šíření ideologické moci jsou doménou státu a institucí, hegemonická moc je využívá také, ale hlavním prostředkem jsou běžné sociální vztahy a diskurz
- ideologie je něco, co za určitých okolností lze „zavést“ a případně „zrušit“ (velmi zjednodušeně řečeno), hegemonie je oproti tomu mnohem více zakořeněná v kultuře a jakékoliv změny probíhají pomalu a nenásilně
- ideologii lze zjednodušeně chápat také jako soubor určitých přesvědčení, což však zcela neodráží výše uvedené charakteristiky.

Určitým specifickým této práce je, že utlačovanou skupinu zde tvoří lidé, nýbrž mimolidská zvířata. Moc, která je nad zvířaty vykonávána, není ani ideologická, ani hegemonická, dala by se nazvat jako čistě násilná a donucovací. Zvířata se neúčastní *sociální konstrukce reality*⁷ prostřednictvím diskurzu, jelikož nejsou součástí stejného jazykového rámce jako lidé. Důležitým východiskem je však skutečnost, že donucovací síla, která je používána k utlačování zvířat, je plně závislá na většinovém souhlasu lidské populace, která svým každodenním jednáním (např. nakupováním živočišných produktů) dává implicitně nebo explicitně najevo souhlas s tím, jakým způsobem jsou zvířata zneužívána (Stibbe, 2001, s. 145). V tomto případě tedy již je možné mluvit o hegemonické moci, jelikož tento souhlas

---

⁷ Sociální konstrukce reality viz kap. 4.1

je součástí dominantní hegemonie. Důsledky této hegemonické moci však nedopadají na minoritní sociální skupinu, nýbrž se nepřímo přenáší na mimolidská zvířata ve formě násilí, útlaku a vykořisťování.

3.4 Critical Animal Studies

V této podkapitole představím interdisciplinární obor Animal Studies (AS) a jeho kritickou odnož nazývanou Critical Animal Studies (CAS). Obě tyto disciplíny jsou ve společenských vědách již poměrně dobře institucionalizované. Historie odnože Critical Animal Media Studies (CAMS) je zatím poměrně krátká a v současné době ji proto ještě nepovažují za zcela ustavenou disciplínu, ale spíše za teprve vznikající směr v rámci CAS. Nicméně i touto prací bych chtěl přispět k jeho rozvoji, jelikož tato práce se médií silně dotýká.

3.4.1 Animal Studies

Se zvyšujícím se zájmem o studium vztahu člověka a mimolidských zvířat se na konci 70. let 20. stol. začíná formovat obor Animal Studies, někdy zvaný také jako Human-Animal Studies nebo Anthrozoologie. Jedná se o interdisciplinární obor, který se snaží popsat a vysvětlit, jakou úlohu hrají zvířata v interakci s lidským sociálním a kulturním světem. Na rozdíl např. od etologie, zoologie nebo primatologie se nejedná o studium, které by se na zvířata zaměřovalo odděleně. Bodem zájmu jsou naopak interakce mezi člověkem a ostatními živočišnými druhy. Poznatky těchto na zvířata orientujících se disciplín však poskytují AS širokou znalost, např. v oblasti chování, učení, kognitivních a komunikačních schopností, nebo v pochopení zvířecích emočních kompetencí. AS čerpají poznatky z jiných oborů a překračují tak disciplinární hranice. Jsou tedy oborem interdisciplinárním, ale zároveň také multidisciplinárním, jelikož jsou sama o sobě složena z několika disciplín. (Demello, 2012, s. 4-5, 7)

Subjektem zájmu AS jsou tedy lidsko-zvířecí vztahy a interakce, zvířata jsou zkoumána tam, kde figurují v lidských společnostech. Mezi konkrétní oblasti může patřit např. literární nebo umělecké užití zvířat, vztahy mezi domácími zvířaty a jejich „lidskými rodinami“, používání zvířat jako symbolů v náboženství nebo jazyce, využívání zvířat v biomedicinském výzkumu a v zemědělství, je možné se zaměřit i na výzkum lidí, kteří se zvířaty pracují. (Demello, 2012, s. 9) Akademici v rámci AS si kladou otázky, jako např. proč některá zvířata milujeme a jsme ochotni utrácet nemalé částky za jejich léčbu, když jsou nemocná, zatímco jiná zvířata považujeme za méněcenná a dokážeme přehlížet

jejich utrpení (např. Herzog, 2010), nebo proč některá zvířata považujeme za jedlá a jiná za nejedlá a jak si to dokážeme ospravedlnit (např. Joy, 2010).

Za jeden ze základních stavebních kamenů AS je považováno filozofické dílo Petera Singera s názvem *Animal Liberation*⁸, vydané v roce 1975. Singer z filozoficko-etické perspektivy problematizuje vztah a chování člověka vůči mimolidským zvířatům. Upozorňuje zde například na neudržitelnost našeho dělení světa na lidský a mimolidský, nebo na potřebu pohlížet na zvířata s morálním ohledem, jako na individuální a cítící bytosti. (Singer, 2001, s. 22-23) Na toto téma dále navázal Tom Regan (1983), který problematiku zvířecích práv a vztahu zvířat k člověku podrobněji konceptualizoval. V následujících letech pokračoval vzestup zájmu o lidsko-zvířecí vztahy a bylo publikováno nespočet prací na poli historie, antropologie, sociologie, psychologie, geografie, nebo feministické teorie (Demello, 2012, s. 7).

Úspěšnou institucionalizaci oboru Animal Studies v rámci sociologie dokládá Vandrovcová (2017, s. 40) zvyšujícím se počtem článků s touto tematikou v uznávaných odborných časopisech, např. *Sociological Forum*, *Journal of Contemporary Ethnography*, *Sociological Quarterly*, *American Behavioral Scientist*. Dále mnoho odborných periodik věnovalo lidsko-zvířecí problematice speciální vydání: *Journal of Social Issues*, *Qualitative Sociology*, *Social Research*, *International Journal of Sociology and Social Policy*, *Qualitative Sociology Review*. V rámci Human-Animal Studies také vzniklo několik specializovaných časopisů: *Anthrozoö: A Multidisciplinary Journal of The Interactions of People & Animals*, *Society & Animals: Journal of Human-Animal Studies*, *Journal for Critical Animal Studies*, *Antennae: the Journal of Nature in Visual Culture*, *Humanimalia: A Journal of Human/Animal Interface Studies*.

Od konce 20. stol. postupně vznikala specializovaná výzkumná centra a další instituce. Organizace *Psychologists for the Ethical Treatment of Animals* založená roku 1983 se věnuje širokému záběru témat, ve kterých hrají zvířata roli ve vztahu k člověku. Od roku 1993 vydává časopis *Society & Animals Journal*. V roce 2007 se tento institut sloučil s organizacemi *Animal Rights Network* a *Animals & Society Institute* a nyní funguje pod názvem *Animals & Society Institute*. V roce 1991 byla založena organizace *The International Society for Anthrozoology* (ISAZ), která od svého počátku sdružuje akademiky z mnoha zemí světa. Kromě pořádání pravidelných konferencí vydává také časopis *Anthrozoös*. *Institute for Critical Animal Studies* (ICAS) vznikl v roce 2001 a jeho

---

⁸ V ČR vyšlo pod názvem *Osvobození zvířat* v roce 2001

specifikem je, že na vztah zvířat a člověka pohlíží optikou kritické teorie. Nepokouší se být hodnotově neutrální, naopak deklaruje politickou angažovanost s cílem dosáhnout transformační změny ve společnosti. Roku 2015 se z ICAS vyčlenila evropská organizace *European Association for Critical Animal Studies* (EACAS). Dalším významným důkazem o úspěšné institucionalizaci oboru Animal Studies je založení sekce Animals and Society v rámci *American Sociological Association* (r. 2002), stejně jako vznik *Animal/Human Studies Group* v rámci *British Sociological Association* (r. 2006). Podobným způsobem vznikají nejrůznější výzkumná centra na půdách mnoha univerzit. (Vandrovcová, 2017, s. 40-41)

3.4.2 Critical Animal Studies

Využívání hospodářských zvířat v reálné praxi dnešní společnosti bývá často vnímáno jako etický problém. Na tuto problematiku se zaměřuje kritická odnož v rámci Animal Studies zvaná *Critical Animal Studies*. Jedná se o angažovanou disciplínu, která odmítá hodnotovou neutralitu a po vzoru Frankfurtské školy je vůči společnosti kritická (Vandrovcová, 2017, s. 43-44).

Oboru Animal Studies bývá vyčítáno, že se jedná pouze o popisnou disciplínu bez hlubší snahy o kritickou reflexi. Pro některé akademiky představují zvířata pouze zajímavou novou oblast zkoumání, ke zvířatům však přistupují čistě abstraktně a teoreticky. O zvířatech často mluví pouze jako o objektech postrádajících individualitu a necítí vůči nim žádný etický závazek. (Nocella et al., 2014 s. xxiv) Absentující nekritičnost v některých případech doplňuje obhajoba daného stavu (odůvodněná potřeba zneužívání mimolidských zvířat lidmi, např. obhajoba vivisekce). Někteří zastánci AS dokonce podporují nespravedlnost tím, že jsou členy institucí, korporací, nebo provozují kulturní tradice, kde dochází k útlaku zvířat. (Best, 2009, s. 19-20) Proti těmto přístupům AS se vymezují přívrženci CAS, kteří naopak odmítají jakékoliv formy nespravedlnosti a přistupují k mimolidským zvířatům jako k cítícím individuálním bytostem, s jejich vlastními potřebami a zájmy (ibidem, s. 21-22). CAS se tak nezabývají pouze *otázkou zvířat*, ale také jejich podmínkami (Taylor & Twine, 2014, s. 1). Critical Animal Studies se odlišují od mateřských Animal Studies v jejich explicitně normativním a politickém zaměření, v kritice kapitalismu, imperialismu a všech podob hierarchického útlaku (Best, 2009 s. 19-20, Taylor & Twine, 2014, s. 2). V tomto ohledu mají CAS mnoho společného například s akademicky angažovaným přístupem feminismu, který se rovněž snaží odhalovat naturalizované formy sociální praxe založené na

útlaku a zneužívání moci, a stejně tak se vyznačuje nemalou mírou politického zapojení s cílem dosáhnout společenské změny (Taylor & Twine, 2014, s. 4). Akademici v rámci CAS jsou často zároveň angažovanými obhájci zvířecích práv nebo s různými hnutími a organizacemi hájící zvířecí práva spolupracují. „*V návaznosti na Frankfurtskou školu a její podporu revolučního hnutí se akademici v rámci CAS chtějí ekvivalentně obracet k hnutí za práva zvířat, artikulovat jeho požadavky a poskytnout mu akademické zázemí.*“ (Vandrovcová, 2017, s. 44)

Sorenson (2010, s. 16) uvádí, že hnutí za práva zvířat má stejné charakteristiky jako jiná progresivní hnutí sociální spravedlnosti, jsou jimi např. pocit soucitu a spravedlnosti, zaměření na mocenské vztahy, kritika dominance, nerovnosti a hierarchie, nebo snaha o potlačení vykořisťování. Tento emancipační charakter hnutí za práva zvířat je společný i pro přístup CAS. Rozvoj CAS naznačuje začátek dlouho odkládané změny v moderní akademické sféře, která lépe reflektuje význam mimolidských zvířat jakožto individuálních sociálních bytostí s jejich vlastními právy. To také znamená soustředit se na roli kterou zvířata hrají v tom, co znamená být člověkem, a na jejich přítomnost v našem každodenním životě. (Taylor & Twine, 2014, s. 3)

3.4.3 Critical Animal Media Studies

V posledních několika letech se začíná ustavovat směr zvaný Critical Animal Media Studies (CAMS), který se zaměřuje na to, jakým způsobem mohou být mediální teorie nápomocné v našem porozumění mimolidským zvířatům. Spojení těchto oborů se nabízí z mnoha důvodů. Perspektiva mediálních studií přináší možnosti, jakými lze nahlížet na vztahy reprezentace zvířat a lidské dominance. Kritika využívání mimolidských zvířat lidským druhem je zde aplikována podobným způsobem jako v případě zkoumání mocenských vztahů v oblasti genderu, rasy, etnicity, sexuality, zdravotních postižení, ageismu a dalších forem odlišností. Klasifikační dichotomie člověk/zvíře má své paralely v dichotomii muži/ženy, běloch/ne-běloch, heterosexuál/homosexuál atd. CAMS poskytují interdisciplinární pole k vysvětlení těchto procesů, které jsou součástí historie všech forem útlaku. Podobně jako v CAS jsou v rámci CAMS mimolidská zvířata chápána jako individuální bytosti s vlastními právy, zájmy a preferencemi. (Merskin, 2015, s. 11, 13)

Na rozdíl od Animal Studies se CAMS nezaměřují na chování zvířat ani na interakce mezi člověkem a zvířaty jako takové. Jedná se o disciplínu, založenou na kritických kulturních studiích, která dále čerpá z environmentálních studií, etnických studií, ženských

a gender studií nebo z mediálních studií a středobodem zájmu je rozklíčování mocenské dynamiky v komunikaci. Vědci v rámci CAMS si kladou otázky typu: Jak mohou reprezentace mimolidských zvířat působit na jejich reálný život? Jak zvířata figurují v lidské identitě? Jak lidé figurují ve „zvířecích světech“? Jakou roli mají hluboce zakořeněné kulturní stereotypy v reálném zacházení se zvířaty? Nebo co se mohou lidé o sobě dozvědět, když se na sebe podívají stejnou optikou, jakou se dívají na zvířata? (ibidem, s. 11-12)

Důležitým zdrojem CAMS je feminismus. Ačkoliv za zakladatele hnutí za práva zvířat bývá považován především Peter Singer (viz kapitola 4.2), mnohé myšlenky byly formulovány už dříve právě na poli na feministického hnutí, které rozšířilo intersekcionalní teorii také na oblast mimo člověka. Například Frances Moore Lappé (1971) a Rosemary Ruether (1974) položily základy směru, který byl později pojmenován jako ekofeminismus. (Merskin, 2015, s. 12) Kritickou teorii vztahu feminismu a obhajoby zvířecích práv rozpracovala např. Carol J. Adams (1990, 1994, 2003). Podle Adams a Donovan (1995, s. 11-12) existuje souvislost mezi ženským útlakem a způsobem, jakým lidé zachází s jinými živočišnými druhy. Lidé považují zvířata za méněcenná, a tak ospravedlňují jejich vykořisťování. Podobným způsobem dochází ke znevažování žen ze strany mužů a zde se nachází paralela mezi feminismem a obhajobou zvířecích práv. Používání jmen mimolidských zvířat jako pejorativ často směřuje k označování žen: *kočička, slepice, čubka, kráva, prasnice*.⁹ Jako nadávky jsou zpravidla používány domestikované druhy zvířat, které jsou chovány primárně pro službu člověku. Aplikací představy znevážených zvířecích druhů na ženy dochází ke konstruování žen jako méněcenných a dostupných pro zneužívání. A naopak přiřazení privilegovaného lidského druhu k mužům je staví do nadřazené pozice oprávněné zneužívat.

V dnešní době známe mnohá zvířata často pouze zprostředkovaně, skrze reprezentace ve filmech, v reklamě a dalších mediálních obsazích. Ovšem za těmito zpravidla zdravě a spokojeně vypadajícími, na louce se pasoucími krávami, roztomilými prasátky, cvičenými slony a tancujícími psy se ve skutečnosti ukrývají miliony vykořisťovaných nebo zabíjených zvířat, která slouží lidstvu jako komodity za účelem vytváření zisku. Určitě si můžeme sami položit otázku, kdy jsme naposledy měli možnost vidět živé prase nebo krávu. Avšak zkušenost s vepřovým masem v reklamě, v obchodech, či na talíři zažíváme zpravidla na denní bázi. Zájmem akademiků v rámci CAMS je proto používání mimolidských zvířat jako symbolů, artefaktů, komodit nebo objektů, jinak řečeno

---

⁹ Uvádím příklady, které jsou relevantní v českém jazyce, v originále Adams uvádí: catty, shrew, dumb bunny, cow, bitch, old crow, queen bee, sow.

– jejich reprezentací. Zajímají se o důsledky, které vznikají na základě diskontinuity mezi *reálným a reprezentovaným* životem zvířat. (Merskin, 2015, s. 14)

Kulturní obrat ve společenských vědách odvrátil pozornost od klasického pozitivistického pohledu na společnost a sociální vědci začali na společnost nahlížet jako na neustále se měnící kulturní systém. V mediálních studiích se to projevilo hlavně zaměřením na tvorbu významů, které lidé v interakci s médii vytvářejí a také, jak jsou tyto významy ve společnosti naturalizovány. Již tedy nejde jen o zkoumání toho, co média dělají s lidmi, ale o to, co lidé dělají s médii. V oboru CAMS se v této souvislosti mluví o tzv. *zvířecím obratu* (animal turn), který znamená obrácení pozornosti na perspektivu¹⁰ zvířat. Předpokládáme-li, že zvířata mají vlastní perspektivu, nabízí se otázka, jakým způsobem jí můžeme porozumět, když s nimi nesdílíme společný jazyk. Částečně můžeme využít naši schopnost empatie, podobně jako dokážeme porozumět potřebám nemluvnat nebo lidí se zdravotním postižením. Ostatně každý majitel psa jistě dokáže poznat, když se pejskovi něco nelíbí, nebo když je naopak šťastný, nejinak je tomu u jiných živočišných druhů. Také zde mohou sehrát úlohu aktivisté za práva zvířat společně s angažovanými akademiky a dalšími odborníky. Jejich znalosti mohou rovněž přispět k vykreslení toho, co zvířata nemohou říci. (Merskin, 2015, s. 16-17)

Weil (2013, s. 9) uvádí, že podle poststrukturalismu nemáme přístup k nezprostředkovaným zkušenostem nebo znalostem, ale pouze k reprezentacím, které jsou samy o sobě ovlivněné jazykem a plně ideologické zátěže, „*poststrukturalismus trval na tom, že my lidé se nikdy nedostaneme mimo náš jazykový rámec a že nemáme žádné znalosti a žádné zkušenosti, které by unikly jazyku. V tomto ohledu může být obrat ke zvířatům považován za pokus nejen uniknout z lingvistické pasti poststrukturalismu, ale také o pokus přezkoumat jeho hranice*“ (ibidem). Taková snaha by mohla být odpovědí na skutečnost, že zde existují jiné živé bytosti, které disponují určitou schopností poznání, které však nelze vysvětlit naším jazykovým systémem.

---

¹⁰ Perspektivou jsou myšleny potřeby, zájmy, práva atd.

4 Teoretická východiska

Ve druhé kapitole již bylo naznačeno, že zvířata jsou chápána jako sociálně konstruované kategorie. V této kapitole bych proto chtěl téma blíže zasadit do konstruktivistického paradigmatu a vzhledem k mediálnímu zaměření této práce také k teorii mediální konstrukce reality. Rovněž již v předchozích kapitolách byly zmíněny některé etické otázky. Ty bych chtěl přiblížit pomocí filozofických východisek Petera Singera, který se do značné míry zasadil o rozvoj etické teorie mimolidských zvířat. Melanie Joy přispěje k tématu teorií karnismu, kterou vysvětluje psychologické mechanismy, díky kterým považujeme vykořisťování zvířat za přirozené.

4.1 Sociálně-konstruktivistické paradigma

Paradigmatickým rámcem této práce jsou sociálně-konstruktivistické teorie (Berger a Luckmann, 1999), podle kterých je realita vytvářena v interakcích mezi sociálními aktéry. Realita je v tomto případě pouhým souborem vědění, který je považován za daný (s. 11). Realit existuje hned několik, a to nejen na úrovni lidských společností, ale i na úrovni jedinců. Jinak řečeno, každý jedinec může disponovat svou vlastní realitou, která je odrazem jeho individuálního i společenského vědění. Místo jedné objektivní reality tak mluvíme o intersubjektivitě mezi sociálními aktéry. Jednotlivé reality se mohou nejrůzněji setkávat a vzájemně mezi sebou interagovat, čímž dochází k jejich znovu utváření či reprodukci. Do tohoto procesu vstupuje přirozený jazyk jako klíčový činitel konstrukce lidského poznání, jelikož k interakcím mezi sociálními aktéry (a jejich realitami) dochází právě prostřednictvím jazyka. Role jazyka v teorii sociální konstrukce reality by se velmi zjednodušeně dala shrnout do teze, že způsobem, jakým přemýšlíme a mluvíme o světě, ho zároveň utváříme. Podle Bergera a Luckmanna si tak v procesu tzv. *objektivizace* vytváříme individuální objektivní realitu, kterou vnímáme jako pevně danou. Vztah mezi člověkem jako tvůrcem reality a jím vytvořenou realitou je dialektický, jelikož sociální realita působí také zpětně na člověka. (ibidem, s. 63-64)

V procesu konstruování sociální reality sehrávají zvláštní úlohu média, která působí jako zprostředkovatelé sociálně sdílených významů a definují tak jejich platnost (Sedláková, 2007, s. 30). V této souvislosti se mluví o tzv. mediální konstrukci reality, která se však od sociální konstrukce odlišuje svou jednostranností, jelikož většina příjemců nemá možnost

do vytváření reality zasahovat¹¹ (ibidem). Podle Sedlákové (2007) probíhá mediální konstrukce reality následovně: „*Mediální sdělení vycházejí z mimomediální skutečnosti a k té také odkazují. Jejich výpovědi jsou složeny ze znaků, symbolických systémů, jejichž význam není daný, ale arbitrální. Tímto způsobem vytvářejí novou realitu, jež vstupuje do životů mediálních příjemců, kteří s ní dále pracují. Propojují ji se svými zkušenostmi a se sděleními získanými z jiných zdrojů. Takto je mediální realita korigována, ale zároveň zakomponována do všeobecného povědomí a svým používáním i stvrzována. Protože tvůrci mediálních sdělení jsou zároveň i jejich příjemci a členy stejné kultury, aplikují při vytváření mediálních sdělení kulturně sdílenou představu reality, která tak opět vstupuje do hry a podílí se na pokračování procesu konstruování reality. Vnější svět a mediální realita se tak vzájemně sblížují v realitě našeho každodenního života.*“ (s. 32-33). Fungují-li média jako zprostředkovatelé sociální reality, je nutné se zajímat o to, jakým způsobem média tuto realitu uchopují a zpracovávají. V dnešní době máme k hospodářským zvířatům přístup často pouze skrze jejich reprezentace v médiích. Jak uvádí Singer (2009), zřejmě toho víme mnohem více o životě gepardů a žraloků, než o životě kuřat nebo masných telat (s. 230). Přestože gepardi nebo žraloci jsou nám mnohem vzdálenější než kuřata, jejich četnost zpřítomňování v médiích je mnohem vyšší. A právě to je odrazem sociálně konstruovaných stereotypních přesvědčení, podle kterých má kuře nižší morální status než žralok nebo gepard. Proč se tedy zajímat o životy kuřat, prasat nebo býků, když tato zvířata jsou určena k jídlu? Tyto sociální konstrukce jsou médiem dále reprodukovány, jelikož tvůrci obsahů jsou rovněž součástí kultury, která s nimi tyto významy sdílí.

Vztáhneme-li výše uvedené k tématu této práce, můžeme říci, že způsobem, jakým o zvířatech mluvíme a jak o nich uvažujeme, se vytváří náš vztah k nim. Ten se následně projevuje v konkrétním, každodenním jednání, aniž bychom si to uvědomovali. Teorie sociální konstrukce reality poslouží této práci jako základní paradigmatické východisko. V sociálně konstruktivistickém paradigmatu se rovněž nachází kritická analýza diskurzu, jejíž perspektivou je v této práci nahlíženo na problematiku mimolidských zvířat.

---

¹¹ Tato role se začíná měnit s příchodem nových médií, která do určité míry interakce příjemců umožňují. Příjemci také mohou být zároveň tvůrci mediálních sdělení.

4.2 Filozofická východiska P. Singera, druhová nadřazenost

Vzestup hnutí za práva zvířat a rozvoj zájmu o zvířecí problematiku na akademické půdě je z velké části přičítán filozofii. Stručný historický přehled o vztahu člověka a mimolidských zvířat ve společenských vědách již byl naznačen v kapitole 2.1, v novodobé filozofii mezi nejvýznamnější autory patří Peter Singer, který je znám hlavně díky popularizaci pojmu speciesismus. Speciesismus (angl. speciesism) je pojem označující druhovou nadřazenost, tedy situace, kdy jsou přisuzována rozdílná práva či hodnoty na základě příslušnosti k určitému živočišnému druhu. Pojem je často připodobňován k rasismu nebo sexismu, kde jsou rovněž rozdílné charakteristiky chápány podle příslušnosti k určité skupině. Užívání pojmu není striktně vymezeno, nejčastěji však znamená morální vyloučení těch, kteří nepatří k lidskému druhu. Používá se ve spojitosti s nadvládou, diskriminací nebo vykořisťováním zvířat ze strany lidské společnosti. Může však znamenat také upřednostňování určitého zvířecího druhu před jiným, např. že pes má vyšší morální status než kráva a naopak. (Waldau, 2001, s. 38; Horta, 2010, s. 244-255; Ryder, 1998, s. 320) Speciesismus se stal důležitým pojmem pro hnutí za práva zvířat. Ochránci zvířat se staví do pozice anti-speciesistů, oproti tomu zastánci druhové nadřazenosti bývají označováni za speciesisty.

Pojem speciesismus poprvé použil Rychard Ryder v roce 1970 (Ryder, 2010), je odvozen z latinského slova species (druh). V češtině se jako ekvivalent používá pojem *druhová nadřazenost*, nebo také počestělá podoba původního výrazu – speciesismus. Pojem v roce 1975 rozpracoval a zpopularizoval filozof Peter Singer v knize *Osvobození zvířat*. Podle speciesismu se člověk jakožto druh homo sapiens považuje za nadřazeného vůči ostatním živočišným druhům, tato nerovnost však podle Singera nemá morální oporu. Zvířata by se neměla posuzovat podle toho, jestli dokáží myslet nebo mluvit, ale zda dokáží prožívat utrpení či radost (Singer, 2001, s. 23, 33). Singer, jakožto představitel utilitarismu¹², se ve své obhajobě druhové rovnosti odkazuje např. na slova Jeremyho Benthama, který napsal: „...černá barva kůže není důvodem, aby lidská bytost byla ponechána napospas vrtochům svého mučitele. Možná, že jednou přijde i den, kdy uznáme, že počet nohou, ochlupenost kůže nebo zakončení os sacrum nedostačují jako důvody k tomu, abychom nechali citlivou bytost propadnout stejnému osudu“ (Bentham In: Singer, 2001, s. 22-23). Singer předložil řadu argumentů, na základě kterých je podle něj nutné přistupovat ke

---

¹² Utilitarismus je etické teorie, která dělí jednání na správné, pokud přináší štěstí nebo potěšení a špatné, pokud způsobuje bolest a utrpení. Hlavními představiteli teorie jsou J. Bentham aj. J.S. Mill (Turner, 2006).

zvířatům s morálním ohledem. Vyvrací antropocentrický přístup, který je v západní kultuře zakořeněn především vlivem křesťanství, jež chápe člověka jako pána tvorstva s právem využívat vše ostatní ve svůj prospěch. Právě schopnost trpět, prožívat emoce jako je radost a štěstí, je podle Singera společná pro vše živé, a to by se mělo stát základním měřítkem pro rovný a morální přístup ke všem zvířatům. Singer dále srovnává druhovou nadřazenost s jinými typy útlaku a vyvozuje, že základní námitky proti rasismu a sexismu lze aplikovat i proti speciesismu. (Singer, 2001, s. 22)

Už Singer si zde také všímá, že jazykové prostředky, které používáme pro pojmenování druhů masa, určitým způsobem napomáhají zakrývat jeho původ, říkáme „...*hovězí, nikoliv býk nebo kráva, vepřové, a ne prase – ačkoliv z nějakého důvodu klidně sneseme pravou povahu například jehněčí kýty*“ (Singer, 2001, s. 107). Singer se dotýká také reprezentace zvířat v médiích. Podle Singera americká televize vysílá pořady o zvířatech ve volné přírodě každý večer, „*ale filmy o intenzivním chovu jsou omezeny jen na kratičké záběry při zprávách ze zemědělství nebo výroby potravin. Průměrný divák toho určitě ví víc o životě gepardů a žraloků než o životě kuřat nebo krmných telat*“ (ibidem, s. 230). Většina informací o hospodářských zvířatech pak pochází z placených reklam, „*jejichž podoba se mění od směšných kreslených prasat, která se chtějí stát párky, a tuňáků, kteří se chtějí stát plechovkami, k přímočarým lžím o podmínkách, ve kterých se chovají brojleři*“ (ibidem). Dílo Singera bylo jedním z prvních svého druhu v oblasti společenských věd a stalo se základním kamenem pro následný rozvoj hnutí za práva zvířat a defacto i oboru Animal Studies.

Proti Singerovu pojetí druhové nadřazenosti směřuje i kritika, například Carl Cohen považuje přirovnání speciesismu k rasismu nebo sexismu jako neoprávněné, jelikož mezi rasami nebo pohlavími nejsou tak výrazné rozdíly. Mezi lidmi a zvířaty však významné rozdíly jsou a také nezapadají do Kantova pojetí morálky. Cohen proto tvrdí, že jelikož zvířata nejsou schopna morálního úsudku, nemohou mít ani žádná práva (Cohen, 1986, s. 866-867; Horta, 2010, s. 257). Společným argumentem pro obhajobu speciesismu (tedy legitimitu druhové nadřazenosti) je, že lidé mají právo využívat jiné druhy v zájmu zachování vlastního druhu. Speciesismus bývá dále obhajován z náboženských či vědeckých důvodů, např. nutnosti využívat zvířata pro bio-medicínské účely. (Graft, 1997; Cohen, 1986)

4.3 Psychologická východiska dle M. Joy a koncept karnismu

V souvislosti se zavedením morálního přístupu ke zvířatům nelze opomenout otázku konzumace zvířat. Psychologická východiska této práce poskytne Melanie Joy (2010), která přišla s konceptem *karnismu* (carnism)¹³. Karnismus lze označit jako určitý systém víry v konzumaci masa, nebo jako ideologii definující to, která zvířata jsou považována za jedlá a která za nejedlá. Podle karnismu jíme maso proto, že to považujeme za normální a přirozené. Joy svoji argumentaci dokládá např. na jinakosti různých kultur – v každé kultuře je běžná konzumace určitého typu masa (např. prasata, krávy, kuřata) a konzumace masa jiných zvířat je naopak nepřipustná (např. kočky, psi). Druh konzumovaného masa je tedy kulturně a také historicky podmíněný. Joy proto dochází k závěru, že konzumace masa pramení z volby, nikoli z nutnosti – a tato volba je součástí aktuálně dominantní ideologie. (Joy, 2010, s. 30) Karnismus je pojmenování pro víru v konzumaci masa, stejně jako se dá označit víra v ne-konzumaci masa (vegetariánství či veganství). Síla karnistické ideologie spočívá v její neviditelnosti, které je ve společnosti dosahováno pomocí řady psychologických, jazykových a kognitivních mechanismů. Podle autorky je karnismus nejvíce naturalizovanou ideologií vůbec.

Málo lidí rádo způsobuje utrpení zvířatům nebo je schopno je dokonce přímo zabít, přesto však většina lidí s oblibou konzumuje maso, vzniká tak určitá kognitivní disonance (nesoulad mezi přesvědčením a reálným chováním), kterou Steve Loughan (et al, 2010) označil jako *masový paradox*. Loughan na základě výzkumu stravovacích preferencí zjistil, že lidé mají tendenci ponižovat zvířata na nižší úroveň, přisuzovat jim nižší morální status a popírat jejich schopnost trpět, aby tak potlačili nepříjemné pocity spojené s jejich konzumací.

Joy uvádí tři základní mýtické¹⁴ mechanismy, pomocí kterých dochází k ospravedlnění a naturalizaci potřeby konzumace masa: Konzumování masa je považováno za *normální* (normal), *přirozené* (natural) a *nezbytné* (necessary). V souvislosti s tím autorka zmiňuje, že stejné mechanismy byly použity pro ospravedlnění vykořisťovatelských ideologií, jako např. otroctví, nacistický holokaust, nebo svého času odepření volebního práva ženám v USA. (Joy, 2010, s. 105-110) Podobně jako v případě jiných ideologií jsou

---

¹³ Původní anglický pojem „carnism“ je užíván v počeštěné podobě jako „karnismus“ (viz např. Vandrovcová, 2015)

¹⁴ S odkazem na koncept mýtu Rolanda Bartha, kde je mýtus chápán jako prostředek k naturalizaci významů

tyto mýty ve společnosti naturalizovány prostřednictvím institucionálních nástrojů (právo, medicína, školství, korporace) a pomocí nich dále udržovány a reprodukovány.

Joy dále popisuje kognitivní mechanismy, kterými dochází k internalizaci karnistické ideologie. Prvním z nich je *objektifikace*, kdy je na zvířata nahlíženo jako na neživé objekty či věci. Objektifikace je dosahováno mnoha způsoby, především však skrze jazyk. Druhým kognitivním mechanismem je *deindividualizace*, což je proces, při kterém se na individuální bytosti díváme skrze jejich příslušnost k určité skupině. V praxi deindividualizace umožňuje vytvořit si psychologický a emocionální odstup k utrpení či zabíjení zvířat. Třetím kognitivním mechanismem je *dichotomizace*. Dichotomizace je proces mentálního vytváření dvou, většinou opozitních kategorií, které nám usnadňují chápání reality. V případě zvířat se dichotomizace týká především dělení zvířat na jedlá a nejedlá, přičemž hranice mezi tím, které zvíře považujeme za přípustné jíst a které už nikoli je závislá jak na kultuře, tak i na osobních preferencích. Někdo například upřednostňuje konzumaci domestikovaných zvířat než volně žijících. Mnoho lidí zase zavrhuje konzumovat zvířata, která považují za roztomilá (např. králík), namísto toho konzumují raději zvířata, která vypadají méně atraktivně (např. krocan). (ibidem, s. 116-122) Jak již je uvedeno v kapitole 2.3, způsoby, jakými kategorizujeme zvířata se odráží v tom, jak k nim přistupujeme. Sociální konstruovanost těchto kategorií tak Joy doplňuje ještě o úroveň psychologických procesů.

5 Kritická analýza diskurzu jako výzkumná perspektiva

V této kapitole se dostávám k hlavní části práce, ve které představuji v současnosti existující empirické studie, které se zabývají zvířaty metodou kritické analýzy diskurzu. Ještě předtím krátce specifikuji použití pojmu diskurz a stručně uvedu hlavní charakteristiky a výhody kritické diskurzivní analýzy jako výzkumné metody. Záměrně zde nebudu zabíhat do popisu či srovnávání jednotlivých směrů KAD, jelikož to v rámci této práce nepovažuji za nezbytné. KAD je typická svou variabilitou, a tak každý přístup má svá specifika, stejně jako každá konkrétní studie může jednotlivé přístupy kombinovat a zasazovat do nových kontextů. Různé příklady využití KAD tak budou popsány přímo na jednotlivých analýzách v rámci tohoto přehledu.

5.1 Vymezení pojmu diskurz

Pojem diskurz je v této práci chápán v pojetí Normana Fairclougha, který ho charakterizuje v několika rovinách. Diskurz je formou užití jazyka, jíž je vykonávána sociální praxe. To znamená, že diskurz je určitý způsob činnosti, kterou mohou lidé působit na okolní svět a především také jeden na druhého. (Fairclough, 1992, s 63) V tomto smyslu má diskurz vůči sociální realitě konstitutivní povahu. Mezi diskurzem a sociální realitou je však dialektický vztah. Na jedné straně se diskurz utváří v omezeném rámci sociální reality (sociální struktura, instituce, právo, vzdělávání, společenské normy, konvence atd.), na straně druhé diskurz k utváření všech těchto dimenzí sociální reality přispívá. Jinými slovy, diskurz je sociálně konstruovaný, ale zároveň konstitutivní ve vztahu k sociální realitě. (ibidem, s 64) Tímto způsobem Fairclough charakterizuje diskurz v tom nejvíce obecném, abstraktním smyslu. Naopak v tom nejkonkrétnějším pojetí Fairclough (1995, s. 132) chápe diskurz jako „*způsob označování zkušeností z určité [sociální] perspektivy*“ (např. patriarchální vs. feministický diskurz). V tomto smyslu diskurz odkazuje ke konkrétnímu způsobu reprezentace určité oblasti světa. Podle Fairclougha je definovat diskurz velmi obtížné a záleží také kontextu použití, proto připouští i další možná pojetí. Diskurz může být chápán také jako druh jazyka, který je užíván v určité specifické oblasti, např. politický, nebo vědecký diskurz (Phillips & Jorgensen, 2002, s. 66).

V této práci pracuji s těmito třemi pojetími diskurzu. Užívám pojem tak, aby bylo z kontextu vždy jasně patrné, o jaké pojetí se jedná.

5.2 Kritická analýza diskurzu

Kritická analýza diskurzu (KAD) je druh jazykové analýzy, díky které je možné zkoumat mocenské relace ve společnosti. Obvykle také slouží k rozkrývání reprodukčních procesů těchto vztahů. Spíše, než o konkrétní metodologický postup se jedná o soubor různých přístupů, které umožňují studium vztahu mezi diskurzem, sociálním a kulturním vývojem v různých společenských oblastech (Phillips & Jorgensen, 2002, s. 60). Cílem KAD je kriticky zkoumat sociální nerovnost, která je vyjadřována, signalizována, konstruována, nebo legitimizována prostřednictvím jazyka, resp. diskurzu. Přívlastek *kritická* přitom odkazuje právě ke zkoumání mocenských vztahů a nerovností ve společnosti, s odkazem na kritický přístup Frankfurtské školy. (Wodak, 2001, s. 2) KAD se rovněž nedá chápat jako hodnotově a politicky neutrální přístup. Kritický zde znamená angažovaný, cílem kritického přístupu je rozkrýt roli diskurzivní praxe v udržování nerovných mocenských vztahů a dosáhnout sociální změny, přičemž výzkumníci v rámci KDA stojí na straně utlačovaných sociálních skupin. (Phillips & Jorgensen, 2002, s. 64)

Společnou charakteristikou všech přístupů KAD je chápání diskurzu jako sociálně konstruovaného a zároveň konstitutivního. Diskurz je forma sociální praxe, která je v dialektickém vztahu s jinými sociálními dimenzemi, čímž dochází nejen k formování a přetváření sociálních struktur, ale k jejich zpětnému působení na diskurz (Phillips & Jorgensen, 2002, s. 61). Na rozdíl od jiných typů textuálních analýz se KAD nezaměřuje pouze na samotný text (psaný či mluvený). Kritická analýza diskurzu vyžaduje popis a teoretizaci sociálních procesů a struktur, které se podílí na tvorbě textu, a to včetně popisu procesů a struktur, v rámci kterých pak jednotlivci a skupiny v interakci s texty vytvářejí významy (ibidem, s. 3). Van Dijk (2014) rovněž zdůrazňuje, že diskurz jako takový nelze zkoumat samostatně, ale vždy je potřeba přihlídnout ke kontextu užití, jelikož každý diskurz je produkován a přijímán v konkrétních komunikačních situacích (s. 22-23). Kontext je pro KAD rozhodující, kromě faktorů jako je kultura a společnost zahrnuje také socio-psychologické, politické a ideologické součásti (Wodak, 2001, s. 15).

Za nejvíce propracovaný způsob použití KAD bývá považován přístup Normana Fairclougha, který vytvořil tří-dimenzionální analytický rámec, kterým lze empiricky zkoumat diskurz. Skládá se z *textu* (jímž může být promluva, psaný text, vizuální dílo, nebo jejich kombinace), *diskurzivních praktik* (které zahrnují vytváření a percepci textu) a *sociálních praktik* (konkrétní činnosti ve společnosti). Analýza by se měla zaměřovat na všechny tyto dimenze, tedy na jazykové rysy textu, související procesy vytváření a percepcie

textu a na širší společenskou praxi, ke které se vztahuje daná komunikační událost. Komunikační událostí je myšleno konkrétní užití jazyka, např. novinový článek, televizní reportáž apod. (Phillips & Jorgensen, 2002, s. 67)

5.3 Zvířata, reprezentace a diskurz

Tato práce se zabývá reprezentací zvířat, pokusím se tedy nejdříve vysvětlit pojem reprezentace, dále v čem spočívá diskurzivní přístup a jak pomocí této perspektivy můžeme zkoumat reprezentace zvířat. Reprezentaci lze obecně definovat jako způsob přenesení něčeho minulého nebo nepřítomného do přítomnosti pomocí znakového systému, zejména prostřednictvím jazyka (Reifová, 2004, s. 212). Tento proces s sebou neoddelitelně nese také tvorbu významu reprezentovaného sdělení. Stuart Hall popisuje reprezentaci jako „základní součást procesu, při kterém je produkován a sdílen význam mezi příslušníky kultury“ (1997, s. 15). To zahrnuje použití jazyka, znaků a pojmů (myšlenkových představ), které zastupují reprezentované objekty. Jinými slovy lze říci, že reprezentace je proces tvorby významů prostřednictvím jazyka, je to jakési propojení mezi pojmy (představami v naší mysli) a jazykem, které nám umožňuje referovat o skutečných objektech, lidech nebo událostech (ibidem, s. 17). To znamená, že díky reprezentaci můžeme například hovořit o událostech, které se staly v minulosti, nebo o lidech či předmětech, které momentálně nejsou fyzicky přítomné. Samotný koncept reprezentace však nelze takto zjednodušeně popsat, jelikož se jedná o koncept poměrně komplikovaný a rovněž existují rozdílné přístupy k jeho vysvětlení. Např. Hall (1997, s. 15) uvádí dva přístupy, kterými lze reprezentace zkoumat, a to *přístup sémiotický* a *přístup diskurzivní*. Sémiotický přístup vychází z lingvistické teorie Ferdinanda de Saussure a zaměřuje se na to, jakým způsobem jazyk produkuje významy. Diskurzivní přístup je spojený s teorií diskurzu Michela Foucaulta a kromě jazykové stránky zahrnuje také širší sociokulturní kontext. Diskurzivní přístup zkoumá hlavně důsledky reprezentace, a tedy „...nejen to, jak jazyk a reprezentace vytvářejí význam, ale jak vědění, které určitý diskurz produkuje, je propojeno s mocí, upravuje chování, vytváří identity a subjektivitu a definuje způsob, jakým jsou některé věci reprezentovány, myšleny, praktikovány a studovány“ (Hall, 1997, s. 6). V rámci této práce budu tedy na reprezentace nahlížet skrze diskurzivní přístup, jelikož v případě reprezentace zvířat považuji za důležité zohlednit kromě samotné produkce významů také širší kontext, jako např. jakým způsobem je vytvářena identita hospodářských zvířat ve vztahu k identitě lidí, nebo jakým způsobem vzniká a je uplatňována hegemonická moc, která má za následek utlačování zvířat.

Kulturální přístup v mediálních studiích vychází z předpokladu, že významy pojmů, které používáme k popisu světa nejsou odvozeny z jejich esenciální podstaty (dané přírodou), ale jsou to sociální konstrukce vytvořené skrze lidský jazyk. Foucault (2013, s. 49-50) říká, že význam není obsažen v objektu, ale vyplývá ze vztahů mezi institucemi, ekonomickými a společenskými procesy, modely chování, systémy norem, typy klasifikace, způsoby charakterizace atd, tedy ze vztahů a pravidel, které se nacházejí ve společnosti. Podle této definice, která se zakládá na vztazích, bychom tedy při zkoumání diskurzu měli zohlednit mnoho dalších aspektů spojených se zvířaty: Naše historické vztahy se zvířaty, slova, která používáme k jejich popisu, zákony, které definují jejich podmínky, způsoby vlastnictví, ekonomickou závislost lidstva na využívání zvířat atd. (Freeman, 2009, s. 10).

Diskurzivní analýzy se obecně zabývají rolí jazyka v konstruování sociálního světa. Cílem je odhalovat skryté praktiky, kterými je legitimizována a reprodukována dominance a nerovné vztahy moci ve společnosti. Toto snažení bývá standardně omezováno pouze na odhalování nerovností mezi sociálními skupinami. Zde se proto naskytá otázka – proč a jak se zabývat zvířaty v diskurzivní analýze? Jedním z primárních důvodů, proč jsou zvířata vyloučena z diskuze o jazyku a jeho konstruktivní síle, je to, že zvířata sama o sobě nejsou účastna sociální konstrukce diskurzu prostřednictvím jazyka (Stibbe, 2001, s. 146). Kritická analýza diskurzu se zpravidla zaměřuje na útlak, který vzniká spíše formou dobrovolného souhlasu (hegemonickou silou) než nuceným způsobem. Oprávněné tedy mohou být námitky, že v případě hospodářských zvířat je útlak jiné povahy – plně donucovací, prováděný lidmi nebo organizacemi, zapojenými v hospodářském průmyslu. Nelze tedy říci, že zvířata by byla pod vlivem *falešného vědomí*, které by v případě lidské společnosti vznikalo prostřednictvím ideologických prvků obsažených v diskurzu. Zásadní rozdíl je v tom, že donucovací síla, která je používána k utlačování zvířat, je naprosto závislá na většinovém souhlasu lidské populace, která svým každodenním jednáním (např. nakupováním živočišných produktů) dává implicitně nebo explicitně najevo souhlas s tím, jakým způsobem jsou hospodářská zvířata zneužívána (ibidem, s. 145). V tomto případě již lze mluvit o hegemonické moci, jelikož jednání lidí je determinováno sociálně konstruovaným přesvědčením, že využívání zvířat např. pro lidskou potravu je *normální, přirozené a nezbytné*, jak to popsala Joy (2010). Toto dominantní přesvědčení můžeme nazvat hegemonickou silou. Utlačovanou skupinu zde tvoří mimolidská zvířata, která se však nemají možnost do formování diskurzu zapojit. V této otázce sehrávají důležitou roli ochránci zvířat a aktivisté, kteří představují jejich „obranný hlas“, upozorňují na problémy a často také nabízejí jejich řešení. Aktivisté a lidé zainteresovaní v ochraně zvířat tak vytvářejí

to, co Foucault nazývá *opačný diskurz* (counter-discourse), který působí proti dominantnímu diskurzu (Deleuze & Foucault, 1977, s. 209). Jde o situaci, kdy utlačovaná skupina začne mluvit sama za sebe, v případě zvířat tedy zastoupena aktivisty a ochránci zvířat, a vytvářet tak alternativní pohled na věc. Střetávání těchto protichůdných diskurzů může být hybnou silou k dosažení změny sociální praxe. V tomto procesu hraje důležitou úlohu jazyk, který funguje jako prostředek k vytváření hegemonického souhlasu ve společnosti.

5.4 Současné zkoumání zvířat v různých typech diskurzů

Následující kapitola je představením existujících empirických studií, které se zabývají reprezentací zvířat z pohledu kritické analýzy diskurzu. Reprezentací je zde myšleno použití zvířat jak v mediálních obsazích (Freeman, 2009; Stibbe, 2001; Rodrigues & Achino, 2017; Vinari & Laine, 2017), tak ve specifických typech diskurzu (Vandrovcová, 2017). Rešerše zdrojů probíhala vyhledáváním v souhrnných vědeckých databázích (EBSCO, Google Scholar, Research Gate), procházením specializovaných odborných periodik (Society & Animals Journal, Journal for Critical Animal Studies atd.) a dále také studiem primární i sekundární literatury k oboru Critical Animal Studies. Celkem se mi podařilo vyhledat pět empirických prací, které jsem se rozhodl zpracovat do této přehledové studie. Kritériem pro zařazení bylo téma zvířat a použitá metoda (kritická) analýza diskurzu. Ve čtyřech případech autoři explicitně pracují s metodou KDA, v případě studie Freeman (2009) autorka hovoří pouze o textuální analýze, avšak fakticky se studie i na základě použitých teoretických zdrojů metodě KDA velice blíží, z toho důvodu jsem se ji rozhodl do přehledu taktéž zařadit. Kromě těchto pěti zdrojů se mi podařilo nalézt ještě studii Groling (2016), která je však přístupná pouze skrze interní informační systém univerzity v Exeteru. Jelikož tedy není veřejně přístupná, tuto studii do přehledu nezahrnuji. Jinak však považuji výběr za vyčerpávající, jelikož v tomto výzkumném poli podle mých zjištění mnoho diskurzivních analýz provedeno nebylo. Je však patrný vzrůstající zájem o tuto tematiku, protože tři z pěti nalezených studií byly publikovány teprve v roce 2017, téma tak hodnotím jako velice aktuální.

5.4.1 Diskurz živočišného průmyslu

Arran Stibbe (2001) provedl analýzu diskurzu živočišného průmyslu, ve které se zaměřil na roli jazyka v tom, jak ovlivňuje postavení zvířat ve společnosti a jak se zvířaty lidská společnost zachází. Kromě představení Stibbeho analýzy se jí také pokusím zasadit do kontextu českého jazyka a diskurzivních reálií českého prostředí.

V analýze Stibbe syntetizuje metodologii Normana Fairclougha (1992), Teuna van Dijka (1993), Rogera Fowlera (1991), Paula Chiltona a Christiny Schäffnerové (1997), Roberta Hodge a Gunthera Kresse (1993) v kombinaci s teorií konstrukce skutečnosti Jonathana Pottera (1996). Metodika se soustředí na analýzu jazykových funkcí, jako je volba lexika, textová struktura, gramatika a interpunkce, s cílem odhalit skryté ideologické předpoklady, kterými je tvořen diskurz. Korpus zkoumaných textů zahrnoval články z oborových časopisů masného průmyslu, odborné články psané např. veterináři, kteří se specializují na hospodářská zvířata, a články živočišného průmyslu určené pro neodbornou veřejnost.

Stibbe se nejprve zaměřil na diskurz, který nazývá mainstreamový. Popisuje praktiky, jakými je prostřednictvím jazyka dosahováno nadvlády člověka nad ostatními mimolidskými zvířaty – od morfologických změn, přes používání interpunkce, sémantických klasifikačních systémů, nebo užití metafor a volby lexika. Jak zmiňoval už Singer (2001), jazykové prostředky pomáhající zakrývat původ masa ukrývá například lexikální úroveň, tedy způsoby, jakým maso pojmenováváme (např. hovězí, vepřové, drůbeží, jehněčí atd). Už samotná dichotomie člověk – zvíře vyčleňuje lidské bytosti ze sémantického záběru pojmu zvíře, ačkoli člověk je taktéž živočišným druhem. Podobného fenoménu si všímá i Stibbe, např. pojem *zabíjení* je lexikálně odlišný pro lidi a zvířata – lidé jsou zabiti, kdežto zvířata jsou poražena (Stibbe, 2001, s. 150). Spojení slov *kráva byla zavražděna* by v diskurzu masného průmyslu znělo komicky, takové vyjádření by však bylo charakteristické pro diskurz ochránců zvířat.

Autor dále upozorňuje, že zvířata jsou v jazyku zastoupena nejen jako odlišná, ale často také jako podřízená, k čemuž dopomáhají konvenční metafory (Lakoff a Johnson, 1999) a ustálená slovní spojení, která připisují zvířatům negativní konotace. Příkladem mohou být metaforické pejorativy jako *vůl*, *slepice*, *tele*, *blbá kráva*, *hloupý osel*, *podlá krysa*, *líný mezek* apod.¹⁵ Používání názvů zvířat jako urážky podle Stibbeho pomáhá

---

¹⁵ Uvádím příklady metafor, které jsou relevantní v českém jazyce, Stibbe v původním znění uvádí: You greedy pig; ugly dog; stupid cow; bitch; you are so catty; crowing over your achievements; you chicken; stop monkeying around; you big ape.

k reprodukci ideologie, ve které jsou zvířata (nebo některé druhy zvířat) považována za méněcenná. Samotný výraz zvíře je často užíván jako hodnocení lidského chování v negativním smyslu. Oproti tomu přirovnání *Chovej se jako člověk!* implikuje pozitivní konotace v souvislosti s člověkem. Také idiomatická vyjádření mají tendenci používat zvířata k popisu negativních nebo krutých situací, např. *zkusit jako zvíře, žít jako zvíře, chovat se jako dobytek, špinavý jako prase, smrdíš jako prase, mlsný jako kočka, nemocný jako pes, zemřít jako pes, psí život, koukat jako tele, zastřelit jako psa* apod. Existuje však mnoho případů, kdy jsou zvířatům přikládány také pozitivní asociace (např. *ranní ptáče, chytrý jako liška, moudrá sova, rychlý jako zajíc, šťastný jako blecha*), avšak zpravidla platí, že čím silnější je vztah dominance k určitému druhu, tím více (a silnějších) negativních konotací v dominantním diskurzu najdeme (srov.: Stibbe, 2001, s. 150). Zřejmě proto není náhoda, že pozitivní asociace se často pojí s volně žijícími druhy zvířat. To vše dle Stibbeho napomáhá legitimizovat a zachovávat ideologii, ve které dochází k útlaku a vykořisťování mimolidských zvířat.

Stibbe si všímá také rozdílnosti v syntaxi anglického jazyka, např. je možné říci *some chicken, some lamb*, nebo *some chicken leg*, ale *some human* nebo *some human leg* už není gramaticky správně. Podobně nelze říci *a leg of person*, ale *person's leg* (Stibbe, 2001, s. 151). Rozdílnosti tohoto charakteru nejsou v českém jazyce tolik patrné.

V každodenní komunikaci je běžnější mluvit o zvířatech jako o objektech než jako o individuálních bytostech. Objekty lze koupit, prodat, vlastnit, ale kdybychom takto mluvili o lidech, bylo by to považováno za nemorální. To odhaluje v diskurzu ukotvený předpoklad, že zvířata jsou majetkem. (ibidem, s. 151)

Živočišný průmysl používá k legitimizaci intenzivního chovu a zabíjení zvířat rétoriku přirozenosti, kdy je daný stav popisován jako něco daného a přirozeného. To lze identifikovat např. v jednom z textů, který se odvolává na evoluční biologii. Člověk je zde explicitně označen jako *lidské zvíře* (human animal), aby následně mohl být označen za přirozeného *predátora* (ibidem, s. 152-153). Skrze zdánlivě biocentrickou perspektivu je ospravedlňována nadvláda člověka nad jinými zvířecími druhy. Tato sémantická klasifikace umožňuje skrýt rozdíly mezi typickými predátory jako je lev nebo tygr a člověkem, který typickým predátorem fyziologicky není. Průmyslový chov hospodářských zvířat je tak dáván na roveň přirozenému potravnímu řetězci, ve kterém silnější porazí slabšího. O potravním řetězci však nemůže být řeč, jelikož v případě hospodářského průmyslu člověk zcela ovládá narození i smrt každého zvířete, což nelze přirovnat k přirozeným procesům, které probíhají ve volné přírodě. Stejný text také artikuluje vědecký diskurz k tomu, aby byl

zvířecí útlak považován za přirozený a nevyhnutelný. Autor článku prezentuje své argumenty jako *biologické principy, biologické zákony, nebo vědecké poznatky* založené na *biologických důkazech*, zatímco argumenty ochránců zvířat označuje za *přesvědčení, představy, filozofické myšlenky, dogmata, nebo chybné přístupy*. (ibidem, s. 153)

K tomu, aby se zvířecí útlak jevil jako neškodný, používá diskurz živočišného průmyslu různé další sémantické klasifikace. Stibbe uvádí část textu, ve kterém klasifikace *predátor* nezahrnuje člověka, ale zahrnuje divokou zvěř jako nepřátele domestikovaných zvířat: „*Moderní zvířecí obydlí je dobře větrané, teplé, dobře osvětlené, čisté a vědecky navržené (...) Bydlení chrání zvířata před dravci, nemoci a špatným počasím*“ (ibidem, s. 153). V tomto textu je člověk naopak líčen jako ochranitel, který svým zvířatům zajistí tu nejlepší péči. Užití eufemismu *obydlí* namísto *klec* a uvedení dalších pozitivních vlastností zakrývá jinak kruté a nepřirozené podmínky, ve kterých jsou hospodářská zvířata průmyslově chována.

Také interpunkce může sloužit jako prostředek k dosažení požadovaného ideologického cíle. V textu mlékárenského průmyslu, který se snažil oddělit obraz intenzivního zemědělství od obrazu továrny, byly použity uvozovky jako prostředek k delegitimaci problému: „*lidé, kteří se zajímají o welfare zvířat (...) možná viděli senzační příběh o zneužívání zvířat nebo o ,průmyslových farmách‘ [factory farms]*“ (ibidem, s. 154). Vložením slov průmyslové farmy do uvozovek tak dochází k bagatelizaci sdělení, které se staví proti diskurzu živočišného průmyslu.

Určitou specifickou oblastí je *interní diskurz* živočišného průmyslu, kam Stibbe zahrnuje např. články v oborových časopisech nebo časopisy určené pro čtenáře z řad pracovníků v živočišném průmyslu. Z analýzy těchto materiálů vyplývá, že interní diskurz upozaduje utrpení zvířat a snaží se vyzdvihnout finanční stránku věci. V analyzovaných textech magazínu *Poultry and Meat Marketing and Technology* byly hledány výrazy *bolest, utrpení* a *ublížení* (ve vztahu ke zvířatům), tato slova byla nalezena v počtu 3, 2 a 0 článků. Naopak pojmy *peníze, finanční* a *zisk*, se vyskytovaly ve 224, 101 a 90 člancích. (ibidem, s. 154) Tato jednoduchá kvantifikace naznačuje orientaci diskurzu živočišného průmyslu především na zisk.

V diskurzu masného průmyslu jsou někdy živá zvířata označována názvem finálního produktu, např. v angličtině typický výraz *broiler* (broil = gril) jako označení pro masné plemeno kuřete, určeného ke grilování. Toto metonymické označení se přeneslo do českého jazyka, kde se stalo běžně používaným pojmenováním. Ve zkoumaných textech se také objevovalo označení *hovězí maso* pro zvíře, které bylo ještě naživu. (ibidem, s. 154) Také

technický žargon napomáhá upozadit činnost člověka a přenést odpovědnost na stroje: „Zařízení Marau společnosti Perdigo zpracovává brojlerů o hmotnosti 4,95 libry při rychlosti linky 136 bpm [birds per minute], běží 16 hodin denně (...) Společnost Perdigo dříve používala způsob omráčení, který je více podobný standardům v USA: 45 mA/60 Hz na jednoho ptáka po dobu sedmi sekund ve vodní lázni. Nicméně, tyto parametry omračování způsobovaly svalové kontrakce, které vedly k výstřiku krve“ (ibidem, s. 156). Používání měrných jednotek *ptáci za minutu* (birds per minute) v případě zpracovatelských linek pro usmrcování kuřat je příkladem současně *objektifikace* a *nominalizace* zvířat. Díky technickému žargonu dochází také k pasivizaci člověka jakožto vykonavatele usmrcující činnosti a přenesení odpovědnosti na stroj a jeho technické parametry.

Další z diskurzivních praktik, kterou Stibbe v textech identifikoval, je referování o zvířatech jako o zdrojích či produktech. Například použití výrazu poškození namísto zranění: „*poškození ptáků*“ (ibidem, s. 155), nebo produkt místo tělo: „*produkt je 100% vykostěný*“ (ibidem, s. 155). Referování o zdrojích zahrnuje také metafory, např. že zvířata jsou sklízena jako rostliny, při zmínce o automatickém stroji na sběr brojlerů v chovných halách. V případě zranění či onemocnění zvířat jsou zmiňovány spíše finanční ztráty, namísto bolesti či utrpení samotných zvířat. Vzhledem k tomu, že neživé zdroje nemohou trpět, diskurzivní konstrukce zvířat jako zdrojů podporuje ideologii, která ignoruje utrpení. (ibidem, s. 155) Objektifikace zvířat je v diskurzu živočišného průmyslu velmi častá, dalším příkladem je přirovnání chovné prasnice ke stroji na klobásy, jejímž jediným účelem je produkce maximálního počtu selátek v co nejkratším čase. V textu je dokonce explicitně zmíněno, že se nezohledňuje žádný stres a utrpení, které je způsobeno neustálým těhotenstvím. (ibidem, s. 156)

Závěrem lze shrnout, že jak interní diskurz (v rámci živočišného průmyslu), tak externí diskurz (směrem k veřejnosti) používá k udržení své dominantní pozice diskurzivní praktiky na všech úrovních jazyka, od volby lexika, morfologických změn, přes metaforická a metonymická vyjádření, používání interpunkce, až po sémantická klasifikační schémata. Všechny tyto způsoby jsou systematicky propojeny s hegemonickými silami, které pomáhají k udržování a reprodukci útlaku vůči mimolidským zvířatům. Texty směrem k veřejnosti pracují hlavně s rétorikou nezbytnosti a přirozenosti. Interní diskurz upozaduje utrpení a bolest a vyzdvihuje finanční zisky živočišného průmyslu.

Stibbe se prostřednictvím kritické analýzy diskurzu pokusil popsat a zpochybnit vztahy nadvlády člověka nad mimolidskými zvířaty. Svou prací dokazuje, že jazyk je relevantním předmětem zkoumání pro odhalování vztahů dominance mezi člověkem

a zvířaty a že vhodnou výzkumnou metodou může být právě kritická analýza diskurzu. Analýza je lingvisticky orientovaná a odráží autorovu specializaci v oboru ekolingvistika. Dle mého názoru by autor mohl podrobněji vysvětlit použitou metodologii a způsob výběru zkoumaných textů, což by pomohlo lepšímu porozumění využití kritické analýzy diskurzu. Přes tento dílčí nedostatek považuji Stibbeho studii za velice přínosnou z hlediska kritického porozumění jazyku, který používáme k referování o zvířatech. O přínosnosti svědčí také relativně vysoký citační index této studie.

5.4.2 Zpravodajský diskurz – analýza konstruování zvířat ve zpravodajských médiích

Carrie Parkwood Freeman (2009), provedla analýzu zpravodajského diskurzu v USA. Zaměřila se na reprezentaci hospodářských zvířat zpravodajskými médii mezi roky 2000 a 2003. Tato studie nebyla provedena metodou kritické analýzy diskurzu, ale vzhledem k jejímu charakteru jsem se jí přesto rozhodl do přehledu zařadit. Studie je provedena formou textuální analýzy, která se opírá o Foucaultovu teorii konstitutivní síly diskurzu. Ta je použita k vysvětlení, zda způsob vytváření zpravodajských obsahů o hospodářských zvířatech hraje roli v tom, zda jsou tato zvířata konstruována jako vnímající bytosti s vlastními právy, nebo jako pouhé komodity k lidskému využití. Pojem hospodářská zvířata zde zahrnuje hlavní druhy zvířat, která jsou v USA používána pro potraviny: krávy, kuřata, prasata, ovce, kozy a ryby. Autorka si pokládá tyto výzkumné otázky: Jak a do jaké míry zpravodajská média reprezentováním hospodářských zvířat posilují speciesismus a zanedbávají etickou perspektivu? Jak a do jaké míry tyto mediální reprezentace zpochybňují status quo a otevírají příležitost pro změnu?

Proces analýzy vychází z Hallova třístupňového modelu analýzy textu¹⁶: (1) *Dlouhé předběžné ponoření do textu*, které umožňuje udělat si celkovou představu o zkoumaných textech (a vizuálech) a identifikovat v nich základní problémy. (2) *Důkladné čtení textu*, kdy jsou rozpoznávány jednotlivé strategie a témata, to zahrnovalo vytvoření tabulky pro kategorizaci všech zpravodajských textů podle tématu, druhu, vizuálního obsahu, velikosti, typu média a umístění. (3) *Interpretace textu*, včetně vysvětlení, proč a jak byly konstruovány významy a jaká realita byla reprezentována. (Hall, 1975, cit. z Freeman, 2009, s. 15) Pro identifikování zpravodajských rámců autora použila metodologii T. Gitlina (2003).

---

¹⁶ Text zde chápu v širokém slova smyslu, zahrnující psaný text, audiovizuální obsah atd.

Celkem bylo analyzováno 106 zpravodajských textů, z toho 72 % novinových článků z New York Times, 10 % článků z Time a 18 % zpravodajských reportáží televizního vysílání CBS a CNN. Polovina článků z New York Times pochází z roku 2003, kdy se hodně psalo o nemoci šílených krav v USA, vlivu komerčního rybolovu na životní prostředí a také byl zájem o problematiku fast-food průmyslu a jeho vztahu ke zvířecímu welfare. V roce 2001 bylo populárním tématem v časopisu Time a na stanicích CBS a CNN propuknutí slintavky a kulhavky v Evropě. Nejčastějším tématem v každém médiu byly choroby hospodářských zvířat. (Freeman, 2009, s. 17)

V odpovědi na první výzkumnou otázku autorka identifikovala tři diskurzivní mechanismy, kterými zpravodajská média posilují speciesismus pomocí objektivizace hospodářských zvířat. Za prvé se jedná o komodifikaci zvířat, tedy že texty mluví o hospodářských zvířatech jako o komoditách nebo produktech. Za druhé, texty vykazují neschopnost nahlížet na etické problémy z perspektivy zvířat, jinými slovy, potřeby a zájmy zvířat nejsou v textech zohledňovány. Za třetí, v textech je hospodářským zvířatům odepírána jejich individuální hodnota.

Například v člancích pojednávajících o zvířatech chovaných pro potraviny, byla zvířata často označována pouze pojmy, které představují finální produkt, např. vepřové maso, telecí, hovězí dobytek, drůbež, mořské plody, namísto výrazů jako prase, kráva, pták nebo ryba, jež by více odkazovaly ke zvířatům jako skutečným bytostem, které si pod těmito pojmy představíme. Freeman k tomu uvádí: „*vzhledem k tomu, že hospodářská zvířata jsou primárně chována pro prodej za účelem zisku, není překvapením, že jejich instrumentální využití bude součástí diskurzu, to ale nemusí být jediným způsobem, jakým je lze definovat jako hodnotná. Tato omezená ekonomická definice ochuzuje hospodářská zvířata o jejich status jako živých bytosti a snižuje je na předměty určené k prodeji...*“ (ibidem, s. 18).

Většina textů ze zkoumaného vzorku řešila problémy z perspektivy orientované na člověka. Například když některé texty pojednávají o lepších podmínkách chovu zvířat v malochovech, je to spojováno s lepšími vlastnostmi finálního produktu (masa), nikoli však s výhodami, které to má pro samotná zvířata: „*kopce fungují jako cvičení na schodech, aby jehněčí maso bylo chutnější a šťavnatější*“ (ibidem, s. 20). Podle autorky tyto způsoby vyjádření potlačují etické hodnoty, a naopak artikuluje pouze lidské zájmy. Freemanová v textech identifikovala hlavní tři diskurzivní praktiky, které napomáhají tomu, že je potlačována zvířecí perspektiva: (1) kritizování problematičtějších otázek (jako je klonování, choroby, převaha metod intenzivního chovu) pouze z hlediska lidských zájmů, (2) používání jazyka, který neutralizuje nebo trivializuje smrt hospodářských zvířat, (3) přehlížení emocí

hospodářských zvířat, jejich zlehčování nebo zesměšňování. V případě článků o epidemiích mezi hospodářskými zvířaty byly zmiňovány pouze ekonomické ztráty, které tyto nemoci způsobí. Případně byly projevovány obavy o živobytí nebo zdraví pracovníků, jakožto těch, kteří budou trpět, nikoli však o nemocná zvířata a jejich předčasnou smrt. Příkladem je personifikace drůbežářského odvětví jako by se jednalo o osobu, která je zasažená chorobou a obává se o své živobytí. Avšak neobjevila se žádná personifikace vyjadřující lítost nad kuřaty, která budou muset být kvůli nemoci předčasně usmrcena. Úmrtí zvířat je tedy považováno za ekonomickou ztrátu, bez ohledu na prožité utrpení nebo hodnotu jejich života. (ibidem, s. 20-21)

Televizní reportáže o slintavce a kulhavce často ukazovaly příšerné obrazy mrtvých zvířat, které hoří v hromadných hrobech. Reportéři často popisovali situaci jako ponurou, k čemuž používali slova jako spálenina, zničení, zabíjení, porážka nebo pohřbívání. Reportáže však necitovaly nikoho, kdo by používal emotivnější slova, jako je depresivní, nespravedlivý nebo hanebný, která by označovala ztrátu životů zvířat jako morální tragédii, které by se dalo vyhnout pomocí různých opatření. Pouze stanice CBS byla výjimkou s několika reportážemi, který ukazovaly farmáře plakat nebo zobrazovaly jejich rozčilení nad vládou nařízením hrubém zacházení se zvířaty (často musela být preventivně usmrcována i zdravá zvířata tzv. stamping out metodou). Ve všech ostatních textech má však volba slov tendenci neutralizovat jakýkoli smysl pro nespravedlnost, soucit nebo smutek k obětem hromadného zabíjení. Skutečnost, že tyto emoce nebyly ve většině textů artikulovány, naznačuje nedostatečný zájem o životy zvířat, kromě zájmů ekonomických. (ibidem, s. 21-22)

V případě tématu genetických modifikací nebo klonování zvířat texty vyjadřovaly obavy z hlediska bezpečnosti spotřebitelů nebo vlivu na životní prostředí. Texty se však nepokouší problematizovat tyto praktiky z etického hlediska vůči zvířatům. Jeden článek například mluví o geneticky modifikovaných zvířatech jako o bioreaktorech, které slouží jako živé chemické továrny pro výrobu léčiv. Článek také cituje vědce, který říká, že „*neexistují žádná omezení na to, co lze provádět*“ (ibidem, s. 23). Toto tvrzení implikuje, že tato vědecká svoboda má velký přínos pro medicínu, ale také, že neexistují žádné morální limity pro to, co lze se zvířaty provádět. Ve článku se sice dále uvádí, že takovéto využívání zvířat vyvolává znepokojující etické otázky, ty ale nejsou nijak blíže rozvinuty, ani není dán prostor pro vyjádření aktivistům za práva zvířat. Přesto je dále uvedeno, že skupiny za práva zvířat jsou k tomuto problému poměrně tiché, čímž je předkládáno nepodložené tvrzení, že aktivisté proti pokusům na zvířatech nemají zásadní námítky. (ibidem, s. 23) Co se týče

vizuální reprezentace, většinu textů doprovází obrazy zdravých a šťastně vypadajících zvířat, což se však nedá považovat za odpovídající reprezentace skutečných životů laboratorních zvířat (například nejsou zobrazovány žádné klece). (ibidem, s. 23-24)

Třetí oblastí diskurzivních technik, kterými dochází k posilování speciesismu a objektifikace hospodářských zvířat je odepírání individuální identity. Zvířata jsou často kolektivizována, což znamená, že je o nich pojednáváno pouze jako o anonymních členech určitého živočišného druhu. Typické je např. označení číslem, namísto jména. V tomto se reprezentace hospodářských zvířat liší např. oproti zvířatům v zoologických zahradách, kde zpravidla každé zvíře, o němž je referováno, má konkrétní jméno. Kromě pojmenování dochází také k nesprávnému použití genderu. Např. kráva je v některých textech označována zájmenem *to* (*it*), ačkoliv je označení spojeno s typicky feminními záležitostmi, jako je porod tele. Většina článků však používala obecných pojmů jako mléčná kráva nebo nemocné zvíře, což je vhodnější varianta než používání neurčitých zájmen, která zvířata řadí do kategorie neživých objektů. (ibidem, s. 24) Určitým způsobem je také signifikantní způsob, jakým některá vizuální zobrazení přechází z příjemného prostředí venkovských farem do příjemného prostředí jídla, ale přitom je vynechán nepříjemný proces zabíjení a zpracování masa. (ibidem, s. 25)

Druhá výzkumná otázka se týkala toho, do jaké míry jsou zpravodajská média schopná zpochybňovat status quo a poskytovat prostor pro změnu. Z analýzy vyplývá, že většina zkoumaných textů (cca 90 %) podporuje hegemonní status quo, co se reprezentace zvířat týče. Zbýlých 10 % textů buď zcela nebo částečně prezentují individuální hodnotu hospodářských zvířat nad jejich instrumentální hodnotou. Tyto články představují příběhy lidí, kteří si myslí, že hospodářská zvířata si zaslouží být chráněna před krutým zacházením, že mají emoce a vlastní potřeby, které by měl hospodářský průmysl respektovat, nebo že by hospodářská zvířata neměla být zabíjena pro potřeby lidské potravy. Ve třech člancích o aktivistech za práva zvířat je také prezentována analogie mezi špatným zacházením se zvířaty a špatným zacházením s lidmi. Aktivisté se tak snaží spojit marginalizované hnutí za práva zvířat s ukotvenějším hnutím za lidská práva. (ibidem, s. 27)

Některé články dávají prostor k vyjádření aktivistům a uvádějí podrobné popisy špatného zacházení se zvířaty. V jednom z těchto článků o protizákonné záchraně slepic jednou aktivistickou organizací je zpráva rámována ze soucitného pohledu aktivistů. Reportér dává perspektivě aktivistů dostatečné pokrytí a přímo cituje jejich důvody, proč záchranu provádějí a jak by se situace chovu nosných slepic měla zlepšit pomocí úpravy právních předpisů (ibidem, s. 28). Několik článků z roku 2003 detailně popisuje

změnu, týkající se zlepšení životních podmínek zvířat. Ta byla vyvolána řetězci rychlého občerstvení (McDonald apod.), které začaly od dodavatelů masa a vajec vyžadovat zásadní reformy v oblasti podmínek chovaných zvířat. Ve textech je znatelná shoda na tom, že průmyslové velkochovy jsou nehumánní, jelikož novináři nepoužívají spojení jako „předpokládaná krutost“, nebo „tzv. krutost“, což je jinak často používáno v souvislosti s tématem aktivismu za práva zvířat. Otázka podmínek hospodářských zvířat je zde tedy líčena jako reálný problém, který se v zájmu poptávky spotřebitelů průmysl snaží řešit. (ibidem, s. 29) I další texty přiznávají hospodářským zvířatům emoční citění a vlastní potřeby, např. v článku, kde farmáři kritizují klecový chov slepic a vysvětlují, jak si slepice váží své svobody. Nebo technologicky zaměřený článek, obsahující mnoho citací od mlékařského farmáře, který je potěšen z nového dojícího stroje, který usnadňuje práci jak jemu, tak dělá život příjemnější jeho krávám. Farmář přiznává, že krávy mají emoce a preference, na které jsou citlivé. Zahrnutí takových citací ve mediálních textech napomáhá přiblížit čtenáře k emocionálním potřebám a preferencím chovaných zvířat. (ibidem, s. 29)

Výsledným zjištěním studie Freeman je, že zpravodajská média nezohledňují potřeby a emoční citění hospodářských zvířat a vytvářejí nevyvážené pokrytí, které podporuje stávající status quo. O hospodářských zvířatech se nejčastěji diskutuje ve chvíli, kdy se stanou hrozbou pro zdraví lidí (choroby, klonování apod.) Není zohledňována zvířecí perspektiva, namísto toho jsou silně preferovány lidské zájmy a instrumentální hodnota zvířat. Komodifikací zvířat dochází k potlačování jejich hodnoty jako individuálních bytostí. Etické otázky dostávají ve zpravodajství pouze marginální prostor a často dochází k jejich bagatelizaci. Celkově zpravodajský diskurz udržuje veřejnost oddělenou od nepříjemné reality moderních způsobů hospodaření a jejich negativních dopadů na zvířata. Přestože některé texty tvoří světlou výjimku, z celkového pohledu se spíše vyhýbají morální debatě o ochraně a využívání hospodářských zvířat. Zpravodajské texty v tomto vzorku podle autorky nesplňují společensky odpovědnou funkci médií být rozmanitým veřejným prostorem zastupujícím zájmy všech skupin, tedy včetně obhájců ochrany hospodářských zvířat (ibidem, s. 31). Z morálního hlediska se zpravodajství nepokouší problematizovat antropocentrický pohled na svět, který umožňuje vykořisťování zvířat. Zpravodajství se nezabývá legitimitou současného hegemonního světového názoru, ve kterém jsou lidé stavěni na vrchol morálního zájmu a hospodářská zvířata jsou konstruována jako přirozeně existující pouze pro potřeby lidí (ibidem, s. 32).

Zpravodajský diskurz patří mezi často zkoumané oblasti, avšak analýza Freeman je první studií, která se zabývá problematikou hospodářských zvířat. Přestože se nejedná o studii provedenou metodou kritické analýzy diskurzu, považoval jsem za užitečné ji do přehledu zařadit, jelikož v některých ohledech se KDA přibližuje. Autorka často zaujímá kritický postoj a nezabývá se pouze tím, co bylo řečeno, ale také tím, co řečeno nebylo a co řečeno být mohlo, nebo by mělo. Za nejvíce problematickou oblast se dá považovat způsob výběru vzorku, jehož složení muselo být nutně silně selektivní. Metodika selekce článků tak rozhodně může narušovat výsledky výzkumu, a to především v místech, kde autorka používá kvantitativní ukazatele. Studie je hlavně kvalitativního charakteru, kvantitativní ukazatele je proto potřeba chápat spíše jako doplňující údaje k lepšímu pochopení kontextu kvalitativních závěrů. Vzorek se skládá z textů různých mediálních typů (tištěná média a televizní stanice), což může z metodologického hlediska způsobovat určité komplikace. A to především v tom, že autorka blíže nespecifikuje, jakým způsobem a do jaké míry byla analyzována audiovizuální složka zpravodajských sdělení. Do budoucna by bylo zajímavé zaměřit se na jeden typ média, případně na přímou komparaci dvou typů médií. V jedné pasáži autorka uvádí, že televizní média jsou více reprezentativní, jelikož ukazují reálné záběry z velkochovů, oproti tomu tištěná média zobrazují zpravidla ilustrativní fotografie šťastně vypadajících zvířat. Porovnání reprezentativity v tomto ohledu by mohlo být rovněž zajímavé.

Autorka se v analýze příliš nezabývá zkoumáním příčin, proč jsou zvířata reprezentována tak, jak jsou (což zřejmě ani není cílem analýzy). Zde se nachází prostor pro zkoumání zpravodajského rámce jako takového. Jedním z významných činitelů může být samotný způsob fungování zpravodajských médií. V analyzovaných textech bylo celkově marginální zastoupení kritických názorů, např. ze strany aktivistů za práva zvířat, ekologů, nebo jiných odborníků na zvířata, kteří by mohli poskytnout alternativní pohled na věc. Zpravodajský diskurz klade zpravidla důraz na fakticitu sdělení a kritické polemiky mohou být naopak nežádoucí. Dalším vlivem mohou být mediální rutiny. Při tvorbě zpravodajství je kladen extrémní nárok na rychlost a aktuálnost sdělení, s čímž souvisí časté přejímání informací z jiných zdrojů, nejčastěji zpravodajských agentur či tiskových oddělení příslušných institucí. Při takovémto způsobu vytváření zpravodajství pak redaktorům pochopitelně nemusí zbývat čas na vyhledávání kritických informací a zasazování událostí do širších kontextů.

Analýza byla publikována v roce 2009, přičemž texty pochází z let 2000 až 2003. V oblasti ochrany zvířat je v posledních letech patrný poměrný zajímavý posun, proto by bylo zajímavé provést analýzu současného zpravodajského diskurzu a porovnat jej. V České republice se nabízí nedávno výrazně diskutované téma zákazu chovu kožešinových zvířat. Zákon zakazující kožešinové farmy nakonec vešel v platnost. Téma se často dostávalo i do celostátních médií a vzbuzovalo širokou celospolečenskou diskuzi. Kritická diskurzivní analýza textů v rámci této kampaně, zahrnující i opačný diskurz, by byla zajisté velmi zajímavým počinem.

5.4.3 Biomedicínský diskurz – zvířata jako laboratorní objekty

V biomedicínském výzkumu jsou zvířata používána především k testování léčebných preparátů nebo nových léčebných metod. Oproti hospodářským zvířatům mají tzv. laboratorní zvířata odlišné postavení, jelikož jejich používání je silně legitimizováno vědeckým pokrokem a ze strany veřejnosti také obecnou představou o zlepšení zdravotní péče. Zvýšená legitimita se odráží i v zákonech, které výzkumníkům umožňují provádět činnosti, které by za normálních okolností byly hodnoceny jako týrání zvířat. Mezi laboratorní zvířata patří nejen typické myši nebo potkani, ale také zvířata s obvykle jinak vysokým morálním statutem – primáti, psi nebo kočky (Vandrovcová, 2017, s. 2).

Na tuto problematiku se zaměřila Tereza Vandrovcová (2017), která provedla kritickou analýzu biomedicínského diskurzu. Analýza byla provedena na základě semi-strukturovaných rozhovorů s vědeckými pracovníky, kteří mají přímou zkušenost s prováděním pokusů na zvířatech. Do kontrastu byl postaven diskurz ochránců zvířat, kteří k pokusům na zvířatech zaujímají jednoznačně negativní stanovisko. Koncepčně se tedy nejedná o analýzu mediovaného obsahu, nýbrž o analýzu mluveného diskurzu, který byl iniciován prostřednictvím rozhovorů s výzkumnými pracovníky, resp. aktivisty. Autorka si kladla za cíl zmapovat diskurzivní mechanismy, které brání otevřené diskuzi mezi těmito dvěma názorovými póly a také aktivnějšímu zavádění alternativních postupů v biomedicínském výzkumu. (ibidem, s. 3)

První část výzkumného vzorku byla vybrána metodou sněhové koule a zahrnovala devět účastníků z řad výzkumných pracovníků na různých pozicích (vedoucí pracovníci, doktorští studenti, magisterská studentka a laboratorní technička). Druhá část vzorku byla složena z šesti participantů, kteří jsou aktivní na poli aktivismu za práva zvířat, z toho dvě aktivistky se přímo specializují na problematiku testování na zvířatech.

Kromě samotných rozhovorů byl v první fázi výzkumu analyzován vzorek vědeckých textů biomedicínského diskurzu. To pomohlo počátečnímu zorientování se v tom, jakým způsobem jsou laboratorní zvířata konstruována a jaké diskurzivní mechanismy jsou používány k transformaci významů. Analýza vědeckých textů byla provedena za využití metodiky Thea van Leeuwena (2008). V případě analýzy rozhovorů s laboratorními pracovníky a ochránci zvířat se pak autorka odvolává na KAD a přístup N. Fairclougha (1992, 1995). Výzkum se tak orientuje na jednotlivé dimenze diskurzu, tedy samotný text, diskurzivní praxi a jejich vztah k širší sociální praxi.

V první fázi analýzy byla ve vědeckých materiálech odhalena řada diskurzivních praktik, které pomáhají transformovat zvířata z objektivních živých tvorů na abstraktní pokusné objekty. Jednou z takových praktik je *instrumentalizace*, kdy např. v žádosti o grant je o zvířatech referováno jako o materiálu a jsou zahrnuta v sekci další provozní náklady. Pokud je však předmětem výzkumu člověk, tento přístup se mění: „*Autor o nich hovoří jako o jedincích, nikoli jako o příslušnících daného živočišného druhu (člověka). Zatímco zvířata ,byla použita k pokusům‘ , lidé ,byli získáni ke studii‘ nebo ,byli zahrnuti‘*“ (Vandrovcová, 2017, s. 74-75). Laboratorní zvířata jsou také často označována pouze jako části těl, orgány nebo tkáně. Tím dochází k *upozadování* samotných zvířat, což může pracovníkům usnadňovat udržet si od nich odstup (ibidem, s. 73).

V textech také dochází ke *kategorizaci* zvířat, zařazení zvířete do kategorie předurčuje jeho využití, což autorka označuje na základě teorie van Leeuwena (2008) jako *determinaci*. Příkladem jsou kategorie „*spontánně hypertenzní potkan*“, „*potkani ošetření pioglitazonem*“ nebo „*kontrolní potkani*“. (Vandrovcová, 2017, s. 74) Dalším obvyklým jevem je *pasivizace* výzkumných pracovníků, kteří v textech nehrají aktivní roli a o zvířatech je referováno, jako že jsou předmětem daných úkonů, např.: „*...zvířata byla intubována...*“ nebo „*Na konci studie byli potkani usmrceni dekapitací*“ (ibidem).

V otázce etiky se zkoumané materiály často odkazují na platnou legislativu a etické komise příslušných pracovišť, čímž jsou pokusy legitimizovány. To dle autorky může vzbuzovat dojem, že „*výzkum prováděný na zvířatech je nepochybně etický. Ve skutečnosti je etický pouze ve vztahu ke specifické etice dané současnou legislativní úpravou pokusů na zvířatech, ale nemusí být etický z pohledu jiných diskurzů*“ (ibidem).

Výše uvedené způsoby deindividualizací zvířat jsou prováděny neintencionálně, mnohdy jde o předepsané postupy dané zákonem nebo výzkumnou institucí (např. uvádět zvířata mezi provozními náklady, nebo odkazovat se na platné vyhlášky o využití pokusných zvířat). Vandrovcová však upozorňuje, že v souladu s cíli kritické sociologie je potřeba

odhalovat právě tyto latentní a neintencionální funkce diskurzu, jelikož mají vliv na rozdílnou tvorbu statusu zvířat v rámci jednotlivých diskurzů: „*Jsem toho názoru, že tento konflikt v otázce využívání zvířat pramení především z rozdílných koncepcí statusu zvířat, která jsou některými výzkumníky a laboratorními pracovníky viděna jako předměty, a naopak aktivisty za práva zvířat a částí laické veřejnosti stále častěji jako živí tvorové s inherentními hodnotami.*“ (ibidem, s. 108)

V rozhovorech s výzkumnými pracovníky autorka identifikovala několik typů diskurzů. Nejčastějším byl *diskurz nezbytnosti*, který byl používán pro legitimizaci využívání zvířat k biomedicínským pokusům hlavně z hlediska potřeby vývoje nových léčebných postupů. Pracovníci zmiňovali absenci alternativních výzkumných metod, které by nevyžadovaly používání zvířat, přičemž většina z nich byla skeptická k jejich rozvoji do budoucna. (ibidem, s. 109) Potřeba nových léčiv byla často ilustrována na příkladu lidí v zoufalé situaci, kteří by pro zdraví své nebo svých blízkých dali cokoliv za možnost léčby, i za cenu toho, že s testováním na zvířatech předtím nesouhlasili. Např. jedna za výpovědi: „*když se zeptáte někoho, kdo má třeba nemocný dítě, řeknete mu, že ten výzkum může to dítě zachránit, no tak bude pro všema deseti*“ (ibidem, s. 79). Pracovníci také konstruovali polaritu mezi variantami, že buď budou existovat pokusy na zvířatech a nové léčebné postupy, nebo žádné nové postupy nebudou. Tím vylučovali možnost, že by se věda mohla více soustředit na vývoj alternativních způsobů testování. Participantů také zavrhovali možnost testování na lidech, čímž podporovali *diskurz druhové nadřazenosti*. (ibidem, s. 109)

V případě dvou laboratorních pracovníků zazněla kritika dovnitř jejich oboru, a to v případě duplicitních studií, které samy považují za zbytečné, např.: „*děláme stresy třeba na zvířatech a přitom vím, že to dělají i na jiných odděleních, tak nevím, proč to...*“ (ibidem, s. 78). Toto Vandrovcová označuje jako *diskurz zbytečnosti*, který je jinak spíše doménou ochránců zvířat.

Autorka se také zaměřila na identitní a relační funkce diskurzu, konkrétně v otázce citových vztahů výzkumníků se zvířaty. Výzkumní pracovníci jednoznačně zdůrazňovali, že mají ke zvířatům kladný vztah a že nejsou bezcitní tyraní zvířat. Svou pozici obhajují diskurzem nezbytnosti a také se objevuje forma konstruování zvířat jakožto hrdinů, kteří položí svůj život pro správnou věc, např. v této výpovědi: „*já mám zvířata rád, tak jako já to беру fakt jako práci. Tam já to беру tak, že ten potkan, nikdy nechci, aby umřel zbytečně. Myslím si, že každý zvíře, který umře zbytečně, že je to špatně, to jako za tím si stojím, to tak je, ale jakoby ve chvíli, když je ten pokus smysluplný a je to dobrá věc a potřebujeme to*

k tomu, abysme se v tý vědě nějakým způsobem posunuli dál, tak ten potkan prostě položil svůj život za to, aby my jsme něco věděli.“ (ibidem, s. 81) Zde jsou také nepřímo zmiňovány principy 3R¹⁷, které jsou v biomedicině sice zavedenými, ale nepříliš důsledně dodržovanými metodami.

K emocionální stránce věci pracovníci uvádějí určitou potřebu otupět a příliš se tím nezabývat: *„Ze začátku mi dělalo problém zabít a rozpitvat zvíře – tak půl roku. Pak jsem se s tím vyrovnala. (...) Člověk otupí, když něco dělá dlouhodobě.*“ (ibidem, s. 84). Jiná doktorská studentka popisuje nepříjemné pocity v souvislosti s prováděním zákroků a usmrcováním zvířat: *„Je potřeba to udělat. Nepříjemné pocity mám – nejenom při studiích, stále to přetrvává. Jako rutinu to zatím neberu. Není mi to milé a příjemné, je to tak, jak to je. Člověk nad tím nesmí moc přemýšlet.*“ (ibidem, s. 84). Používání zvířat bylo obhajováno jejich předurčením, tedy že se laboratorní zvířata už rodí s tím účelem, že zemřou při pokusech, a že jinak by se ani nenarodila. Další dva pracovníci uvedli, že k vyrovnání se s nepříjemnými pocity jim pomáhá všeobecně negativní vztah k těmto druhům zvířat (myši a potkani). Naopak jedna informantka uvádí, že pokud by měla provádět pokusy např. na králíkovi, byla by pro ni situace horší. (ibidem, s. 83) Výzkumní pracovníci tak nepřímo tak artikulují diskurz druhové nadřazenosti, kdy je určitým druhům zvířat připisován nižší nebo vyšší morální status.

Stejně jako v akademických textech si Vandrovcová všímá tranzitivity role aktéra při rozhovorech. Když pracovníci mluví o usmrcování zvířat nebo negativních věcech, je často používán trpný rod, naopak v případě péče o zvířata je používána první osoba. Dobře to ilustruje výpověď doktorské studentky: *„...zkoumáme LD50, což je dávka, při které umře 50 % těch zvířat (.). Takže první se ta myš uspí a pomalu se jí to dává do nosu, ona to vdechuje, sledujeme, jestli dechá, jak se jí to vdechuje, a když vidím, že v klidu dechá, že jí to nic neudělalo, tak ji v klidu položím, takhle k ní pokladu zbytek myši a přikreju je, aby jim nebyla zima, než se probuděj...“* (ibidem, s. 83). Jiná pracovnice se naopak o distanci od aktu zabítí zvířete nepokouší, když svou pozici uvádí v první osobě množného čísla *„Usmrcujeme je zlomením vazy“* (ibidem, s. 84).

Vandrovcová se zaměřila také na otázku konstruování identity aktivistů za práva zvířat laboratorními pracovníky. Aktivisté byli zpravidla popisováni jako neinformovaní, snadno manipulovatelní, příliš emocionální a nekompetentní porozumět důležitostem

---

¹⁷ Koncept 3R zahrnuje tři principy: Replacement (nahrazení pokusů na zvířatech jinými metodami), Reduction (co největší možné omezení počtu zvířat) a Refinement (snížení výskytu či závažnosti procedur, které jsou na zvířatech prováděny). (Vandrovcová, 2017, s. 32)

biomedicínskému výzkumu (ibidem, s. 101). Za signifikantní autorka považuje zjištění, že žádný z laboratorních pracovníků neznal nebo nerozporoval metodologické argumenty, které zmiňovali někteří aktivisté. Ti jsou pracovníky chápáni jako iracionální opozice, která vyjadřuje pouze emocionální a neinformované názory (ibidem, s. 111). V otázce možné diskuze mezi oběma názorovými skupinami měli výzkumní pracovníci jak vyloženě skeptické, tak i otevřené postoje. Převažovala potřeba aktivistům vysvětlit správnost a důležitost využívání zvířat a ujistit je, že se zvířaty je dobře zacházeno. Skeptické názory vyjadřovaly obavy, že taková diskuze nebude mít žádný smysl a nikam nepovede. Někteří pracovníci byli však diskuzi s aktivisty otevření a přítomnost kritické opozice považovali za prospěšný prostředek pro udržení pokusů na zvířatech v přijatelných mezích. Dvě doktorandky dokonce připouštěly variantu změny svého názoru v případě, kdy by opozice předložila dostatečně přesvědčivé argumenty. (ibidem, s. 111)

Poslední část výzkumu Vandrovcové obsahuje analýzu rozhovorů s aktivisty za práva zvířat. Aktivisté měli jednotný názor v tom, že testování na zvířatech je neetické a normativně špatné. Dva respondenti připouštějí určitou možnost ospravedlnění pokusů na zvířatech, ale pouze v naprosto nezbytných případech. Tím podobně jako laboratorní pracovníci používali diskurz nezbytnosti, který ale vzápětí popírají diskurzem zbytečnosti, když téměř všechny pokusy na zvířatech označili za zbytečné. Aktivisté popisují zvířata jako nevinná stvoření, která si takové zacházení ničím nezasloužila, čímž obhajují princip spravedlnosti. Taktéž kritizují mocenské postavení člověka vůči zvířatům, čímž implicitně otevírají *biocentrický diskurz*, který staví do protikladu vůči antropocentrickému diskurzu druhové nadřazenosti. (ibidem, s. 112)

Mimo etických problémů aktivisté také poukazovali na metodologický problém biomedicínských experimentů, a to že poznatky z pokusů na zvířatech jsou obtížně přenositelné na člověka. Toto tvrzení dokládají příklady negativních důsledků, kdy lidé byli ošetřeni léčebnými postupy jejichž škodlivost se na zvířatech neprojevila, ale při použití na lidech pak ano. Aktivisté tak konstruují *diskurz špatné vědy*, která je nebezpečná a rozvoj vědy spíše brzdí. Vandrovcová však upozorňuje, že aktivisté zde používali často pouze jednostrannou argumentaci a neuváděli případy, kdy k vědeckému pokroku v biomedicině díky pokusům na zvířatech došlo. (ibidem, s. 112)

Respondenti byli velmi optimističtí v otázce budoucího rozvoje technologií a alternativních metod, které umožní testovat léčebné postupy bez využití laboratorních zvířat. Většinou však aktivisté neměli dostatečné znalosti k tomu, aby mohli o konkrétních alternativách hovořit. Alternativní postupy podrobněji popsali pouze respondenti, kteří se na

problematiku laboratorních zvířat dlouhodobě specializují. Zmiňují například kombinaci počítačového modelování a tkáňových kultur, nebo tzv. mikrodávky, kdy se lidským dobrovolníkům podají bezpečné mikroskopické dávky testovaného preparátu a vysoce citlivými přístroji se pak sledují účinky na jejich organismus. Zkoumaný vzorek aktivistů tedy nevykazoval čistě iracionální a neodborný charakter, jak to předpokládali někteří laboratorní pracovníci. (ibidem, s. 112-113)

Aktivisté se více přiklánějí k testování na placených lidských dobrovolnících, k čemuž argumentují tím, že na rozdíl od zvířat mají lidé svobodnou volbu se pokusů zúčastnit. Tím jednak hájí princip spravedlnost a jednak odmítají druhovou nadřazenost. Na druhou stranu Vandrovcová uvádí, že to může být projevem také jisté misantropie, tedy obecné skepse vůči lidskému druhu jako takovému. (ibidem, s. 113)

Z pohledu aktivistů byla identita laboratorních pracovníků konstruována tak, jako že jsou přesvědčeni o prospěšnosti své práce a že žijí v zajetí diskurzu druhové nadřazenosti. Aktivisté také uváděli vliv konzervativního přístupu ve vědě, který znemožňuje upustit od zavedených a ověřených metod. Faktorem udržujícím konzervativní přístup může podle aktivistů být samotný vzdělávací systém, kdy jsou staré zavedené metody předávány na novou generaci vědců prostřednictvím indoktrinace. Někteří aktivisté se rovněž domnívají, že laboratorní pracovníci jsou málo obeznámeni o alternativních metodách a nemají s nimi reálné zkušenosti, což brání jejich progresivnějšímu prosazování. (ibidem, s. 113) Jedna z aktivistek má však i pozitivní zkušenosti s výzkumníky, kteří se o nové alternativní metody zajímají: *„Je to strašně takový osvěžující a povzbudivý setkat se s někým takovým, protože ty lidi jsou opravdu přesvědčený, že všechny tyhleto alternativní metody jsou mnohem přesnější než na zvířatech. Není s nima etickéj problém, ale hlavně jsou to lidi, který začali vyvíjet ty alternativy ne proto, že by chtěli nahradit zvířata, ale protože byli fascinovaný tím, jak to všechno funguje a v podstatě je dobrý vidět, že je spoustu vědců, který se odkláněj od těch pokusů na zvířatech a který opravdu věřej tomu, že cesta do budoucnosti je testovat jinak, ne na zvířatech, testovat spolehlivě a více efektivně.“* (ibidem, s. 105) Respondentka tak popisuje, že někteří vědci jsou k vývoji alternativních metod motivováni více vidinou jejich vyšší spolehlivosti nežli samotnými etickými problémy pokusů na zvířatech.

V otázce otevření diskuze a navázání spolupráce s laboratorními pracovníky Vandrovcová zkoumala relační funkci diskurzu. Z pohledu aktivistů je otevření diskuze velmi potřebné, avšak dle výpovědí je velmi těžké toho dosáhnout, jelikož vědecká komunita aktivisty nebere vážně. Aktivisté zmiňují i konkrétní zkušenosti, kdy jsou vědeckou komunitou odmítáni: *„A oni s tebou nevedou dialog, ani když třeba svoláš tiskovku. Na tu*

tiskovku ti nikdo nepřijde od nich. Když se točí dokumenty, nevystupují v těch dokumentech. Absolutně jako odmítají spolupráci“ nebo *„My jsme vlastně zkoušeli někdy... myslím, předloni to bylo. Jsme se pokusili udělat takovou debatu o pokusech na primátech a nepodařilo se nám nikoho z nich získat. Nikdo neměl zájem.“* (ibidem, s. 106) Aktivistka, která se věnuje prosazování konkrétních legislativních změn popisuje své zkušenosti tak, že návrhy jsou často odmítnuty už na základě předsudků vůči aktivistům, a že samotná existence etické motivace snižuje platnost ostatních vědeckých argumentů: *„V podstatě my jsme se snažili po seriózní stránce a ty návrhy, co my jsme předkládali, tak jsou platný po vědecký, právníký a těch dalších stránkách. Tak byly často smetený ze stolu, jakože nevíme, o čem mluvíme. (...) V podstatě už to, že my máme i ten etickej aspekt, tak jako by to degradovalo fakta a vědecký argumenty, se kterýma my taky přicházíme...“* (ibidem, s. 106). Přestože se aktivisté kromě etických problémů snaží zdůrazňovat věcné, metodologické a odborně podložené důvody k zavádění alternativ, vnímají silnou neochotu spolupráce ze strany vědecké komunity a rádi by docílili toho, aby jejich argumenty byly bez předsudků vyslyšeny. (ibidem, s. 106, 114) Tato skutečnost je v souladu s výpověďmi laboratorních pracovníků, kteří konstruovali identitu aktivistů jako emotivních, iracionálních a nekompetentních se k problematice vyjadřovat.

Na základě provedených rozhovorů Vandrovcová shledává, že neochota poznat argumenty aktivistů brání otevřené diskuzi o problematice využívání zvířat v biomedicínském výzkumu. Výzkumníci neznali většinu argumentů svých názorových odpůrců a pokud některé ano, dopouštěli se jejich marginalizace a dezinterpretace (ibidem, s. 116-117). K neochotě otevřít diskuzi může přispívat také konstruování laboratorních zvířat jako výzkumných objektů, které autorka identifikovala jak ve vědeckých textech, tak i v samotných výpovědích. Vandrovcová podotýká, že *„aktivisté nejsou ve všech případech zevrubně informováni a ve svých výpovědích někdy podléhají konfirmačnímu zkreslení, na druhou stranu jsou to často právě laboratorní pracovníci, kteří jsou v zajetí podmíněné etické slepoty, která jim pak brání objektivně posoudit situaci a reflektovat možné etické problémy“* (ibidem, s. 114).

Některé další výzkumy ukazují, že rutinní používání laboratorních zvířat může vést k potlačení etických zábran a přijetí takové laboratorní kultury, ve které je zvíře chápáno pouze jako zdroj dat nežli jako živý tvor s vlastní individualitou. Tendence přehlížet perspektivu zvířat bývá tím silnější, čím déle se takové praxi výzkumníci věnují. Pokud se následně vědci uzavírají do vlastní komunity a jsou odštířeni od diskuze s názorovými oponenty, to vše pak může mít vliv na jejich posouzení etické oprávněnosti používání zvířat

k výzkumným účelům. Tuto tezi podporuje zjištění Vandrovcové, že výzkumníci měli jednoznačnou tendenci označovat vnější hodnocení jejich práce buď jako souhlasné a informované, nebo jako kritické a pomýlené. (ibidem, s. 114)

Pro posun v otázce využívání/nevyužívání zvířat v biomedicínské praxi považuje autorka za důležité, aby byla diskuze otevřena širšímu spektru názorových stran, „*Účast sociálních vědců může diskusi obohatit o porozumění sociálním, psychologickým a kulturním procesům, které mnohdy ovlivňují praxi používání laboratorních zvířat, aniž by to bylo aktéry této praxe reflektováno. Zapojení aktivistů resp. neziskových organizací zase může do diskuze vnést etické otázky, které jsou v současné době z výše nastiněných důvodů často upozadovány*“ (ibidem, s. 115). V zájmu objektivnějšího zhodnocení nutnosti používání zvířat zároveň navrhuje změnit způsob vzdělávání vědců, který dnes vede často k systematickému potlačování etických zábran. Namísto používání zvířat by naopak ve výuce měly být preferovány alternativní metody, které by budoucí vědce mohly vést k větší názorové otevřenosti (ibidem, s. 115, 118).

Vandrovcová provedla tento v ČR jedinečný výzkum, jehož cílem bylo odhalit mocenské koreláty a další faktory, které mohou bránit otevřené diskusi o etických otázkách týkajících se využívání mimolidských zvířat v biomedicínském výzkumu. Jelikož se autorka věnuje problematice laboratorních zvířat dlouhodobě (viz Vandrovcová, 2011), představuje tato práce komplexní a ucelený pohled na danou problematiku. Autorka provádí analýzu z pohledu socioložky, proto zde klade důraz spíše na rovinu sociální a diskurzivní praxe, zajímá se především o identitní a relační funkce diskurzu, metodicky se tak řadí spíše mezi sociokulturní proud KAD. Práce však nepostrádá ani lingvistický pohled, autorka si často všímá performativní a tranziční funkce jazyka, např. v otázce přeměny významu zvířete na pokusný objekt.

Praci jako takové může být vytýkána angažovanost autorky, kterou však sama přiznává a dostatečně obhajuje. Vědecká angažovanost může být v mnoha případech naopak přínosem, jak uvádí např. Merton (In Petrusek, 1996) neangažovaný přístup nedovede některé sociální fenomény nejen popsat, vysvětlit a předvídat, ale nedokáže je ani formulovat (s. 1032). Angažovaný přístup se tak v případě kontroverzního tématu, jakým je testování na zvířatech, dá považovat dokonce za přístup nezbytný. Další potencionální výtka může směřovat k výběru výzkumného vzorku, konkrétně k participantům z řad aktivistů. Jelikož autorka výzkumu je dle svých slov také zároveň aktivistkou, a pokud by byl výběr participantů prováděn z okruhů známých kolegů z aktivistické komunity, při nerozvážném výběru by takový postup mohl ovlivnit výsledky. Na druhou stranu, záměrný výběr je

v kvalitativním výzkumu uznávanou metodou, která má své opodstatnění především v tom, že s podrobnou znalostí cílového vzorku můžeme lépe obsáhnout celé názorové spektrum. Ostatně jak autorka sama uvádí: „...*aktivistická scéna v Česku je relativně malá a coby její členka jsem lépe obeznámena s jejím personálním obsazením. Při výběru jsem proto cíleně oslovovala respondenty, kteří budou reprezentovat celé spektrum aktivistů od ‚radikálů‘ až po ‚umírněné‘*“ (Vandrovcová, 2017, s. 72). Samotné využití kritické analýzy diskurzu jako metody je svým způsobem netradiční v tom, že jsou analyzovány semistrukturované rozhovory, které autorka musela nejprve sama pořádat (resp. část ve spolupráci s kolegou v rámci grantového programu). Tímto se práce Vandrovcové odlišuje od ostatních čtyřech studií, které představuji v této práci, a kde jsou analyzovány již „hotové“ texty v podobě novinových článků, zpravodajských reportáží, nebo aktivistických videí. V této situaci musí výzkumník brát na zřetel skutečnost, že na diskurzu, který zkoumá, se zároveň při provádění rozhovorů částečně také podílel. To je však obecně platné pro analýzu výzkumných rozhovorů jakoukoliv metodou.

5.4.4 Etický diskurz – případová studie o morálním vyvázání v kontextu býčích zápasů

Mezi zneužívaná zvířata patří kromě hospodářských a laboratorních také zvířata v zábavním či sportovním průmyslu. Příkladem jsou zvířata využívaná k zábavě v cirkusech, nebo ke zvířecím bojovým zápasům, typicky např. býčí zápasy. Právě problému býčích zápasů se věnuje portugalská studie (Rodrigues & Achino, 2017), která je analýzou mediálních výstupů lobbistické organizace obhajující býčí zápasy.

Býčí zápasy jsou v Portugalsku sporným tématem a veřejnost obecně spíše nesouhlasí s jejich provozováním. Přesto pro tuto činnost existuje právní ochrana v zájmu zachování národní tradice. V Portugalsku se tak vyvinuly dvě protichůdné názorové skupiny, první je tvořena aktivisty za práva zvířat a dle výzkumů veřejného mínění i většinou populace, druhá je tvořena lobbistickou organizací jménem Prótoiro, která je zároveň ústřední organizací zastupující všechny portugalské asociace býčích zápasů. Rodrigues a Achino analyzovali textové výstupy této organizace. Jako analytickou metodu zvolili kritickou analýzu diskurzu v kombinaci s teorií neutralizace. (s. 315, 318)

Pomocí kritické analýzy diskurzu se autoři pokoušeli zjistit, jakým způsobem zkoumané texty vytvářejí a reprodukují sílu, díky které jsou býčí zápasy chápány jako běžná kulturní praxe, která je navíc propojená se společenským i právním zázemím. Teorie

neutralizace byla použita ke zkoumání racionalizačních procesů, díky kterým obhájcí býčích zápasů čelí společenskému stigmatu vůči těmto praktikám. Teorie neutralizace říká, že ti, kteří spáchají nějaký společensky stigmatizující čin, se snaží najít důvody, které tento čin racionalizují (Sykes a Matza 1957; Forsyth a Evans 1998 In Rodrigues & Achino, 2017, s. 317). Z toho důvodu lidé, kteří porušují zavedené společenské normy a očekávání, se snaží hledat způsoby, jak neutralizovat svou vinu a ochránit svůj společenský obraz. Tento proces je popisován jako tzv. *morální vyvázání*¹⁸ (Bandura 1999; Osofsky, Bandura a Zimbardo 2005 In Rodrigues & Achino, 2017, s. 317). Autoři studie se tak soustřeďují na ospravedlňující rétoriku zastánců býčích zápasů, kteří tuto aktivitu obhajují jako eticky správnou.

Analyzovaná data pochází ze dvou zdrojů. První zdroj tvoří texty publikované na sociálních médiích (Facebook a Tumblr) v rozmezí šesti měsíců. Tyto data zahrnují jak hlavní příspěvky, tak i příspěvky v diskuzích. Druhý zdroj představují formální dopisy směřované organizací Prótoiro portugalskému parlamentu. Dopisy obsahují stanoviska organizace pro zachování legálnosti býčích zápasů. (Rodrigues & Achino, 2017, s. 318)

Autoři identifikovali tři hlavní techniky neutralizace, kterými se zastánci býčích zápasů snaží ospravedlnit jak sami sebe, tak praktiky býčích zápasů.

Nejpoužívanější technikou je *neutralizace a odmítání zranění*. Zastánci býčích zápasů trvají na tom, že zápasy zvířatům nezpůsobují žádné újmy. Toto autoři studie popisují jako formu *morálního vyvázání*, které se v případě býčích zápasů projevuje tím, že jejich příznivci se pokoušejí charakterizovat interakci s býkem v aréně jako činnost bez násilí a mučení. Tato strategie spočívá zejména v tom, že jsou redefinovány pojmy násilí a mučení (torture). O to se pokouší například tato pasáž: „*Mučením musíme rozumět všechny činy, které záměrně poškozují jinou bezbrannou lidskou bytost, což jim způsobuje fyzickou nebo psychickou bolest, buď pro zábavu, nebo z této bolesti a utrpení vyplývá nějaká výhoda, jako je přiznání nebo informace*“ (ibidem, s. 322). Pojem mučení je tímto způsobem vztažen pouze k lidem, což implikuje, že v případě zvířat nejde o mučení. Texty se také snaží obhajovat přijatelnost býčích zápasů charakterizováním býka jako zvířete s určitými přirozenými atributy, které se k zápasům nejenom hodí, ale které mu bojování přímo předurčují jako životní cíl. Například: „*...býk to dělá proto, že je to geneticky modifikované zvíře přirozeně nakloněné k boji/konfrontaci... [a]...geneticky předurčené k boji*“ (ibidem, s. 321). Protóiro tak používá princip přirozenosti k vytvoření konceptu, že býci nejsou oběti násilí a do boje vstupují

---

¹⁸ moral disengagement

z vlastní vůle. Společně s dalšími diskurzivními praktikami, jako je eufemistické používání jazyka, selektivní lexikalizace a chybná charakterizace oběti, dochází k morálnímu vyvázání, tedy procesu přesvědčování sebe a ostatních, že škodlivé a společensky nepřijatelné chování je ve skutečnosti etické (ibidem, s. 322).

Druhou identifikovanou technikou k obhajování etičnosti býčích zápasů je *odvolávání se k důvěryhodným autoritám*. Z analyzovaných dat vyplývá, že Prótoiro se odvolává například na prestiž některých osob, které býčí zápasy podporují. To předpokládá implicitní souvislost mezi etikou býčích zápasů a skutečností, že řada slavných lidí zápasy podporuje. Pokud jsou tyto osobnosti obecně známé jako dobří lidé, předpokládá se, že si nemohli udělat morálně špatný úsudek o etičnosti býčích zápasů. Zkoumané texty se rovněž odvolávají na kulturní tradice – jelikož jsou býčí zápasy součástí portugalské identity a kultury, pak musí být zákonitě dobré. Zde je odkazováno na přímou vazbu mezi býčími zápasy, kulturou a tím, co má být považováno za portugalskou identitu. Tímto způsobem se morální vyvázání projevuje v diskurzu, který ospravedlňuje ubližování býkům. (ibidem, s. 323-324)

Třetím způsobem neutralizace je *odsuzování odpůrců* býčích zápasů. Analýza ukázala, že zatímco toreadoři (lidé bojující s býky) jsou vychvalováni pro svou odvahu a ochotu položit život pro umění, aktivisté vystupující proti býčím zápasům jsou označováni za skutečné pachatele násilí: „...v posledních několika desetiletích se objevil nový druh terorismu: ekologický terorismus (...) v zemích, kde probíhají býčí zápasy, došlo k mnoha radikálním útokům (...) Předpokládáme, že tyto útoky jsou financovány společnostmi, které prodávají vegetariánské potraviny a potraviny pro zvířata...“ (ibidem, s. 324). Dochází zde tedy k vytvoření binární opozice a tranzici morální odpovědnosti na aktivisty. Tímto způsobem jsou přívrženci býčích zápasů charakterizováni jako oběti a je odchylována pozornost od násilí páchaném na zvířatech. Místo toho je pozornost směřována na újmy toreadorů a na nemorální činy některých aktivistických skupin.

Autoři studie na příkladu býčích zápasů v Portugalsku ukazují možnost využití kritické analýzy diskurzu při zkoumání mediálních výstupů organizace, která se snaží býčí zápasy obhajovat. Zaměřují se přitom na morální a etické aspekty a neutralizační procesy, pomocí kterých se organizace Prótoiro snaží býčí zápasy racionalizovat a prezentovat jako eticky správné. Autoři problém zasazují vedle psychologického konceptu morálního vyvázání, jímž vysvětlují techniky neutralizace morální odpovědnosti. Ve zkoumaných textech byly identifikovány tři hlavní způsoby, kterými jsou býčí zápasy ospravedlňovány, jedná se o neutralizaci a odmítání zranění, odvolávání se k autoritám a odsuzování odpůrců. Všechny tyto techniky jsou projevem morálního vyvázání, které umožňuje zastáncům

býčích zápasů hájit je jako etické. Výzkum je proveden formou případové studie a autoři sami upozorňují na to, že vzhledem k nízkému finančnímu rozpočtu byl analyzován pouze malý vzorek dat. Práce tak může sloužit jako úvod do problematiky zkoumání etického diskurzu v oblasti býčích zápasů, ale i jiných zvířecích bojových sportů, kde je na zvířatech páčáno násilí. V Evropě jsou býčí zápasy kromě Portugalska stále provozovány také na území Španělska a Francie, přičemž mají u veřejnosti pouze minoritní podporu. Nabízí se proto prostor pro realizaci podobných typů výzkumů také v dalších zemích a porovnání obhajovací rétoriky. Rovněž by bylo velmi zajímavým zjištěním porovnat mezi sebou oba kontradiční diskurzy, tedy jak diskurz obhájců býčích zápasů, tak diskurz aktivistů za práva zvířat. Z tohoto pohledu by se studie Rodriguese a Achina mohla jevit jako nevyvážená, jelikož se zaměřuje pouze na diskurz obhájců býčích zápasů a nebere v potaz názorové oponenty. Takový postup však bývá v kritickém výzkumu relativně běžný, jelikož výzkumníci mohou na problematiku nahlížet skrze hodnotově orientovaný přístup. Svou pozici k tématu ale autoři explicitně neuvádějí.

5.4.5 Opačný diskurz – analýza diskurzu aktivistů za práva zvířat

Proti hegemonnímu diskurzu, který podporuje útlak a vykořisťování mimolidských zvířat, vznikla jako opozice řada opačných diskurzů, jejichž cílem je dosáhnout sociální změny. Tuto změnu definuje např. Stibbe (2005, s. 5) jako dosažení harmonických vztahů mezi lidmi a ostatními živočišnými druhy, kde člověk ostatní druhy respektuje, naslouchá jejich potřebám, akceptuje platnost jejich vlastní reality a dovoluje jim (pokud je to možné) žít podle jejich vlastní přirozenosti. Snahy o změnu diskurzivní a sociální praxe jsou doménou hnutí za práva zvířat, hnutí za osvobození zvířat i různých ekologických hnutí.

Eija Vinnari a Matias Laine (2017) se zaměřili na transformační potenciál opačných diskurzů, respektive jakými způsoby tyto diskurzy zprostředkovávají utrpení utlačovaných skupin a zdali mohou pomoci vyvolat veřejnou akci. Soustředili se přitom především na morální aspekty, který tyto diskurzy artikulují. Autoři pomocí kritické analýzy diskurzu zkoumali opačný diskurz živočišné výroby ve Finsku, produkováný tamními aktivisty za práva zvířat. Základním zjištěním je, že transformační potenciál opačných diskurzů lze obecně charakterizovat jako formu morálního a politického vzdělávání, kdy je veřejnosti přibližováno, jak se utlačovaná skupina cítí. Morální zapojení příjemců opačného diskurzu probíhá prostřednictvím kombinace sémiotických podnětů, které prezentují utrpení jako objektivní skutečnost, vyvolávají soucit s utlačovanou skupinou a ukazují praktické možnosti, jak k utrpení zvířat přistupovat. (Vinnari & Laine, 2017, s. 1)

Analyzovaná data obsahují dvě sady materiálů. První je tvořena autentickými video záznamy z prasečích velkochovů, které jsou umístěné na webových stránkách aktivistické organizace. Tyto webové stránky představují ucelenou komunikační kampaň, a kromě videí obsahují také doprovodné texty. Tuto sadu autoři v analýze dále dělí na tři části: vizuální vrstvu, první verbální vrstvu, tvořenou textovými popisky přímo ve videích, a druhou verbální vrstvu, kterou tvoří ostatní doprovodné texty na webových stránkách. Druhá datová sada je tvořena dvěma epizodami televizního magazínu A-Studio, ve kterých bylo diskutováno téma výše zmíněných aktivistických videí. Pořad A-Studio je vysílán ve finské celostátní televizi, zaměřuje se na současné sociální, politické a ekonomické záležitosti a snaží se poskytovat kontextualizovaný prostor pro veřejnou diskuzi. (ibidem, s. 7)

Analýza metodologicky vychází z teorie *vzdáleného utrpení* (distant suffering), kterou formuloval Boltanski (1999) a kterou do oblasti kritické analýzy diskurzu následně rozšířila Chouliaraki (2006, 2008, 2013). Teorie vzdáleného utrpení se zabývá etickými postoji západní společnosti vůči utrpení *vzdálených druhých*, například v případě přírodních katastrof, nemocí nebo válek v zemích třetího světa. Chouliaraki se přitom orientuje na roli multimodálních médií (televize a internet) jako na formu morálního vzdělávání, která může probudit pocit odpovědnosti u západních diváků vůči trpícím jednotlivcům na vzdálených místech. Chouliaraki vytvořila metodiku analýzy mediace za účelem kritického zkoumání sémiotických mechanismů, pomocí nichž multimodální média vytvářejí morální vztah mezi divákem a vzdáleným druhým. Boltanski a Chouliaraki vycházejí z etické teorie mravních citů Adama Smithse (1759), která předpokládá, že člověk má určitý přirozený pocit sounáležitosti s trpícími jednotlivci. Ten vychází z naší schopnosti představit si, jak bychom se sami cítili v podobné situaci. Smith také přinesl myšlenku zvnitřněného diváka, která odkazuje na schopnost jednotlivce vidět sebe sama v očích druhých a posoudit své vlastní činy založené na této introspekci.

Pokud teorie vzdáleného utrpení přepokládá, že proces zprostředkování může v divácích probudit pocit solidarity s těmi kdo trpí, je klíčovou otázkou to, jakým způsobem je utrpení reprezentováno. Mediální texty totiž mohou i nemusí zobrazovat utrpení tak, aby vzbuzovalo soucit, záleží na způsobu zpracování. Z toho důvodu analýza zkoumá mediální texty v rámci dvou hlavních dimenzí, a to dimenze *multimodality* a dimenze *multifunkcionality*. Studium multimodality se zaměřuje na technické, vizuální a verbální prostředky reprezentace, které na obrazovce konstruují utrpení jako bezprostřední realitu diváků a vytvářejí (nebo nevytvářejí) emocionální spojení mezi diváky a utlačovanými.

Zkoumání multifunkcionality se zaměřuje na to, jakým způsobem reprezentace prostoru, času a morálního jednání vede diváky k vytvoření určitých morálních hodnot a zdali je motivuje k nějakému praktickému zapojení. (Vinari & Laine, 2017, s. 5) Prostřednictvím těchto dimenzí jsou analyzovány obě dvě datové sady aktivistického diskurzu.

Aktivistická videa na webových stránkách obsahují záběry z prasečích velkochovů, který byly pořízeny samotnými aktivisty. Video neobsahuje mluvené slovo, místo toho jsou doplněna krátkými textovými popisky, které tvoří verbální vrstvu sdělení a vytvářejí korespondenční vztah s obsahem videa. Z vizuální stránky jsou videa natočena v temných halách osvětlených pouze svítilnami aktivistů. Kamera se snaží být co nejbližší zvířatům a záběr je převážně mírně shora, příležitostně i v úrovni zvířat. Pomocí přibližování kamery je směřována pozornost na zranění nebo abscesy zvířat. Aktivita prasat je často zuřivé povahy, což je zároveň v kontrastu s některými zraněnými prasaty, nehybně ležícími na zemi. Část záběrů se soustředí také na okolní špinavé prostředí a kovové ohrazení. Zvuková stopa obsahuje bzučení ventilačního zařízení a kvičení prasat. Spojení všech těchto audiovizuálních podnětů vytváří autentické svědectví, které diváka umísťuje do morální role svědka. (ibidem, s. 8)

V otázce transformačního potenciálu opačného diskurzu se autoři analýzy zaměřili na dva předpoklady podle Chouliaraki: Zprostředkování utrpení utlačované skupiny může vést k politickému jednání, za prvé, pokud diváci považují utrpení za hodné jejich morální pozornosti, a za druhé, pokud diváci soucítí s utrpením druhých do té míry, že jsou ochotni se zapojit do veřejné akce. (ibidem, s. 12)

V případě prvního předpokladu provedená analýza naznačuje, že prostřednictvím kombinace technických, vizuálních a verbálních podnětů, které vykreslují utrpení zvířat jako objektivní skutečnost, je možné v divácích vyvolat morální angažovanost. Záběry z velkochovů vyvolávají dojem autentického svědectví a ve spojení s doprovodnými faktickými texty jsou pro diváky emocionálně poutavé. Televizní pořad A-Studio pracuje s morálním zapojením tím, že prezentuje autentické záběry, které jsou navíc doplněny odbornými komentáři. Oba typy textů (online videa i TV magazín) líčí utrpení jako principiální nespravedlnost, čímž umožňují divákům se s trpícími zvířaty ztotožnit. Oba typy mediace se liší v otázce povahy nespravedlnosti a v symbolickém ztvárnění viníka. Aktivisté v oblasti zvířecích práv hledají spravedlnost pro všechny formy života. Jejich online diskurz proto verbalizuje tento problém jako institucionalizovanou praxi výroby a spotřeby masa, poukazuje na více viníků, a to kromě producentů masa a národních zvyklostí i na samotné diváky. Oproti tomu diskurz televizního pořadu má mírnější povahu a pomocí různých

sémiotických podnětů vyzývá k omezení nespravedlnosti v konkrétních oblastech zvířecích podmínek. Prasatům jsou přisuzovány určité emoční a duševní schopnosti, které hájí jejich práva na šetrnější zacházení, zde však proces přibližování k člověku končí, jelikož by to znamenalo narušení statusu quo v televizním vysílání. Na rozdíl od webových stránek pořad výslovně nevyzývá diváky k žádné akci. (ibidem, s. 12-13)

Druhý předpoklad se týká aktivace emočního potenciálu diváků. K tomu je zapotřebí vyvolat soucit vůči utlačované skupině a předložit divákům praktické možnosti, jak proti útlaku jednat. Opačný diskurz by v tomto případě musel konstruovat identitu utlačovaných jako suverénních členů stejné skupiny, kteří jsou omezováni nespravedlivými okolnostmi. Podle analýzy tento předpoklad nenaplnuje první verbální vrstva textů (textové popisky ve videích). Tyto popisky odkazují pouze k tomu, co se děje na videu a mají tedy spíše popisnou funkci. Jednoduchá a kategorická reprezentace stavu prasat pravděpodobně diváka nenabádá k přemýšlení o historickém a strukturálním kontextu utrpení a nepomáhá ke snižování pocitu odlišnosti od utlačované skupiny, resp. hospodářských zvířat. Z videí je patrný fyzický stav prasat, avšak jejich duševní stav zůstává z velké části nevyjasněný. Důvodem je zejména absence mluveného slova, které by divákům poskytlo nebo alespoň usnadnilo interpretaci. Oproti tomu druhá verbální vrstva (doplňující texty na webových stránkách) je mnohem explicitnější při snaze přiblížit trpící zvířata k divákovi, a to především tím, že poukazuje na podobnost mezi prasaty a lidmi. Obsahuje také normativní návrhy a morální úsudky, které vyjadřují hodnotu spravedlnosti, např.: „*Největší nespravedlností v živočišné výrobě je to, že neexistuje důvod pro využívání zvířat*“ (ibidem, s. 9). Tyto texty navíc vytvářejí identitu diváka jako potenciálního aktivisty, když navrhují možnosti akce, např. změnu osobních návyků, nebo finanční podporu aktivistické organizaci (ibidem, s. 8-9, 12-13). První verbální vrstva společně s vizuální vrstvou dává hlavní důraz na fakticitu sdělení. Poskytnutím autentického pohledu na živočišnou výrobu dává divákům příležitost k racionálnímu posouzení a vytvoření vlastních závěrů. Druhá vrstva má funkci morálního zapojení diváků, vyzývá je ke konkrétním činnostem, nebo nabízí možnosti změny.

Moralizace diváka v případě opačného diskurzu online videí a webových stránek funguje na principu spoluviny. Divák je vyzván, aby uznal svou vlastní odpovědnost za praktiky, které jsou vylíčené jako nespravedlivé, a aby na základě toho změnil své spotřební návyky. To by podle Vinari a Laine mohlo vyvolat protichůdnou obrannou reakci, kdy by divák odmítl svou morální odpovědnost a směřoval by svůj hněv k ostatním viníkům, např. k zemědělcům. Opačný diskurz televizního vysílání zase problematiku využívání zvířat zmírňuje a neapeluje tolik na morálku diváka. Podle autorů proto hrozí, že obě formy

opačných diskurzů nakonec formulují problém utrpení zvířat pouze jako otázku dobrých životních podmínek, namísto práv zvířat. Přičemž o principiální otázku práv zvířat a jejich zneužívání jde aktivistům především. Obecně toto zjištění naznačuje, že multimodální sdělení, které se silně opírají o vizuální prvky a vnímání reality, mohou v kombinaci s jinými sémiotickými prvky snadno nabývat jiných významů, než bylo původně zamýšleno. (ibidem, s.13)

Autoři na základě provedené analýzy uvádějí několik doporučení, díky kterým by opačný diskurz aktivistů za práva zvířat mohl zvýšit svůj transformační potenciál. Opačný diskurz v případě webových stránek aktivistů nenabízí divákovi jasné informace o alternativách živočišné výroby, aktivisté přistupují k problému negací (status quo prezentují jako nepřijatelný). Zároveň však skrze morální angažovanost nabádají diváka nejen k veřejné akci, ale také ke změně vlastních stravovacích návyků. Z toho důvodu by bylo užitečně uvést také praktické možnosti nahrazení masa a dalších živočišných produktů. Dalším doporučením je nespoléhat se pouze na sílu reprezentace pomocí autentických video záběrů, ale doplnit je také o další vizuální a verbální prvky (především mluvené), které pomohou divákovi vcítit se do pozice utlačovaných zvířat a vzbudit v nich morální angažovanost. (ibidem, s. 14)

Studie Vinari a Laine poskytuje velmi užitečný náhled na diskurz aktivistů za práva zvířat, který tvoří opozici vůči dominantnímu diskurzu. Kombinace kritické analýzy diskurzu s teorií vzdáleného utrpení akcentuje především morální rozměr problematiky. Autoři detailně popisují metodologii provedeného výzkumu, která vychází z analýzy mediace Chouliaraki (2006, 2008) a zaměřuje se na jednotlivé prvky sdělení (multimodalita, multifunkcionalita, vizuální a verbální složka a jejich vzájemná korespondence, estetická kvalita, reprezentace času a místa, způsob konstrukce utlačovaných a další). Ačkoliv autoři často formulují závěry, ve kterých hovoří o účincích sdělení na diváky, samotná studie analýzu účinků neobsahuje. Jedná se tedy pouze o předpokládané účinky, kterou jsou omezené vlastní perspektivou a interpretací autorů. Tato skutečnost je však typickým jevem diskurzivních analýz, na což autoři také sami upozorňují.

5.5 Shrnutí

Čtyři z pěti výše popsaných studií představují, jakým způsobem jsou zvířata reprezentována v dominantním diskurzu, každá se přitom zaměřuje na určitý specifický typ diskurzu (zpravodajský diskurz, diskurz živočišného průmyslu, etický diskurz, biomedicínský diskurz). Pátá studie se zabývá analýzou tzv. opačného diskurzu, který představuje obrannou perspektivu a snaží se působit proti diskurzu dominantnímu. Opačného diskurzu se dotýká rovněž studie Vandrovcové, která analyzovala jednak biomedicínský diskurz z pohledu laboratorních pracovníků, a jednak diskurz aktivistů za práva zvířat. Obecně se dá říci, že mezi dominantním a opačným diskurzem se zásadním způsobem liší způsob konstruování identity mimolidských zvířat. Zatímco v opačném diskurzu jsou zvířata chápána jako individuální bytosti s vlastními právy a preferencemi, disponující schopností cítit strach a jiné emoce, v dominantním diskurzu jsou zvířata zpravidla konstruována jako komodity, jejichž hlavní hodnota je především instrumentální, respektive finanční. V dominantním diskurzu rovněž často dochází k upřednostňování nebo ponižování určitých druhů zvířat, což je projevem speciesismu. Nejvíce upřednostňovaným druhem je potom člověk, jehož potřeby jsou stavěny na nejvyšší stupeň a slouží jako morální ospravedlnění pro všechny typy útlaku vůči ostatním živočišným druhům.

V představených analýzách dominantního diskurzu se dá identifikovat několik diskurzivních praktik, které provází všechny zkoumané diskurzy.

- *Objektifikace* se v dominantním diskurzu projevuje tak, že je na zvířata nahlíženo jako na objekty, nikoliv na jako na živé bytosti. Tím dochází k upozaďování charakteristických vlastností všeho, co je živé (např. neživé objekty nemohou trpět). (Stibbe, 2001; Freeman, 2009; Vandrovcová, 2017)
- *Komodifikace* v případě zvířat znamená, že hlavní hodnotou jejich existence je instrumentální hodnota, především pak finanční zisk. (Stibbe, 2001; Freeman, 2009)
- *Deindividualizace* pomáhá odstranit vnitřní hodnotu zvířete jako individuální bytosti, distancuje jej od čtenáře a znemožňuje mu empatii. Např. hospodářská zvířata nedostávají jména (na rozdíl od zvířat v ZOO nebo domácích mazlíčků), namísto toho jsou označována např. čísly a na každé individuální zvíře je nahlíženo jako na skupinu. (Stibbe, 2001; Freeman, 2009; Vandrovcová, 2017)
- *Kolektivizace* je nástrojem deindividualizace, např. mluvíme-li o zvířatech jako o členech nějaké skupiny s určitými společnými rysy, nebo společným účelem (mléčné krávy, masní býci). (Stibbe, 2001; Freeman, 2009; Vandrovcová, 2017)

- *Pasivizace aktéra* se projevuje ve spojení s negativními nebo nepříjemnými činnostmi člověka, např. usmrcování zvířat. Tam, kde se činnost člověka obrací v příjemné a morálně nezatížené skutky, přechází role aktéra zpravidla do aktivní pozice. (Vandrovcová, 2017; Stibbe, 2001)
- *Upírání emoční kompetence* se objevuje často ve spojení s druhovou nadřazeností, když je některým zvířatům přisuzován odlišný morální status na základě jejich předpokládané schopnosti cítit emoce. Projevuje se neschopností člověka vcítit se do role utlačovaných zvířat a zohlednit jejich perspektivu. (Singer, 2009; Freeman, 2009)
- *Diskurz nezbytnosti* popisuje Vandrovcová (2017) v souvislosti s využíváním zvířat v biomedicínském výzkumu. Realita je zde konstruována tak, že jsou upozad'ovány, nebo zcela vylučovány alternativní metody výzkumu a používání zvířat k testování je prezentováno jako jediný spolehlivý způsob. Podobně se diskurz nezbytnosti projevuje v textech živočišného průmyslu a zpravodajského diskurzu, kdy je využívání zvířat prezentováno jako něco zcela přirozeného, nebo přirozenost není nijak zpochybňována.
- *Druhová nadřazenost* neboli speciesismus, je základním projevem dominantního diskurzu, kde dochází k přisuzování odlišných morálních statusů na základě příslušnosti k určitému živočišnému druhu. Nemusí se však jednat pouze rozlišování pouze na základě druhu, ale také na základě klasifikace v rámci jednoho druhu (např. laboratorní králík vs. králík jako domácí mazlíček).
- *Antropocentrismus* se projevuje jako výchozí perspektiva, skrze kterou je nahlíženo na mimolidská zvířata z hlediska zájmů člověka.
- *Morální vyvázání* slouží k neutralizaci a ospravedlnění nemorálních činů, dochází k němu například redefinováním problematických pojmů (např. mučení), odvoláváním se k důvěryhodným autoritám, kulturním tradicím nebo k principu předurčenosti. (Rodrigues & Achino, 2017)
- *Odsuzování odpůrců* je rovněž nástrojem morálního vyvázání, aktivisté za práva zvířat jsou konstruováni jako snadno manipulovatelní, emotivní a nekompetentní, jejich argumenty jsou bagatelizovány, nebo jsou dokonce sami aktivisté označováni za pachatele nemorálních aktivit. (Rodrigues & Achino, 2017; Vandrovcová, 2017)
- *Determinace* je způsob označení, který předurčuje zvíře k danému účelu, např. laboratorní potkan. (Vandrovcová, 2017)

V opačném diskurzu, tedy diskurzu aktivistů za práva zvířat, pak obecně platí snaha výše uvedené praktiky potlačovat. To znamená, že je zdůrazňována individuální hodnota zvířat, je odkazováno k principu spravedlnosti (zvířata si ničím špatné zacházení nezasloužila a člověk nemá právo je zneužívat) a na mimolidská zvířata je nahlíženo ekocentrickou perspektivou včetně akcentování druhové rovnosti (Vandrovcová, 2017). Opačný diskurz také využívá určité diskurzivní techniky za účelem přesvědčování veřejnosti ke změně životního stylu (Vinari & Laine, 2017). Tyto techniky se dají popsat jako snaha o emoční zapojení diváků a vyvolání pocitu spoluviny. Aktivisté se pokouší divákům přiblížit realitu živočišného průmyslu, např. pomocí autentických záběrů z velkochovů. Doplňující texty pak působí na čtenáře s intencí morální angažovanosti a vyvolání nějaké akce (např. připojit se k aktivistům, přispět finančně, nebo změnit stravovací návyky).

5.6 Ostatní postřehy a výzvy

V následující podkapitole uvedu některé postřehy, které se mohou stát potencionální výzvou pro další zkoumání. Tyto postřehy jsou založené především na osobních zkušenostech, se kterými jsem přišel do styku v běžném životě a považuji je za zajímavé z hlediska diskurzivního zkoumání.

Typickou a možná i nejčastější oblastí kdy se setkáváme s pokřivenou reprezentací hospodářských zvířat je reklamní diskurz. Obrázky spokojených kraviček pasoucích se na zelených loukách jsou častým výjevem v reklamním diskurzu, avšak dalece vzdáleným od skutečného způsobu chovu krav v živočišném průmyslu. Ať už jde o explicitní ztvárnění jako je fialová kráva *Milka*, produkty obchodní značky *Veselá kráva*, nebo o propracované reklamní spoty, jako např. video ke kampani *S láskou k mléku*¹⁹. Všechny tyto reprezentace mají společný charakter, kterým je snaha zakrýt nebo přikrášlit to, jakým způsobem jsou hospodářská zvířata skutečně chována. Analýze reklamních sdělení bylo věnováno mnoho teoretických i empirických studií, počínaje např. Barthovými sémiologickými rozbory, po Faircloughovu analýzu marketizace vysokých škol. Zajímavým předmětem zkoumání z hlediska kritické diskurzivní analýzy by mohla být právě reprezentace zvířat v reklamním

---

¹⁹ TATRA „S láskou k mléku“ - TV spot 30s. In: *Youtube* [online]. 16.4.2014, [cit. 10.4.2018] Dostupné z: <https://www.youtube.com/watch?v=VfezNkyw11Q>

diskurzu. Jelikož reklamní diskurz nás obklopuje na každodenní bázi a má (často i přímý) vliv na naše nákupní rozhodování, jedná se o dobrý příklad transformace diskurzivní praxe v praxi sociální.

Diskurz obsahující toleranci k vykořisťování zvířat nás provází již v útlém věku, např. když se při prvním kontaktu s psaným textem učíme, že „*máma mele maso*“, nebo že „*kráva mléko dává*“²⁰. V obrázkové encyklopedii zvířat se dozvídáme, že morče je předurčeno pro testování léčiv (Obr. č. 1). Také dětské pohádky jsou zvířecími stereotypy přímo nabitě. Např. v pohádce O kohoutkovi a slepičce²¹, kde „*kráva dá smetanu*“ a „*svině štětiny*“, jsou zvířata explicitně prezentována jako zdroje produktů. Ve filmové pohádce Dařbuján a Pandrhola²² nastane velký zmatek, když po uvěznění Smrťáka není možné zabít žádné zvíře a celé město se najednou ocitne bez masa. Některé pohádky v sobě kombinují jak utlačovatelské, tak i osvobozující přístupy. Např. v pohádce Brémští muzikanti²³ má být utracen dosluhující osel, stárnoucí lovecký pes má být zastřelen, stará kočka, která už nezvládá chytat myši, má být utopena a kohout má přijít o hlavu, aby skončil v polévce. Ačkoli jsou zde zvířata prezentována primárně jako něco, co má poskytovat službu člověku, dostávají se na svobodu a společně se vydají na cestu s dobrým koncem. Pohádka tak potvrzuje antropocentrický a instrumentální pohled na zvířata, ale zároveň má i určitý emancipační charakter (i když možná jen díky žánru – pohádky zpravidla končí dobře).

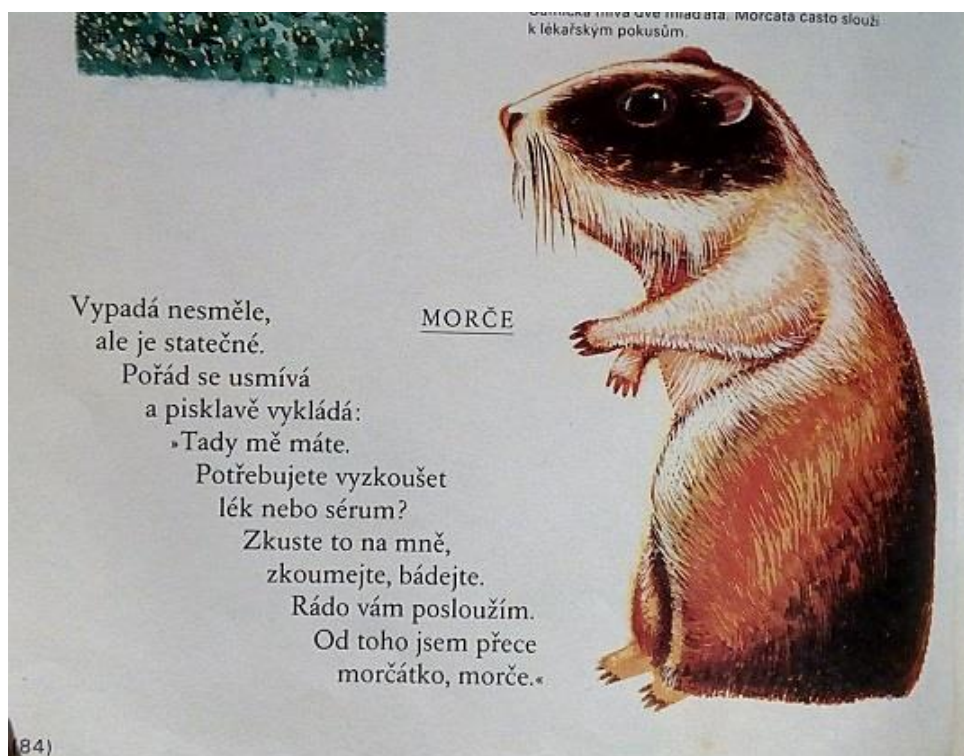
²⁰ Tvzení že „*kráva mléko dává*“ je z pohledu obránců zvířat zavádějící, jelikož tomu, aby kráva měla mléko, musí nejprve předcházet oplodnění a porod mláděte. V praxi hospodářského průmyslu jde zpravidla o asistované oplodnění (inseminaci). Několik hodin po porodu je mládě od krávy odebráno a ta je následně intenzivně dojena pro produkci mléka. Mléko, které je původně určeno pro výživu mláděte, je tedy krávi odebráno, než že by jej dávala „jen tak“.

²¹ Znění pohádky např. zde: <http://www.stare-pohadky.cz/pohadky-nasi-drobotiny/o-kohoutkovi-slepicce> [online]. [cit. 16.3.2018]

²² *Dařbuján a Pandrhola* [film]. Režie Martin Frič, Československo, 1959

²³ Bratři Grimové, znění např. zde: <http://www.pohadky.org/index.php?co=pohadka&pohadka=39> [online, 16.3.2018]

Obr. č. 1 Morče v dětské obrázkové encyklopedii prezentované jako pokusný objekt

Zdroj: LUKEŠOVÁ, ŘÍHA, 1981, s. 84

Typickým rysem dětských pohádek je antropomorfizace zvířat, kdy jsou zvířatům připisovány lidské vlastnosti. Film *Babe*²⁴ je zajímavou ukázkou emancipačního potenciálu mediálního obsahu. Děj filmu se odehrává na farmě a zvířata zde umí mluvit. Společně vymýšlejí různé taktiky, jak se vyhnout svému předem danému účelu – být zabita a sněžena. Díky antropomorfnímu ztvárnění film prezentuje zvířata jako individuální bytosti, které mají vlastní zájmy a potřeby, a jsou schopna samostatného jednání. Film implicitně boří některé mýty, např. že prasátka jsou hloupá a psi jsou chytrí, nebo která zvířata jsou jedlá a která nejedlá. Ačkoliv se film nachází ve fikčním žánru, bývá považován za významný z hlediska toho, že přinesl odlišný pohled na hospodářská zvířata a dozajista tento pohled také zpopularizoval. Je známo mnoho případů, kdy se děti i dospělí na základě shlédnutí tohoto filmu stali vegetariány nebo vegany, mluví se o tzv. *Babe efektu* (Nobis, 2009). Dokonce i samotný představitel farmáře, herec James Cromwell, se na konci natáčení filmu stal veganem (předtím již byl částečně vegetariánem) (Cardoni, 2011; Pearl, 2015).

Z hlediska diskurzivní analýzy by mohlo být zajímavé, zaměřit se na konstruování zvířat v mediálních obsazích určených pro děti. Dětský věk je důležitý z hlediska utváření

²⁴ *Babe* [film], Režie Chris Noonan. Austrálie/USA: Universal Pictures, Kennedy Miller Productions, 1995

vlastní identity a celkového vztahu s okolním světem, jelikož v tomto období socializace přijímáme za své nejvíce společenských norem i kulturních stereotypů. Zvířata jsou součástí mnoha příběhů, pohádek, dětských filmů i her, a často jsou reprezentována protichůdnými způsoby. Analýzou těchto reprezentací a porovnáním s tím, jak děti zvířata skutečně chápou a jakým způsobem utvářejí vzájemné identity a vztahy, bychom mohli získat vhled do dětské mysli, která ještě není natolik zatížena kulturními stereotypy.

6 Závěr

Cílem této přehledové práce bylo poukázat na skryté praktiky přirozeného jazyka, kterými je udržován a reprodukován útlak a nadvláda člověka vůči ostatním živočišným druhům. Pokusil jsem se vytvořit ucelený přehled o problematice reprezentace zvířat v různých typech diskurzů a představit možnosti využití kritické analýzy diskurzu jako výzkumné perspektivy.

Nejprve jsem představil stručnou historii zájmu o zvířata ve společenských vědách a uvedl argumenty, proč je dobré se ve společenských vědách zvířaty zabývat. Zmínil jsem ekocentrický přístup, kterým v této práci nahlížím na zvířata a který jako antiteze přístupu antropocentrického neshledává středobodem zájmu potřeby člověka. V následující části jsem zasadil téma do perspektivy kritického výzkumu a představil svou výzkumnou pozici, kterou jsem označil jako hodnotově orientovanou. Dále jsem použil kritickou teorii jako výchozí přístup a vysvětlil její základní pojmy, jako je ideologie a hegemonie. Následně jsem představil obor Animal Studies a jeho kritické odnože, do kterých tuto práci zasazují. Ve čtvrté kapitole uvádím základní teoretická východiska, z nich výchozím je socio-konstruktivistické paradigma, které používám k vysvětlení kulturní podmíněnosti vztahu mezi člověkem a mimolidskými zvířaty. Filozofické dílo Petera Singera objasňuje etické otázky a východiska pro morální ohled ke zvířatům. Melanie Joy pak rozšiřuje tyto otázky v psychologické rovině, přičemž se soustředí především na racionalizační procesy, kterými si lidé zdůvodňují potřebu konzumovat maso. Pátá kapitola obsahuje stěžejní část práce, představují zde pět empirických studií, které se zabývají zvířaty perspektivou kritické analýzy diskurzu. Ještě předtím však definuji pojem diskurz a uvádím základní charakteristiky kritické analýzy diskurzu jako výzkumné perspektivy. Na konec v kapitole 5.6 uvádím několik otázek, které považuji za zajímavé z hlediska dalšího zkoumání v rámci tématu reprezentace zvířat, ale na jejichž zodpovězení již v této práci nezbývá prostor.

Na základě prostudované teoretické literatury a empirických studií docházím k závěru, že dominantní diskurz používá řadu jazykových mechanismů, které pomáhají k zachování a reprodukci druhové nadřazenosti a dominantního postavení člověka vůči mimolidským zvířatům. Toto zjištění není ničím překvapivé, jelikož obecně platí, že každý diskurz má tendenci se sám udržovat a reprodukovat. Za zajímavé však považuji jednotlivé mechanismy identifikovat a teoreticky popsat, což může napomoci k budování opačného diskurzu, který by mohl být hybnou silou ve snaze dosáhnout změny sociální praxe. Jednotlivé diskurzivní praktiky shrnuji v kapitole 5.5, patří mezi ně: objektivizace,

komodifikace, deindividualizace, kolektivizace, pasivizace aktéra, upírání emoční kompetence, diskurz nezbytnosti, akcentování druhové nadřazenosti, antropocentrická perspektiva, morální vyvázání a odsuzování odpůrců.

Ačkoliv opačný diskurz existuje a často tvoří věcnou a konstruktivní opozici, díky působení dominantního diskurzu se příliš nedostává ke slovu. Toto popisuje Fairclough (1992) jako neustálý boj mezi hegemoniemi, z nich každá usiluje o dominantní postavení. V případě mediální reprezentace se to projevuje nevyváženým pokrytím opačného diskurzu, které se dá označit za marginální. V těch málo případech, kdy opačný diskurz dostane příležitost se projevit, často dochází k jeho usměrnění dominantním diskurzem. K tomu stačí využít interpunkce (např. uvozovky), vyjádření doplnit o relativizující přívlastek (např. *údajné* týrání), nebo použít nevhodné ilustrační fotografie. Způsob vytváření mediálních obsahů je samostatnou kapitolou, na kterou v této práci však není prostor. Nicméně bavíme-li se o roli médií v procesu konstrukce sociální reality, mediální rutiny se dají považovat za jeden z největších problémů. Důsledkem absence kritických názorů v mediálních sděleních je, že dochází k reprodukci stávajícího diskurzu, ve kterém jsou zvířata komodifikována a objektifikována, je popírána jejich individualita a schopnost emočního citění. Podobným způsobem se alternativním názorům brání dominantní diskurz v případě analýzy Vandrovcové (2017). Výzkumníci neznali většinu argumentů svých názorových odpůrců a pokud některé ano, dopouštěli se jejich marginalizace a dezinterpretace. Zároveň výzkumníci vyjadřovali neochotu vyslechnout si kritické názory, což následně potvrdily i výpovědi aktivistů. Věcné návrhy aktivistů jsou také automaticky delegitimizovány pouhou existencí jejich etické motivace.

Dominantní diskurz se celkově příliš nezabývá etickými otázkami, které by alespoň částečně naznačovaly soucit vůči vykořisťovaným zvířatům. Výjimku tvoří analýza Vandrovcové (2017), kde výzkumní pracovníci soucit s laboratorními zvířaty vyjadřovali poměrně často, vzápětí však docházelo k racionalizaci potřeby zvířata využívat prostřednictvím diskurzu nezbytnosti. Skutečnost, že se soucitná argumentace v biomedicínském diskurzu objevovala, je patrně daná tím, že se nejednalo o analýzu mediovaného diskurzu, ale o analýzu výzkumných rozhovorů. V ostatních studiích se etické otázky objevovaly zpravidla pouze v případě, když se text týkal činnosti aktivistů za práva zvířat, nebo pokud byl nějaký aktivista přímo citován.

Opačný diskurz se obecně snaží negativní praktiky dominantního diskurzu potlačovat. Na mimolidská zvířata je nahlíženo ekocentrickou perspektivou a je zdůrazňována jejich individuální hodnota. Opačný diskurz akcentuje především etické

otázky a odkazuje k principu spravedlnosti. Využívá při tom určité diskurzivní techniky za účelem přesvědčování veřejnosti ke změně životního stylu. Tyto techniky se dají popsat jako snaha o emoční zapojení diváků a vyvolání pocitu spoluviny.

Jedním z cílů práce bylo také nastínit možnosti jazykového vyjádření, které by mohlo implikovat změnu diskurzivní a v důsledku také sociální praxe. Mimo již zmíněných vlastností, jimiž se vyznačuje opačný diskurz bych v této otázce odkázal na Joan Dunayer (2001), která vytvořila anti-specieistickou příručku. Dunayer podrobně popisuje, jakých vyjádření se vyvarovat a jaké naopak použít, chceme-li se vyhnout specieistickému jazyku. Dunayer navrhuje např.:

- Volit stejná lexika pro člověka i pro mimolidská zvířata, např. *jíst* místo *krmit*, označení pro zemřelé zvíře, namísto *mršina* použít *mrtvola*, nebo *zemřelý*, *těhotenství* namísto *březost*.
- Pojem zvíře by měl zahrnovat všechny bytosti s nervovým systémem, jak lidské, tak mimolidské.
- Vyvarovat se porovnávání člověka a mimolidských zvířat, např. věta: Šimpanzi mají mnoho lidských vlastností.
- Vyvarovat se výrazům, které povyšují člověka nad ostatní živočišné druhy, např.: *lidská laskavost*, *posvátnost lidského života*.
- Nepoužívat metafory, které odkazují ke zvířatům, např.: *jíst jako prase*, *papouškovat se*, *velký jako kráva*.
- Vyhnout se kategorizaci zvířat, jako např. *škůdci*, *škodná*, *havěť*, nebo kategorizaci na základě účelu: *laboratorní zvíře*, *drůbež*, *společník*.
- Dodržovat oslovení podle pohlaví zvířat, *on* pro samčí pohlaví, *ona* pro samičí, *on/ona* nebo *ona/on* pro hermafrodity, ale nikdy ne *to*.
- Používat stejná neurčitá zájmena pro mimolidská zvířata jako u člověka, např.: *někomu*, namísto *něčemu*.

Toto je pouze stručný výběr, Dunayer uvádí podrobné příklady pro stavbu vět, volbu lexika, nebo používání interpunkce, navrhla také malý slovníček alternativ ke specieistickým pojmům. Zavádění takových změn v jazyce by v praxi bylo jistě velmi komplikované, avšak dá se předpokládat, že pokud bychom používali jazyk, který by zohledňoval individualitu mimolidských zvířat a přibližoval by je k lidem, jistě by to pomohlo naší schopnosti empatie.

Možná bychom se potom dokázali vcítit do situace utlačovaných zvířat a změnili bychom způsoby, kterými s nimi v současnosti zacházíme.

Osobně věřím v postupnou sociální změnu, která povede k lepšímu porozumění zvířecí perspektivě a projeví se v našem přístupu k mimolidským zvířatům. Tuto změnu definuje Stibbe (2005, s. 5) jako dosažení harmonických vztahů mezi lidmi a ostatními živočišnými druhy, kde člověk ostatní druhy respektuje, naslouchá jejich potřebám, akceptuje platnost jejich vlastní reality a dovoluje jim (pokud je to možné) žít podle jejich vlastní přirozenosti. Ostatně události nedávné historie dokazují, že ačkoliv pomalý, tak určitý posun v otázce ochrany zvířat probíhá.

Použitá literatura

- ADAMS, C., J.: *The Sexual Politics of Meat: A Feminist-vegetarian Critical Theory*. New York: Continuum, 1990.
- ADAMS, C., J.: *Neither Man nor Beast: Feminism and the Defense of Animals*. New York: Continuum, 1994.
- ADAMS, C. J., DONOVAN, J.: *Animals and women: feminist theoretical explorations*. Durham: Duke University Press. 1995
- ADAMS, C., J.: *The Pornography of Meat*. New York: Continuum, 2003
- ADORNO, T. W., HORKHEIMER, M.: *Dialektika osvícenství*. Praha: OIKOYMENH, 2009
- ALMIRON, N.: Beyond Anthropocentrism. *Critical Animal Studies and the Political Economy of Communication*. *The Political Economy of Communication*, 2016, 4(2): 54-72.
- BANDURA, A.: Moral Disengagement in the Perpetration of Inhumanities, *Personality and Social Psychology Review* 3 (3): 193–209, 1999
- BENJAMIN, W.: *Dílo a jeho zdroj*. Praha: Odeon, 1979
- BENTHAM, J.: *An Introduction to the Principles of Morals and Legislation*. London: T. Payne and Son, 1780
- BERGER, P. L. & LUCKMANN, T.: *Sociální konstrukce reality*. Brno: CDK 1999
- BEST, S.: The Rise of Critical Animal Studies: Putting Theory into Action and Animal Liberation into Higher Education. *Journal for Critical Animal Studies*. ICAS, 2009, 7 (1), s. 9-54.
- CARDONI, S.: James Cromwell: You Don't Own Another Creature. *Takepart.com*. [online] Archived from the original on February 25, 2012. [cit. 17.3.2018], dostupné z: <https://web.archive.org/web/20120225023419/http://www.takepart.com/article/2011/12/27/james-cromwell-you-dont-own-another-creature>
- COHEN C.: *The Case for the Use of Animals in Biomedical Research*. New England Journal of Medicine. 1986, 315: 865-870.
- DELEUZE, G., FOUCAULT, M.: Intellectuals and Politics. In BOUCHARD, D., F. (ed.). *Language, Counter-Memory, and Practice*. Ithaca: Cornell UP, 1977, s. 205-217.
- DEMELLO, M.: *Animals and society: an introduction to human-animal studies*. New York, Columbia University Press, 2012.

- DESCARTES, R.: *Rozprava o metóde: pravidlá na vedenie rozumu*. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1954
- DUNAYER, J.: *Animal equality language and liberation*. Derwood, Md, Ryce Publ., 2001
- FAIRCLOUGH, N.: *Discourse and social change*. Cambridge: Polity Press, 1992
- FAIRCLOUGH, N.: *Critical discourse analysis: the critical study of language*. New York: Longman, 1995
- FOUCAULT, M.: Truth and Juridical Forms. In FAUBION, J. *Power: Essential Works of Foucault 1954-1984*, vol. 3. New York: The New Press, 2001, s. 1-89
- FOUCAULT, M.: *Archaeology of knowledge*. London: Routledge. 2002
- FOWLER, R. (1991). *Language in the news: Discourse and ideology in the press*. London: Routledge.
- GITLIN, T.: *The Whole World is Watching: Mass Media in the Making and Unmaking of the New Left*. Berkeley: University of California Press. 2003
- GRAFT, D.: *Against strong speciesism*. *Journal of Applied Philosophy*, 14(2). 1997
- GRAMSCI, A.: *Selections from the Prison Notebooks of Antonio Gramsci*. New York: International Publishers, 1971
- GROLING, J., S., PLEASANTS, N., HURN, S.: *Hounding the urban fox: a Critical Discourse Analysis of a moral panic with an animal folk devil*. Disertační práce, University of Exeter, 2016
- GUNDERSON, R.: The First-Generation Frankfurt School on the Animal Question: Foundations for a Normative Sociological Animal Studies. *Sociological Perspectives*, vol. 57, no. 3, 2014, s 285–300
- HALL, S.: *Representation: Cultural Representations and Signifying Practices*. London: Sage Publications, 1997
- HERZOG, H.: *Some We Love, Some We Hate, Some We Eat: Why It's So Hard to Think Straight about Animals*. New York: HarperCollins, 2010
- HODGE, R., & KRESS, G. (1993). *Language as ideology (2nd ed.)*. London: Routledge.
- HORTA, O.: *What is Speciesism?* *Journal of Agricultural*. 2010, 23(3), 243-266
- CHILTON, P., & SCHÄFFNER, C.: Discourse and politics. In T. van Dijk (Ed.). *Discourse as social interaction* (pp. 206-230). London: Sage, 1997
- CHOULIARAKI, L.: *Towards an analytics of mediation*. *Critical Discourse Studies*. 3(2), 153-178, 2006
- CHOULIARAKI, L.: *The spectatorship of suffering*. London: SAGE Publications, 2008

- CHOULIARAKI, L.: *The ironic Spectator: Solidarity in the age of post-humanitarianism*. Cambridge: Polity Press, 2013
- IRVINE, L.: *If You Tame Me: Understanding Our Connection With Animals*. Philadelphia: Temple University Press, 2004
- JOY, M.: *Why we love dogs, eat pigs, and wear cows: an introduction to carnism : the belief system that enables us to eat some animals and not others*. San Francisco: Conari press, 2010.
- LAKOFF, G., & JOHNSON, M.: *Philosophy in the flesh: The embodied mind and its challenge to western thought*. New York, Basic Books, 1999
- LAPPÉ, F., M.: *Diet for a Small Planet*. New York: Ballantine Books, 1981
- LOUGHNAN, S., HASLAM, N., BASTIAN, B.: The role of meat consumption in the denial of moral status and mind to meat animals. *Appetite* 55 (1), 156-159, 2010
- LUKEŠOVÁ, M., ŘÍHA, B.: *Velká obrázková knížka o zvířatech*. Praha: Albatros, 1981
- MEAD, G. H.: *MIND, SELF, and SOCIETY*. London: The University of Chicago Press, 1972.
- MERSKIN, D.: Media Theories and the Crossroads of Critical Animal and Media Studies. In ALMIRON, N., COLE, M., FREEMAN, C., P., (eds): *Critical animal and media studies: communication for nonhuman animal advocacy*. New York: Routledge, Taylor & Francis Group, 2016
- NOBIS, N.: The "Babe" vegetarians: bioethics, animal minds and moral methodology. In SHAPSHAY, S. (Ed.): *Bioethics at the movies*. Baltimore: Johns Hopkins University Press, 2009
- NOCELLA II, J., SORENSON, J., SOCHA, K., MATSUOKA, A.: The Emergence of Critical Animal Studies In: NOCELLA II, J., SORENSON, J., SOCHA, K., MATSUOKA, A. (eds): *Defining critical animal studies: An intersectional social justice approach for liberation*. New York: Peter Lang, 2014.
- PEARL, M.: 'Babe' Is Now 20-Years-Old, and So Is Star James Cromwell's Animal Rights Crusade. In: www.vice.com [online]. 2015. [cit. 17.03.2018], dostupné z: https://www.vice.com/en_us/article/4wb3jw/babe-is-20-years-old-so-is-star-james-cromwells-animal-rights-crusade-382
- PETRUSEK, M., MAŘÍKOVÁ, H., VODÁKOVÁ, A.: *Velký sociologický slovník: II. svazek, P-Ž*. Praha: Karolinum, 1996
- PHILLIPS, L., JORGENSEN, M. W.: *Discourse Analysis as Theory and Method*. London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage, 2002

- POTTER, J. (1996). *Representing reality: Discourse, rhetoric and social construction*. London: Sage
- REGAN, T.: *The case for animal rights*. London: Routledge & Kegan, 1983
- REIFOVÁ, I.: *Slovník mediální komunikace*. Praha: Portál, 2004
- RODRIGUES L, ACHINO E.: A Case Study on Moral Disengagement and Rationalization in the Context of Portuguese Bullfighting. *Polish Sociological Review*. Issue 199, p. 315-327, July 2017
- RUETHER, R. R.: *New woman, new earth*. New York: Seabury Press, 1975
- RYDER, R.: *Speciesism Again: the original leaflet*. Critical Society Issue 2, Spring, 2010 pp. 1-2.
- SALT, H. S.: *Animals' Rights: Considered in Relation to Social Progress*. New York: George Bell and Sons, 1893.
- SEDLÁKOVÁ, R.: *Obraz Romů v televizním zpravodajství - příklad mediální konstrukce reality*. Brno, 2007. Disertační práce. Masarykova univerzita, Fakulta sociálních studií. Vedoucí práce Jaromír Volek.
- SINGER, P.: *Osvobození zvířat*. Vyd. 1. Praha: Práh, 2001
- SMITH, A.: *Theory of moral sentiments*. London: Penguin, 1759/2010
- SORENSEN, J.: *About Canada: Animal Rights*. Halifax: Fernwood, 2010
- STIBBE, A.; *Language, power and the social construction of animals*. Society & Animals, 9,2, 145-161, Brill, 2001
- STIBBE, A.: Counter-discourses and the relationship between humans and other animals. *Anthrozoos: A Multidisciplinary Journal of the Interactions of People and Animals*, 18 (1). s. 3-17, 2005
- STODDART, M. C. J.: Ideology, Hegemony, Discourse: A Critical Review of Theories of Knowledge and Power. *Social Thought & Research*, vol. 28, 2007, s. 191–225
- ŠANDEROVÁ, J.: *Jak číst a psát odborný text ve společenských vědách*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2005
- TAYLOR, N., *Humans, Animals, and Society: An Introduction to Human-Animal Studies*, New York, Lantern, Books, 2013.
- TAYLOR, N., TWINE, R.: Locating the „critical“ in critical animal studies. In: Taylor, N., TWINE, R., *The Rise of Critical Animal Studies: From the margins to the centre*. 1. vyd. Oxon: Routledge Abingdon, 2014.
- TURNER, B.: *The Cambridge dictionary of sociology*. Cambridge England New York: Cambridge University Press, 2006

- VAN DIJK, T. (1993). *Principles of critical discourse analysis*. *Discourse and Society*, 4 (2), 249-283.
- VAN DIJK, T. A.: *Discourse and Knowledge: A Sociocognitive Approach*. Cambridge: Cambridge University Press, 2014
- VAN DIJK, T.: Discourse as interaction in society. In T. van Dijk (Ed.), *Discourse as social interaction* (pp. 1-37). London: Sage, 1997
- VAN LEEUWEN, T.: *Discourse and practice: New tools for critical discourse analysis*. New York: Oxford University Press, 2008
- VANDROVCOVÁ, T.: *Zvíře jako pokusný objekt: sociologická reflexe*. Praha: Triton, 2011.
- VANDROVCOVÁ, T.: Sociologie zvířat: přehledová stať o oboru Human-Animal Studies. *Naše společnost* 13 (1): 23-33, 2015
- VANDROVCOVÁ, T.: *Zvířata jako laboratorní objekty: Analýza mocenského diskurzu*. Praha, 2017. Disertační práce. Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, Katedra sociologie. Vedoucí práce PhDr. Oleg Suša, CSc.
- WALDAU, P.: *The specter of speciesism: Buddhist and Christian views of animals*. Oxford: Oxford, University Press, 2001
- WEIL, K.: *A Report On The Animal Turn*. In *Thinking Animals: Why Animal Studies Now?* (pp. 3-24). Columbia University Press, 2012
- WODAK, R.: What CDA is about – a summary of its history, important concepts and its developments In: WODAK, R., MEYER, M. (eds.): *Methods of Critical Discourse Analysis*. Sage, London, 2001